

KRÚDY GYULA

PEST

A VILÁGHÁBORÚBAN

A szöveget válogatta és gondozta:
KOZOCSA SÁNDOR

OFFICINA NYOMDA ÉS KIADÓVÁLLALAT
BUDAPEST 1943.

TARTALOM

KRÚDY

MESSZE PIROSLÓ TÁJAK
NE FÉLJ!
ALVÓ NŐK VÁROSA
MÁRCIUSI VECSENYE
ÚTI NAPLÓ
EMLÉKEZÉS A LENGYEL-LEVESRŐL
TÉLI HADJÁRAT
EGY ESTÉM PESTEN
NYÍRSÉG
BÚCSÚ SENKI SZIGETÉTŐL
ÍRÓK BŐJTJE
BÚCSÚ AZ Ó ÉVTŐL A HÁZTETŐK FELETT
EGY KIRÁLYNÉ ALBUMÁBA
CSIZMÁS KANDÚR
A BÉCSI KALAP
A MAGYAR ELŐFIZETŐ
PESTI KALAP
SZEMERE MIKLÓS ÉS INDIAI ISTENKÉJE
SZAKÁLLAS TÖRÖK
AZ ÉJSZEMŰ PEST
APOSTOLOK ÚTJA
MAGYAROK PRÓBÁJA
BLAHA LUJZA MOSOLYA
PETŐFI
JÁSZAI MARI ÖFELSÉGE
AZ ÉGETT EMBERHEZ
ÖREG ÚR SÉTÁJA A SZIGETEN

KRÚDY

„De jó lett volna farsangban maszkabálra járni a régi redoutba, Patikáriussal muzsikáltatni, Nagy Ignác beszélgyeinek épülni, Vörösmarty urat személyesen ismerni és valóban ábrándosan tölteni el az életet...” - ezekről sóvárgott Krúdy Gyula, a régi „Magyarország”-ban írt cikkei egyikében. A mult világégés elmerült, de soha aktuálisabb Atlantis-világából mentettük meg könyvünk finom, a pasztell-színezés mesterére valló „rajzait”, a mesemondásnak, az álmodozó realitásnak ezeket a miniatűr-remekeit. A mindenkor eleven hatásokra reagáló, az élmények impressziójával ingerlő ujságíró vetítette frissiben papírra megfigyeléseit az írásművésznek a közvetlenség melegével fűtött páratlanul zamatos hangján. A Sziget platánjai és tölgyei alatt merengő, az alkotás nyugalmára vágyódó férfi szíve mennyi melegséggel, mennyi emberi együttérzéssel jelenítette meg egyéni törekvéseit vagy a környezet mindenkiével közös problémáit. Úgy merülhetnének föl a mai olvasó lelkében, mintha ezek a színfoltok Krúdy világában bárányfelhőként vonulnának el, pedig ezekből milyen gyümölcsöző termés, mennyi értékes magyar gondolat sarjadzott. Végigvonul előttünk a korszak egyik legjelentősebb, legpompázóbb nyelvű írójának erősen eredeti szemüvegén át nézve az első nagy háború belső „frontja”, a vérvesztes, az éhező, a beteg, a sebesült, az adakozó, az önfeláldozó, a gyászoló főváros jellemző figuráival a kenyérsütőtől az önkéntes főrangú ápolóhölgyig. „Pest a világháborúban”: ebben a tarka csokorra emlékeztető gyűjteményben, a főváros sugárzásában minden kétség és remény, minden csodálat és varázs, így a magyar vidék nyugtalanlankodó kérdéstömege is fölrajzik. Mint egy változatos kaleidoszkópban, úgy vonulnak föl a századelő alakjai, a hadimilliomosok, a politikusok, a grófok, a művészek és írók, a béna harcosok, a véres küzdelemnek ezek a néma árnyai, mint a nagy nemzeti erőpróba szenvedő hősei... De az itthonmaradottok életét mégis az aggódó női szívek szimbolizálják. A sírók és kétségbeesettek, a lélekmelegítőket készítő és a tépéscsinálók, az eszelős rohamok lázában letörtek és a sors csapásai alatt összeszorított ajakkal, keményen harcoló magyar asszonyok: anyák és mátkák. De mellettük feltűnnek a „zord idő” örök humoristái is: a svihákok, az ütődöttek, az elesettek, akik mindenkor könnyebbé teszik az életet és akiknek éppen az a hivatásuk, hogy elfeledtessék a nagy idők tragikus eseményeit. S mindez és még számtalan színe, illata és vonása az ezerarcú életnek egy csodálatosan élesszemű s mégis mennyire merengőlelkű poéta lelki prizmáján keresztül ragyog felénk. Egyszerre szórakoztat és tanít.

K. S.

MESSZE PIROSLÓ TÁJAK

Ha majd hetven esztendő leszek és egyszer visszagondolok a mai napokra, mint különösebb évekre: vajjon mire emlékezem leginkább e furcsa időből? - kérdem olykor magamtól hüvös, tiszta, magábaszállott délután, midőn az ember úgy vágyakozik az öregség, a bölcsesség, a nyugodt tavak országába, mintha a rejtelmes születés, vándorfecske módjára estétől reggelig elutazott ifjúság, cölöplábú férfikor, midőn az ember néha a svájci szabadsághősök kis tollaskalapját hordja, máskor a serif parókáját illeszti fejére, ismét megbocsát, mint a hüvös-völgyi szent remete, midőn egész éjszaka Pesten dorbézolt, - mintha mindez, az egész élet csak arra való volna, hogy egykor egy karosszékből visszanezessünk a régi országutakra, amelyeken lábnyomunkat behavazta a tél, kis házikónkra, amelynek ablakán a pók szövi a felejtés szemfedőjét, a régi arcokra, amelyek úgy vándorolnak el az öregség emlékezete előtt, mint a folyó hullámai, az emberképű hegyek a felvidéken, őrházak a vonat ablakából... Ha majd hetven esztendő leszek, mire gondolok egy parkban, zöld fák alatt, amelyeken a lombokat egy égi gyermek arany keze tolja széjjel, ahol üldögélek és ahonnan kinevetem az egész életet, az egész világot?

*

Gyermekkori őszeim, - öreg férfiak társaságában sokszor üldögéltem, mély, bükkfával fűtött ebédlőkben, félhomályos korcsmaszobákban, ahol szarvasaggancsból volt a fogas és még kétfejű-sasos rendeletek függtek a falon üveg alatt, - e télszürke vének az emlékezet elkanyarodó országútján csendesen tovaballagnak, visszaneznek... vajjon miről is beszéltek ők, mikor még hangra nyílt a szájok és egymással jókedvet, szomorúságot, köszvényt és egyéb testi nyavalyákat megbeszéltek? (És legfiatalabb barátom kiskálnai Kálnay László, Tompa Mihályt követő korszaknál fejezte be érdeklődését az élet iránt.)

Beszéltek ők sok mindenről, ha a pattogó tüze a kályhának, az ablakok mögött szállingozó hóesés, a mákízű karácsonyi est vagy a hordókáposztához hasonlatos ropogású újesztendő, egy pohár bor s egy pipafüst módjára szálladozó hangulat megoldotta a nyelvüket.

Egy dohányszagú, birsalma-sajtot kedvelő vén emberke a macskabőr bekecséből néha kinyújtotta az ádámcsutkáját és énekelve mondta:

- Napoleont csaknem láttam... Győrben egy pincében ültünk, egy vérpiros-képű dunántúli nemes szomorúan bólingatott a fejével, néha felállott, kettőt-hármat fordult maga körül, amikor a zsidó-cigányok a frissét pengették. Némelyek az asszonyokat is magukkal hozták, a fehérnép nevetgélt, hazulról hozott almát, diót majsolt, mikor már megszólaltak az ágyúk Győr alatt. A dunántúli nemes búsan, mint akinek valami kimondhatatlan nagy bánata van, mindig csak a fejét lógatta a vastag pohár felé. Kőhidinek hívták szegényt. Tíz esztendő lehettem, az anyámmal mentünk hadbaszállott apám után, hogy jönné már haza.

A szomszéd felemelte szűzdohányszínű kezét. Csupán ennyire emlékezett a Napoleon-korára, bármily hosszú volt az ünnepnap délután és a nagyhavú falusi tél.

Zúzmárás fejű, vállas férfiú, akinek két szeme, mint téli fán üldögélő csókák, a virzsiniaszivar füstjét kedvelve nézegette.

- Jurátus lehettem akkoriban. Katonaság verte a dobót a pesti utcákon. „Jön a Duna!” - kiáltotta nagy vígan egy suszterinas végig az Úriutcán és papucsában csattogva, futott tova, mint farsangi mulatságra. Hazamegyek. A kapuban összeütközöm Lotti kisasszonnyal, akinél szállást béreltem. Egy hárászkendő volt sovány nyakán és elfelejtette hamis fürteit föltűzni. Egy madárkalitkát tartott a kezében... Menekült, a sok drága ezüstje, antik ékszere, mindene

ott maradt az emeleten. Csak a madárkákat mentette meg. Ilyen bolond dolog volt a pesti árvíz!

- Wesselényi? - kérdezte valaki az asztal végén. A virzsiniás bölcs ember módjára legyintett.

- Árvízkor nem ér rá az ember másokkal törődni. Hanem azt a bolond vénleányt soha sem felejttem el.

Egy honvédtiszt, aki Komáromban szolgált a szabadságharc alatt, karácsonykor, névnapkor, kisgyerek születésekor mindig megemlékezett, hogy a várfokról messzelátón át lesték a futárt, aki a fővezérről hoz hírt. Elöl a tábornok állott csuklyás köpenyegben és a szeme mindig a távcsövön volt. Mögötte a tisztek a börtönből elővonták a messzelátót.

Ott álltunk és lestük Görgei futárát... Vártuk reggeltől-estig, amíg csak látni lehetett a tájékat. A futárt vártuk.

(Már a bajuszom serkedt és a Morgó temetőben gerendát tettek keresztbe a kapura, miután megtelt e régen használt nyugalóhely: az egykori honvédtiszt szívdobogva várta még mindig a futárt... Mintha ezenkívül semmi sem történt volna az életben.)

*

A szabadságharc általában körülbelül két emberöltőn át szakadatlanul foglalkoztatta az elméket. Még éltek közöttünk a „nagy idők tanúi”, amint egy szellemes hirlapíró elnevezte a gyászrovat honvédeit. Apánk, nagyapánk, atyáinkfiai szemében nagypénteki komorsággal jelentkeztek a múlt idők szomorú árnyékai. Öreg honvédtisztek kihúzták a szalmakazalba rejtett kardjukat és az ágyak felé akasztották. Az ó-fehérműs szekrények fiókaiban meg ott volt a megmaradt tépés. A temetőben nem állítottak új fejfákat a régiek helyére, amelyeket Schlick generális ágyúzott. Alig deresedtek meg a fejek, amelyeken vihar-szíz szorította a csákót a váci ütközetben... Mégis félig monda, félig legenda volt már e nemzeti lángbaborulás azok számára, akik a szabadságharc után születtek. Az én gyerekkorombeli öreg emberek még nem tudtak másról beszélni, mint a forradalomról. Arról, hogy ki mit látott benne? Érdekes a történetíró könyve, amint korszakok tárulnak fel szemünk előtt, mint ismeretlen tájak, de mindig érdekesebbek az emberek, akik e korszakot megcsinálták, benne résztvettek, véreztek, győztek, sírtak, megpihentek... A gyerekkorombeli öreg embereken mindig valamely furcsa vonást, jelt, különösséget kerestem, mint olyan másvilágbeli embereken, akik a nemzet szabadságharcában személyesen résztvettek. Egynémelyiknek az öreges szemében, elkomorodó vagy feltüzesező pillantásában láttam néha olyasvalamit, ami megkülönböztette őt a többi öregemberektől. Mintha felgyújtott falvak lángja piroszlana valahol a szemük függönyén, a háttérben a debreceni nagytemplom tornyai emelkednek, a fiatal Kossuth, mint egy üstökös, vagy mint egy csodálatos szellemalak suhan át az akkori emberek szemének tükörében. Ők láttak, hallottak olyasmit, amit az utánuk következő emberek már többé nem láthatnak... És mily csodálatos, hogy minden szem mást látott, néha egyazon esemény megfigyelésében. Mintha az emberi szemek sugárkévei több és több oldalról fogtak volna körül valamely eseményt. Egyik öreg barátom Kossuthot csak a debreceni országgyűléseken látta. Komor, zárkózott, szinte epés férfiúnak mondja. „Mély haragok és szenvedelmek ülnek homlokán.” Másik a gőzhajónál látta Kossuthot, amint Pestre érkezik... „Költészeti volt, harangszavú, tavaszi reggel arcú, lángoló, beszédes, ifjonti, gondtalan. Fekete magyar ruhája volt... Estvére bál volt a Komlónál. Megkértem Steingassner Ilona kezét a társasösszejövetelen”. És Ilonáról még nagyon sokat tudott volna beszélni a szomszéd, mindez azonban már nem tartozott a szabadságharc történetéhez. Egy öreg-asszonyosság csak annyira emlékezett, hogy Görgeinek császárpáros ruhája volt és fehér kendővel volt bekötve a homloka. A muszka tüéreknek parancsuk volt, hogy ne löjjenek a

bekötött fejű alakra. - És az alvégen lakott Csiszlák, egykor kántor és szabadsághős, és minden héten másképpen írta le Petőfi Sándor alakját, akivel egy csapatnál harcolt.

Az emberi emlékezések csodálatos országútján összekeveredik az idő, a múlt a jelennel. Különböző szavahihető öregbarátaim nem egyszer látták fehér pantallóban sétálni Széchenyi István grófot a Vérmezőn, ahol a koronázáskor az ökröket sütötték s a király aranypénzeket dobált a nép közé.

(És míg elcsendesedve hallgattam őket, amint régen meghalt férfiokról úgy beszélgettek, mintha az illető az imént ment volna ki az ebédlőből és öregasszonyságokról, akik tegnap szöktek meg az ablakon át a szülei háztól, - a közelben gyors lovak - és eseményekről, amelyekre rajtuk kívül a világon senki sem emlékezett, - amint hallgattam őket, gyakran elmerengtem az öregség eme csodálatos adományán, hogy az ember arra emlékszik leginkább, amire akar...)

*

Vajjon, ha egyszer vége lesz a háborúnak, sok-sok esztendő elmúlik, az asztalos már csak karosszéket gyalul, mire fogunk leginkább visszaemlékezni egy pipa csöndes kiszívásánál? Mennyi minden titok kiderül, amire csak harminc vagy negyven esztendő múlva emlékezik az ember! És a most szemünk előtt lejátszódó események, jövő-menő emberek mily más világításban állanak a sokat felejtő, csendesen megbocsátó öregség szemhatárán, mint ma látjuk és érezzük a fejünk felett elzúgó szelet, a viharfelleget!

NE FÉLJ!

Éjjel, néma fasorban - a ritka gallyak közül sápadtan tekint alá a felleges égboltozat, mint egy szívbjajos ember bágyadt mosolya - ezt mondom magamban:

- Ne félj!

Mitől félnél vajjon? A végzet - az Isten - melletted járkal, mint egy halk gondolat az édesanyád imádságos könyvéből, vagy az apád jóságából, midőn csendben nevelkedtél a régi házban. Kis fiú voltál és nagy magasságból, kötélhintáról a földre pottyantál egy malomkő mellé. Egy nyurga vadfű választotta el a fejed a halálos malomkőtől. Vadászok megvadult négylovas szánkája nyargalt el feletted gyermekkorodban. A nehéz szán és vad lovak elrepültek. Nevetve ugrottál fel a hóból és pajtásaid után futottál. A folyón gyakran korcsolyáztál, a vízmerítő-léket fagyos hab lepte be, mint egy fehér sapka, - tán egy szellem lakik a folyóban és most kidugja fejét a léken. Egy másodperc múlva a lékben eltűntél, a jég alatt vitt tova a hegyi folyó és egy pisztráng azt mondta a másoknak:

- Egy hét múlva megesszük a fiút!

- A toporci szent küldte nekünk, a keresztúti szent, mert hisz megígérte! - felelt a másik hal.

És nyugodtan úszkáltak az elmerült gyermek körül.

Véletlenségből Mária akkoriban a Felvidéken járt. Szegény tót asszonynak volt öltözve és vizet hordott a folyóról a gazdag kékfestő konyhájára. (Az égiek néha látogatást tesznek a földön. Szeretnek szegények között vándorolni és igen sok tudósítás szól arról, hogy a vándorlók télen, mély hóban, elhagyott országutakon találkoznak a nagyszakállú szentekkel, sőt olykor Jézus Krisztussal, amint egyik faluból a másikba gyalogol. Ez időtájt Mária szolgált a városkában cselédi sorban és bizonyosan megjegyezte magában a hallottakat, tapasztaltakat és meleg kendőkről, bocskorokról gondoskodott.)

Mária látta jég alá merülni a fiúcskát, mert hisz vízmerítő kannákkal, fenyőfából való edényekkel közelgett a lékhez.

Egy pillanat múlt el, vagy egy nap? A kékfestő legények karácsonyi kalácsot eddegéltek a meleg konyhán - a tűz nagy fahasábokon nyargalt, mintha égi idők jóléte térne vissza a polgárok házaiba, bor főtt füstös fazékban a tűzhelyen és a nap már lefelé szállott a hegyek mögött - midőn a cselédasszony a folyóról visszatért:

- Egy gyermek merült el a folyóban. Mentsétek meg, - mondta.

A lusta, nyújtózkodó legények talpraugrottak, otthagyták a meleg konyhát, a fűszeres bort és kalácsot, felhajtották karjukon az ujjast és hosszúnyelű csákánnyal iramodtak a folyóhoz.

A gyermek eszméletlenül került elő a folyóból.

A hóra fektették és Fis, egy vörösszakállú legény szakértelemmel dörzsölgette.

A nap leszállott a hegyek mögött, az ábrándos lelkek már hallhatták a Jézuska szánjának csengőit, amint lefelé ereszkedik a nyerges hegyi úton, a keresztútnál a gyalogosvándorlók meggyorsították lépteiket, a gyermekek a kulcslyukra tették a szemüket és a régi haranglábban meglóbálta a harangot a sánta harangozó, aki dél óta mézespálinkát ivott és olyan piros volt az arca, mint a kalendárium lapjain az ünnepnapok.

A folyóból kifogott gyermek a vörösszakállú legény tapogatására mozdulatlanul, holtan feküdt a havon.

Később Mária a gyermekhez lépett és asszonyos, bársonyos tenyerével megsimogatta a homlokát.

- Kis fiú, - mondta gyöngéden. - Szegény kis fiú!

A gyermek talpraugrott és korcsolyáival karján, sietve futott tova a partok mentén.

Máskor, később, sokára ezután falusi kút omlott be, folyó áradt, medve jött ki az erdőből és eltévedt golyók süvítettek a felnövekedett kis fiú füle mellett.

- Ne félj! - mondom magamban az álmodó fasorban, bús ég alatt. - A végzet van veled. A te pártodon van. Mi történhetik veled? A halál? Hisz ismered, láttad, barátod, rokonod. A haláltól ne félj.

Sok tapasztalásom van arról, hogy a karácsonyi éjszaka nem azonos a többi éjszakákkal. Miért? Hogyan? A felvilágosodott emberek furcsa mosolyát látom e kis betűk felett, az okosak, hidegek, nyugodt szívűek fejcsóválása kísér, midőn e gyermekkori babonákat írom. Valahol, valamerre: a születésnél, az iskola padjában, az anya ölében téli este a tűz mellett, vagy egy könyv olvasásánál - érkezett szívünkbe, elménkbe, gyöngé öntudatunkba a képzet, hogy karácsony van a világon? A társadalomnak, a vallásnak, a gyöngé lábán álló meggyőződésnek semmi köze a karácsonyhoz. A karácsony értelme, igazsága, valósága valahol messzebb keresendő. Tán ott, hogy az emberek szeretnek megjavulni. Szeretne mindenki jó és rendes ember lenni egy napig, egy estére, egy órára, amint a jó embert magunknak elképzeljük.

Voltak esték, amelyeket sohasem felejtetek el. Véletlenek, benső hibák, tán különösség keresése miatt: néhány karácsonyi estét egyedül töltöttem az utcán, korcsmában, külvárosban, éjfél misén ismeretlen kis vidéki városokban, ahol nagy ünnepélyességgel tárja ki a templom ajtaját éjfél felé a jókedvű sekrestyés és a gyertyákat fontoskodva gyűjtogatja az oltár közelében. Én láttam az ismeretlen nőt a Felvidék városaiban, amint a Luca-széket elhelyezték a karácsonyi misén, szép, ábrándos vagy pajkos női szemeket a templom bejárata felé csillanni; mind drága és különös ismeretségeim, mintha egy sziget mellett úszna velem a gőzös és a parti pálmák, pirostornyú városok, nők elgondolkozva tekintenének a gőzhajó után. Vajjon hány nőnek vagyok a vőlegénye egy régi karácsony estvéről, midőn ismeretlenül, idegenül egy felvidéki templomba belépdeltem éjfél misére? Mi vitt oda? Miért mulattattak női tekintetek, amelyeket soha többé viszontlátni nem fogok? Miért mentem el a kék, ropogós hóban a bástya kis ablakai alatt, ahonnan piros fény, asszonyének, látszólagos boldogság sugárzott? Miért ültem az éjfél misén idegen, súgdosódó nők közé; hajukat, szemüket, ajkukat miért figyeltem babonás hangulattal, mint akár az öregasszonyok imádkozását a hátsó padosorokban?

A Luca-széke talán csak azért volt a Felvidék templomaiban egykoron, hogy vőlegény alakjában jelenjek meg ismételten nők előtt. A nők a székre ültek, a templomajtót figyelték és bizonyára meg voltak elégedve, hogy nem az ördög lépked be az ajtón vörös köpönyegben és kopogó lólábbal. Egy meglehetősen egészséges és szomorú fiatalember jött a Luca-székek felé, ahonnan tudvalevőleg mindenki meglátja jegyesét az éjfél misén.

Ki tudná, hány nőnek lettem ilyenformán vőlegénye és míg messze-messze elutaztam, halk mosollyal gondoltam arra, hogy valahol, valamerre sikerült ismeretlen nőt megbízni azzal, hogy érettem imádkozzanak, felőlem gondolkozzanak. Ki voltam, ki lehettem gondolatukban? Eltévedt ügynök vagy kalandvadász herceg? Furcsa, szomorú fiatalember, aki századok óta bolyong a Felvidéken, egyszer a zsoldoskatoná hódító ruhájában, tollas fővegében, máskor bő köpönyegbe burkolózva, mint a titokzatos utazók, akik királyok rendeletéből a

háborút megüzenik a szomszédos országnak? A Luca-széken, az idegen nők kíváncsi babonás tekintete előtt többször jelentem meg vőlegényvirággal a gomblyukamban, mint valójában vőlegény voltam.

Ne félj! - gondolom magamban, ha nagyon szomorú vagyok. - Egykor imádkoztak éretted a nők is, akik a legjobban tudnak imádkozni.

A nők imája még tán a végzetet is elfordíthatja azokról a fejekről, amelyek a balsorstól megjelöltettek. A nők mindent kiimádkoznak. Kire hallgasson a Magosságbeli, ha a nőkre nem, akik sohasem lehetnek oly romlottak, hogy a feszület előtt, vagy éjjel egyedül, gondolatban vagy halkán sóhajtozva, az Istennek hazudnának, midőn valakiért imádkoznak? A nők imádsága kitartóbb pajzs, mint az acélból vert páncél a férfiak mellén. A magosságbeli hivatal, a fül, amely mindent hall idelentről, a felhők felett úszó nagy gondolat, amely az érzéseket, szenvedélyeket, álmokat küldi a földre: bizonyosan, pontosan tudja az anyák imáját, a feleségek, a gyermekek fohását. És ők, a legmagosabb rangúak, a szeretők, vajjon hol következnek a sorban? A titkos, rejtett, félve gondolt, emberektől óvott, hangos szótól, nyilvánosságtól rejtegetett nők imája vajjon hol jut Isten trónusa elé?

Minden életben levő férfiú bízvást gondolhat arra, hogy nők imádkozták ki életbenmaradását. Egy édesanya vagy egy szerető.

Ez estén, amikor a szívek valóban megnyílnak, mint a tengerfenékről jövő kagylók, mikor egy különös karácsony ereszkedik le a földre, sebesült katona áll a Luca-székek látószögében a sötétes templomajtóban, a férfiak messzire járnak az ünnepi kedvvel kivilágított ablakoktól, árva-gyermekek éneke zeng nagy messziségből és szegény özvegyasszonyok elfojtott zokogása cseng az ünnepi est halkuló csendjében: a nők imája bizonynyal százszoros erővel ostromolja az eget. Minden nő imádkozik Magyarországon. Aki sohasem tudott, aki nem tanult, aki nem szerencsétlen. Minden nő imádkozik ma estve a férfiakért, akik részben harcban, részint harcrakészen várják az indulást, - vagy az itthonmaradottak csüggedt, kedvtelen, fájdalmas életét robotolják.

Legyünk nyugodtak, férfiak; a nők imája ma estve őszintén és becsületesen érkezik meg az adresszált címre.

Csak annak a férfiúnak a bőrében nem szeretnék lenni, akiért már senkisem imádkozik.

- Ne félj! - talán nagy óvatossággal még életben lehet maradni.

- Ne félj! - mondom csendesen - világháborútól, hisz bármily grandiózus e háború, mégis csak egy csöppje a végtelen nagyságú életnek. A Szaturnusz gyűrűi, a hold és a csillagok, de még csak a süvöltő szél és hullámfodor sem tudja, hogy embermilliók mennek egymásnak.

ALVÓ NŐK VÁROSA

Kél a hold, az éj lovagja...
Petőfi

Le Sage, aki a Sánta ördög kalandjait írta, midőn a nemes lovaghoz egyformán illett a toll- és törforgatás, egy helyen azt mondja Madridról, hogy e város az éjszemű szenyórák városa. S valahányszor ez a régi regény a kezembe került, egy láthatatlan zenélőóra rágyújtott a D. Sebastian megnyitójára.

A Sánta ördög tudvalévőleg egy fiatal főiskolai tanulót pártfogásába vesz és éjszaka a templom tetejére viszi. Az ördög intésére eltűnnek a házfedelek a madridi házakról és a tanuló kényelmesen, okulva, mulatva, tapasztalva látja, hogy mi történik a városban a házak falain belül. Régen olvastam először a vén könyvet és sohasem tudtam végleg elfelejteni a madridi templom tetejét. Olykor, midőn unatkozva vagy ábrándozva hevertem, eszembe jutott, mily kár, hogy a sánta ördög sohasem vette útját Pestre. Én volnék a fiatal tanuló és a bazilikáról vagy a jezsuiták vörös tornyáról meglátnám magam alatt Pest titkait. Különösen azidőben járt sűrűbben eszemben a madridi ördög, midőn egyik vagy másik hölgyismerősöm foglalkoztatta a gondolataimat, - hisz mindnyájan voltunk egykor nyugtalankodó fiatalemberek! Ilyenkor legszívesebben a vörös torony tetején üldögéltem volna, hogy figyelemmel kísérem az ismert hölgy lépteit, cselekedeteit, gondolatait, midőn egyedül van szobácskájában, amely Gretchen szobájához hasonlított. Vajjon, csakugyan elmerül szép szemévilága a varróasztalka felett, mint írta, hazudta, vallotta? Vajjon kiért imádkozik, midőn ágyában estve összekulcsolja kezét? Valóban a salamancai egyetem tanulójaival álmodik, vagy Don Pedróval, ami Bartók Lajosnak volt az álneve?

Ah, a sánta ördög elkerülte a magyar fővárost és körülbelül húsz esztendő múlt el szenvedésben, csalódásban, meghasonlásban, amíg a sánta ördög segítsége nélkül is betekinthessem a házak falai mögé. Pedig ezek a pesti háztetők, reggeltől-estig nyitva álló kapuk, hangos folyosók, fedetlen erkélyek és az itteni életmód, amely a lakosságnak csaknem a felét az utcán, a kávéházban, a sétatéren, a színházban és a templomban hempergeti: látszólag mily kevés titokszerűséget rejteget!

Madridban a szenyorok - egykor - színes, átláthatatlan üvegtáblák mögött, gondosan elfedett erkélyeken és bezárt kapukon túl tartogatták szenyóráikat. Ugyancsak vigyázatosan kell bánni az éji zenével, bőven az arannyal és biztosan a karddal, hogy a szenyor-gazda álmát ne zavarja az erkély alatt nyugtalankodó fiatal úr. A rendőrség a hosszúkezü szent védelme alatt és alabárdal felfegyverkezve, alattomosan követte a lovag lépteit a mellékutcán; azonkívül egy nevezetesebb hölgyért más lovagok is rajongtak, akik ruganyos csuklóval adták a halálos tördöfést, ha erre szükség volt. És a szenyórák maguk is féltek a falusi száműzetéstől, a cordovai ősi háztól, az estellai falusi birtoktól, esetleg egy hegyi zárda magányától. Jól vigyázott mindenki a városban, amíg a halálos szerelemre eltökélte magát.

Pesten senki sem vigyáz a nőkre.

Pedig e városban szebbek, észbontóbbak a nők, mint bárhol a világon. A színházi látócső, vagy az utcai szemlélődés lépten-nyomon elibénk sodor nőket, akik minden megerőltetés nélkül lehetnének akár mór hercegnők ama letűnt, szép országban és tudakozódásunkra az derül ki, hogy még egyetlen férfi sem lett értük öngyilkos a főutcai templom lépcsőjén. A kalapskatulyát szevillai táncosnő viszi a házhoz, a divatáruüzletekből kifogástalan természetű ladyk néznek szórakozottan a közömbös férfiakra, amíg a cérnafoszlány szép fogaik között

marad, a trafikban, a zsidó hentesnél, az ujság kiadóhivatalában, az ügyvédek irodáiban, az írógépek mellett és mindenfelé a szűk hivatalokban, tömérdek gyönyörű nő található Pesten, akikért az éjszemű szenyórak városában is estétől-reggelig dolgoztak volna a toledói pengék a férfiak selyem-mellénye körül, míg fővárosunkban észrevétlenül, figyelmen kívül, legfeljebb kalandos öregurak által értékelve, mendégélnek finom lábaikon és céltalanul lebben a szoknyafodor az őzboka felett.

Mintha megcsömörlött volna a város a sok szép, drága nőtől, mint a krevettől a rákhalász.

Estve vagy délben, midőn a fiatal nők előzőnlik a pesti utcákat, mint valamely csodálatos dunai áradás, amely Szent Endrénél vagy Vácnál elszakította egy titokzatos virágkertész telkét, a sok magányosan lépkedő leány látásán elgondolkozom. Vajjon, ezentúl mindig csak festett bajuszú, kalandos öregurak türik fel a nadrágjukat értük az utcasarkon? De még azok se mindig, hisz válogatni nem lehet a csodálatos, panorámás, ezeregy éjszakás bőségben. Szindbádnak kellene lenni, csodahajósnak, aki számos utazást tett a világ körül és a tapasztalatoktól olyan fehér lett a szakálla, mint a Himalaya hava, hogy megmondhatnánk, ki a legszebb nő Pesten? Erről kellene egyszer megszavaztatni a polgárságot, hogy végre tudnánk magunkat mihez tartani.

A belvárosi dáma vékonytalpú cipőcskéje, diszkrét, templomok oltáraitól kölcsönzött orgonailata, nyugtalanítóan simára felfésült haja és szenteltvíz-tisztaságú arca; - a lipótvárosi hölgy keleti szőnyegek arabeszkjeiről lopott metszésű szeme, teljesded fehérsége nyakának, természetnek kispapok álmaiban, Szent Ágoston irataiban szereplő lágy vonalai, szájának ázsiai füstölőkből való lehelete, dús hajzata, amelyre mellbeteg költők gondolnak szenderegésükben a klinikán; - a körúti szívtoolvaj, akit az Andrássy-út sarkán londoni ladynek, a New-Yorknál Páris gyermekének, a Rókus Mária-szobránál lemergi eleganciájú delnőnek láttunk; - ők mind, a feketék, a déli tengeren kormány nélkül bolyongó vitorlás matrózainak kábult énekléséből, ők, a szőkék, a haldokló szibériai bányász álmából, aki utolsó pillantását egy szőke Mária oltárképére veti és ők, a többiek, a hervadt kánkalin-színűek, a vöröshajúak, akiknek feje körül mintha a mesék pirosszemű baglya röpködne és lovagi halálról huhogna: vajjon melyik közöttük az igazi, akiért hadba mentek Pestről a fiatal és érett férfiak? Akiért az ágyú dörög és láb nélkül csúszik a népfelkelő? Ki tud most jól imádkozni közöttük? Ki érdemi meg közülük, hogy a zászló visszatérjen, a népfelkelő újra karjára vegye gyermekét és ismét végrendeletet írjon a civilé lett arany-érdemkeresztes, szerelmes ifjú?

Nem kell félni. 1915-ben a nők alusznak Pesten. A sánta ördög a vörös torony tetejéről hiába mutatná előtte a város titkait, semmit sem látnék egyebet, mint amit az utcán, a színházban, e nyíltéltű városban mindenütt észrevehetek: az alvó nőket.

Leghamarább a szemük aludt ki.

Emlékeznek önök a pesti szemekre?

A kíváncsi, mohó, szomjas, kandi, kacér, néha ledér szemekre, amelyek hölgyeink arcából világítottak?

Rége - még a háború előtt - a lemergi fogadó mellett a keskeny gyalogjárón, templomos Krakóban, a régimódi cukrászbolt táján és a Balkánon, Szaloniki Grand Hotelje körül láthattunk mohó, nyalakodó, kíváncsi asszonyszemeket, amelyeknek mását Pesten gyakran megtaláltam.

A hosszadalmas, titkosan lobogó, regényt, kalandot, gyilkosságot, holdas éjjelt, bűnös találkozást és aranyművesbolt kékbársonyából vakító drágakövet elmondó pillantások, amelyek bizonyára mindenkit értek már Pesten, aranyozott hintáján a város egyetlen pasáját, a szép

lovagot és nagyatyámat, aki honvédmenedékház parancsnoka volt, elmúltak a főváros területéről.

A tükörbe nézek. Tán Rip van Winkle módjára derékig érő kenderszakállam nőtt? Ó, nem, barátaim, ismerőseim mondják, hogy „szemmel dolgozni” (megbocsássanak!) többé nem igen lehet a fővárosban. Az itthonmaradt férfiak szeméből aludt ki a piciny lámpás, amely hol kéken, hol zölden vagy pirosan villant meg a sötétségben, mint a pályaudvarok mélyén a jelzőlámpák, midőn valaki elutazásra készen, a vonatját várja? És kiválaszt magának egy lámpát a sok közül... Vagy a nők fátyolozták be a szemüket, mint nagy hazafiak temetésén az operai kandelábereket?

A szemek elaludtak. Réveteg, messzenéző, imbolygó, távolba gondoló szemeket látni. A fáradt aggodalom, nyüitt bánat, régi hegedűnek leereszkedett húrján hangzó bágyadt zenehang: ez van a nők szemében.

Majd a mozdulatuk, a járásuk, furcsa testtartásuk is változott. Egy merészebb lábmozdulattal, egy derék hátrafesztéssel, nyaknak, vállnak mozgatásával és a sok ezer meg ezer testi bájjal, amellyel tavaly, vagy azelőtt térdre parancsolták a férfiakat: manapság alig találni nyomát.

Feketeruhában járnak.

Messzire néznek.

Vajjon mire gondolnak igazán?

MÁRCIUSI VECSENYE

Jőj, tavasznak illatos füzére
Petőfi.

Emlékezik, asszonyom, az arckép-albumra, amelyet horgolt terítős asztalon, a kisvárosi vagy falusi vizitszobában szórakozottan forgattunk? Emlékezik, az aranypapirosba kötött miniatűrkiadású Regék-re, a kék-kötésű Petőfire Barabás rajzaival és az Eszther szerzőjének regényeire, amelyek az asztalon feltalálhatók voltak? Füredi emlék a tollszár és a falon rejtekép, amely oldalról Damjanichot vagy Kossuthot, szemtől-szembe Széchenyi arcvonásait mutatta a régi fametsző munkájában? A foxtérrier-lábú fotelekben árnyak üldögélnek, a Klapka-indulót muzsikálja az óra, a vázában hervadt virágok, amelyek tán még Kiss Ernőt látták. S egy délután, ha felnyitjuk az arckép-albumot, a karton-lapok közül, az egykor aranyozott szegélyű páholynylásokból zsinóros ruhában, fürtös fejjel, furcsa, szinte másvilági tekintettel lépegetnek elő a mult századbeli urak és hölgyek, akiket görcsös mozdulatlan-ságban állított fekete csöve elé Debrecenben a lengyel lovag.

Mily különösek ők, a halottak, az elmentek, a többé soha vissza nem térők!

Szemügyre veszem hajfürteiket, bánatos vagy víg tekintetüket, amellyel a multak kertjeiből, a lugasokból, borházakból, báli termekből és hallgatag sétányokból visszanezegetnek; furcsa, magyaros szabású öltözetüket, amelyben a férfiak mind úgy tűnnek fel előttem, mint a szabadságharc nemzeti gyűlés képviselői a debreceni nagytemplomban, vagy svájci emigránsok, - mintha a régi arcképalbumok magyarruhás, fürtös-frizurás, álmatag szemű férfiai mind a hazáért éltek, szenvedtek, haltak volna, - a vértanú Batthyány arcvonásai derengenek e néma férfiarcképek mélyében, a Kossuth szemei mintegy porszemecskékre feloszolva, eljutnak minden mult századbeli férfi tekintetébe. Petőfi büszkesége a válltartásban és a hetyke fejvetés nem Széchenyi fiatalkori arcképeiről való? Mintha egy nagy család, atyafiság lett volna az egész magyar nemzet a mult század derekán. A régi arckép-albumokból a szabadságharc sír-virágainak, koszorúinak, múzeumi zászlóinak az illata áramlik felém. Egy Damjanich-fejű öreg magyar úrra nézek öreganyám naplójában és a tavaszest félhomályában halk, mindinkább erősbülő dobpergést vélek hallani, rohamra menő ifjú honvédek kiáltása hangzik nagy messziségből, félrevert harangok konganak a szoba sarkában, a poros iratszekrény mögött, ahol gyermekkoromban mindig valamely csodálatos összeesküvésre vonatkozó titkos írásokat sejtettem. Egy másik arckép - phot.: Livinszky lovag, - ahol a széles homlok Wesselényi Miklósról, a mefisztóias, éles és mégis magába zárkózott tekintet a Görgői őrnagyi képeiről szállong felém a mult századból: a régi belvárosi házak falát varázsolja elém, ahol vöröslő márványlapban a híres árvíz magasságát nyíl jelölte, a budai honvédsírokat és a felvidéki téli hadjárat alatt a selmeci fogadóból hangzó bálizenét.

Általában egy régi arckép-album lapozgatása, hol a fotografiákat csak fantáziából ismerjük, majdnem úgy visszahozza a multakat, mint a magányos szobában elpattanó zongorahúr zengése. Ki nem gondolna ekkor az édeskés vagy hősies szerelemre, a kis nefelejcs-koszorúcskákra, amelyekkel a női ruhaszövetek díszítve voltak, a guirlandokra, amelyekkel a fametsző ékesítette verses könyvek cimbetűit, a kulccsal elzárható naplókönyvekre, Garibaldi véres ingfoslányára (üveg alatt), krinolinra, fehérharisnyás női lábakra, Szendrey Júlia hattyúnyakára, Lavotta zenéjére és Jókai csodálatos regényeire: midőn a régi delnők, a mult századbeli honleányok csodálatos arcképeit nézegeti egy ódon albumban? Ők táncoltak a komáromi sáncokban a nemzetőrökkel az ágyútűzben, ők voltak a Laborfalvy Rózák, akik a titokzatos Bükk rengetegében a bujdosó költőt fölkeresik, ők a Kossuthnék és egyben a nagyasszonyok, akik Kufstein vára körül várják a szabadulást. De szép szemükből, a

nefejejs- és árvácska-tekintetekből később a hatvanas évek furcsa vigalmai is felénk muzsikálnak, redut-bálak, költői ifjú, váci-utcai séta, szívlovás a városerdőben és minden gyönyörűséges ábránd, amellyel a multak drága hölgyeit képzeletünkben felöltöztetni szoktuk, mintha életük nagyrészt e csodálatos honleányok oltáron töltötték volna, hová a férfiak feszes, struflis fehér nadrágban vagy szűk magyarban letérdepelnek. Ah, néha pontosan értem azon furcsa atyámfiat, aki zordon agglegényi életét azzal vigasztalta, hogy a mult század asszonyaiba volt szerelmes és összegyűjtötte képeiket a Hölgfutár divatlapjáról és a medálionokból, amelyeket egykor a férfiak a szívük fölött viseltek. Mintha csupa regényhősnők volnának ők valamennyien, akiknek ódon fotografiáját csendes délután elnézegetjük. A ruhájuk, a hajuk, a fejtartásuk egy messzi, szépséges ábrándvilágba való. Az ő szemük látta Kuthy Lajost, amint kecsegeorrú cipőben végigment Pesten. Ők voltak az ifjú hölgyek, akikért Petőfi rajongott. A magányos sír az erdőszélen, hol öngyilkos ifjút eltemettek, róluk regél.

És most, egy késői márciusban a régi március után, újra arcképekkel telnek meg az albumok a nők szalonzstalaín. Új férfiak jönnek a régiek helyére, az új háború hősei.

A képeslapokban elnézegettem az arcképeket, amelyek fölé ennyi van írva: hősi halált haltak.

Mily különös, soha nem látott, még csak képzeletben sem fölmerült arcok és fejek! Csak némelyikre emlékszem, hogy valamikor nagyon régen, falusi-fi koromban láttam a jegyzői irodában vagy egy boltban, ahol nyári délután nyolcasokat locsolt a kis inas és az anyám ruhára-valót vett a kis fiának.

Figyeljék meg, kérem, hősi halált halt fiaink arcát, tekintetét a képesujságok fotografiáin, - mintha egy új, eddig szinte ismeretlen magyar típus alakulna ki ez arcokból, amely egyáltalán nem hasonlít korunk megszokott és rendszeressé váltott, modern férfitípusához.

Hiába keressük az elvonuló fotografiákon azokat a vakmerő, szinte szemérmetlen férfitekinteteket, amelyeket már csaknem megszoktunk a fiatal nagyvárosi férfiak arcán. A fölny, a biztonság, a hideg ész okossága, az amerikai szörtelensége az arcnak, a cinizmus, a megvetés, a nyugatias civilizáció idegessége, az angol sportszerűsége a férfi-külsőnek, egy szóval a divatos férfiak - amint a férfidivat évtizedenkint alakul - nem igen találhatók a hősök galériájában.

Hová lettek ők, akik nemzetet és Istent tagadtak a háború előtt, a kávéházi hősök, a magyarság megvetői, a bátorságot, férfiasságot már nem is értő, szülőt és nőt nem tisztelő korunk hősei? Csak a segédjegyzők és a kereskedősegedek, az öreg ügyvédek és a népies színészek maradnak holtan a csatamezőn? A kis pesti bankhivatalnokok és a székel földmívesek?

Szinte szenzációs érzés ébred fel az emberben, midőn e hősök galériájának száz meg száz fotografiáját végig nézi. A gyermekes szemeket, a gyöngéd szájakat, amelyekre bízvást elképzelhetni az anyai csókot, a szelíd, diákos hajviseleteket, a vidékies szabású kabátokat, a bajuszokat, amelyeken még szinte érezni a borbély pomádéját, midőn a „fényirdába” indulás előtt borotválkoztak, - - és főként a felejtethetlen, egyszerű, odaadó tekinteteket (mintha mindenki szent édesanyja vagy drága menyasszonya számára állott volna a fotográf-cső elé), a szemek egyszerűségét és hitét, (amelyekből karácsonyi harangszó, családi asztal lámpájának fényköre és tavaszi reggel sugárzik) -: ha nézem, elkomolyodok, mint ők elkomolyodtak, midőn a harcban végre megpihentek, és csöndesen azt gondolom, hogy mennyi tisztességes ember halt meg a hazáért!

Egyetlen színésztípust sem látok e szépséges arcok között, - Dorian G. hol bujkálsz a front mögött? Hol van a nőhódító táncos? Az angol gentleman, a párisi gavallér és kutya-bőrkesztyűs, hetyke „zsenteri”? Komolyan, szinte elmélázva néznek ők a messziségből, - az új magyar férfitípus koszorúja, - mint polgári temetők sírköveiből az üveg alá helyezett apák fotografiái, akik előtt vasárnap délután megállnak a gyermekek.

ÚTI NAPLÓ

Éjjel - alvó, panoráma-képű, holdas, népmese-szomorúságú magyar falvak mentén mendegélt a vonat; álmos, halottas-kocsi mögött bólongató vasutasok lépkedtek el az állomások előtt, mint a néma, utcai járókelők a színpad háttérében; a városkák neveit úgy kiáltotta a vonat elején a kondoktor, mint félálomban halljuk az imént leejtett regénykönyv végső szavait, - a reménytelen boldogtalanság teregette a megholt menyasszonyok csaláningét a rétekre, - az erdőben a bűvös vadász kopói hangtalan ugatással üzik a szarvasgimet, egy nagy tó fehérlik balról, mint a másvilág és a parton a vízbefulladtak lelkei kis fekete szárcsák, alvó vadkacsák módjára a szárnyuk alá dugják fejüket, - magányos parkban rombadőlt kapubálvány mellett fehér asszonyárnyék, valaki, egy csuklyás fiatal férfi titokzatosan leszáll a vonatról, a túlsó oldalon, hogy majd a hajnali vonattal ismét tovább utazzon: mond, szeret, sír és esküszik, szavak jönnek ajkára, amelyeket azelőtt nem ismert, képzetek szívében, amelyekről fogalma sem volt, holdvilágtánc, délibáb, almavirág-lepkék a szeme előtt, amíg a csendes kert mögött vásáros-kocsi ponyvája alól kidugja lábát a hajnal, - és ekkor, az éjjeli vonaton, méléző szüneteket tartva beszélgettünk az elmúlt nyárról, szerelemről, költőkről, szarvaslesről, lóról, asszonyról, játékról, háborúról, Zita hercegnő cipőjéről, harisnyákról, amelyek a bécsi Kärtner-strasszén árusítatnak, tréfákról, bolondságokról és a Balaton-mentén ferdőző asszonyokról.

Mint a hosszú cirkuszkocsik mendegélnek az országúton, bábszínházzal, kardnyelő törpével és aranyszoknyás kis táncosnővel, jöttek és búcsúztak a szavak; - vajjon hová mennek innen a szavak? talán egy leánynevelő-intézetbe, ahol tovább nevelik, hajlítják, finomítják őket, mint a kisasszonyokat, vagy erdőszelén magányos nyárfa csúcsán a varjúfészekbe, mint a lomha, fáradt madarak napszállatkor?...

Ő azt mondta, miután egy hulló csillag után nézett:

- Bizonyosan van a szavaknak is országuk valahol, nagy hegyek között, mély völgyekben, talán falusi kastélyokban, mint Skóciában élnek: a szavak, szócsaládok és nevelkednek, szaporodnak, virágoznak. Valamikor, midőn az embereknek két vagy három szavuk lehetett, mint a vadgalambnak vagy a szarvasnak, amelyet szerelem közben használtak, hisz máskor nem igen volt szükségük a szavakra, - egy rosszakodó szó megszökött hazulról, mint a mult században a kisasszonyok, kalandozott, csavargott, talán a színészetnél is megfordult és gyerekekkel jött vissza a szülőházhoz.

Talán úgy kezdett szaporodni a szavak mostani nagy családja, de az is lehet, hogy a pásztorok a füvek zizegését tanulták el, a madarászok a csizék beszélgetését, a vadászok a rókák ugatását, a halászok a víz hullámlását és otthon, a kunyhójukban utánamondták az asszonyoknak azt, amit tanultak.

A valószínűség szerint a szavak egy külön országban élnek, ahonnan ellátogatnak az emberek közé. Jönnek a szavojárd-fiú ruhájában, mendegélnek a vándorló próféta botjában, expresszvonaton utaznak a milliomos kisasszony harisnyásdobozában vagy téli estéken bekopogtatnak, mint eltévedt főúri vadászok és éji szállást kérnek a csaplárosnétól.

A falusi iskolában, a népdalban, az öregek mesélgetésében lakó szavak nem volnának elegendők, hogy végigélvezzük az életet. Jön a szerelem, mint a vándormadár és ismeretlen útvjáról aranyperyheket, drága kövek porát, más napok sugarát hozza szárnyain. Elhozza a szél füttyülését a hajókötelek közül a Csendes-tengerről és a gyöngyök égett színét Indiából... A Kutya hajnali ragyogása fényesíti tollait, mint az égboltozat alatt szálló kócsagét és a buddhista ünnepélyek hangszereinek csörgése is hallható a szerelem szavaiban... Régi

aranypénz peng kőasztalon mélyen a vár alatt és vadmacskák kergetőznek őszi estvén a bakonyszéli vén fák odvaiban... Frank király megy álöltözetben a régi Párisban szerelmi találkozóra, a szavakat előre forgatja és Boszniában, egy örömházban levelet ír kormos lámpája mellett egy némbér a főhadnagynak és megtalálja a szavakat... Az ifjú lady, aki a tennisjáték szavain kívül látszólag más szavakat nem érdemesített a megtanulásra, egy napon, parkban, amely a grófságban terül el, amelyet Anglia virágoskertjének szokás nevezni, különös, ismeretlen, sohasem használt szavakat mond valamely rejtelmes ösztönből kifolyólag és a nyári délutánban lepke száll be a nyitott ablakon a lányok tanulószobájába, hogy új, nagyszerű szavak himporát szórja az ártatlan hajakra... A messzi, ismeretlen országból a szerelem szavai oly tömegesen vándorolnak az emberek földjére, mint az utazó fecskék.

A költők, akiknek nincs díszmagyarjuk és rajta fénylő karneol-gombok, sokszor tán nadrágjuk sincs, Istennek árva gyermekei, útlevéllal vannak felszerelve, amely a szavak tartományába megnyitja az utat. Lengő szívvel és a hazatérő gazda fedetlen homlokát fűrésztől széllel mennek ők a zengő fák alatt, amelyeken a színes tollazatú kajdácok laknak; az aranyszínű tóban a kis hullámok összeütik a sarkantyújukat tiszteletükre napszállatkor; az előkelő szavak, mint hosszú esztendők óta várakozó ladyk futnak a postakocsijuk elé, midőn a postakürt megharsan; a folyóból a halak kidugják a fejüket és a maguk nyelvén elmondják, hogy mely szavakat használt a víz alatt a királynő; a pusztaság szélén a felhő rojtja megérinti Petőfi süvegét és a mennydörgéscsináló legények megmutatják munkájukat; elhagyott tornyokban láthatatlan baglyok módjára élő szavak a költő ablakára ülnek éjszaka; és idegbajos asszonykák összeteszik a két kezüket, mondván: „Ó, hazudjon nekem is szép szavakat!”

A költők a szavak testvérei.

Egy hús, egy vér, egy szerelem, egy ölelés a költő a szavakkal.

A bűvész szemfényvesztése és az erdőn magában dalolható madár érzelmessége, színpadi szoknyák érzéki suhogása és a fababák primitív festése, téli hólepkék bőséges hullása egy magányos ház ablakából és új és régi ékszerek, amelyeket éjszaka, gyertyafénynél megmutat kincsesládájában a királyné szegény szeretőjének: ez a modern költészet.

Nem volt még soha Magyarországon annyi nagyszerű költő, mint manapság.

Mintha bánatos, kellemetlen korunkra egy jóságos asszony vigyázna, - egy csodatevő Máriakép az erdőszéli nyárfán és útbaigazítja a vándorló költőket Magyarország felé.

Arany és Petőfi elmentek a túlsó oldalon, kis magyar szekeren, zivataros esőben, kopott köpenyegben hagyták el a vásárt, ahol a lacikonyhák és pirosnadrágos hangászok környékén hentergett az uraság. A dudaszó még elnyomja Csermák muzsikáját, Lavotta holdfénynél hegedül az asszonyok ablaka alatt, Vajda János csaknem megharapja az embereket keserűségében. Furcsa, félvad ország terül el a Tisza mentén, midőn a csodás ujjmutatás küldeni kezdé a tévelygő költőket Magyarország felé. Még tizenöt év előtt, mikor Ady Endre belecsapott különös hangszerének húrjaiba, fiatalságunkban, a Három holló előtt könyökkel lökdösték meg egymást az emberek.

- A bolondok, az új költők tanyája, - mondták és Cholnoky Viktort csak a hordár ismerte, aki kézíratait szállította.

A Három hollóból azóta nagy család lett. Az új magyar irodalom népesedett, kiszínesedett szép ruhákat varrtak a szabók, igaz, néha divatlap szerint, de sűrűn született itt-ott egy gyerek, akit álmában homlokán megjelölt a vándorló, aki a költőket számontartja.

Szép Ernő és Babits Mihály, - akinek tüneményes versei egy-két nap múlva a rajongások, hódolások, elbámulások tárgyai lesznek, az Édes az otthon címűt szavalják majd, mint Arany

mélázó költeményeit, - Kemény Simon és Kosztolányi: új költők s jöttek a színes, kincses szavak tarisznyájával. Hoztak új, eddig nem ismert szavakat, amelyeket csodálkozva forgatunk, mint ékszereket. Hozták a napnak eddig nem látott aranyából vert sarkantyúkat és az éjszaka átaludt színeit.

Éjszaka, míg a vonat messze visz, mint az emlékezet, a hajnali esőben a kocsi ablakára szállnak Babits sorai:

*Még most is látom a kezét,
hogy ágazott az ujja szét,
oly szeliden, mint ágtól ág,
vagy halkán elvál öt barát,
kik váltan is segítgetik
egymást egy messze életig.*

Ő felsóhajt, mosolyog és szenderegve féloldalra fordítja a fejét:

- Költők, - mondja - aranymíveslegények, akik szerelem miatt a tóba ugranak.

EMLÉKEZÉS A LENGYEL-LEVESRŐL

A jó eledelekről, pompás ebédekről, emlékezetes vacsorákról, nevezetes levesekről és peccsenyékről, amelyek az ember életében régmúlt időben előfordultak, éppenúgy naplót kellett volna írni, mint a szerelemről. Az életbölcse ség jöttével, a higgadtság, meggondoltság karosszé kében, az esti tűznél époly szívesen gondolunk vissza egy régi hölgyismerősünkre, aki kedvességével örökre lekötöle zett, mint egy felejthetetlen, jó ételre, amelyet megfelelő étvággal és lelki harmóniában elfogyasztottunk egy vadász ház sötét ebédlőjében, miután naphosszant csavarogtunk az erdős Kárpátban vagy egy tüneményes ebédre, amelyet Magyarország vendégszeretetének nagy szakértője, Szemere ú r meggondoltan és megfontoltan tá laltatott, miközben félig legendává vállott, külön főzőasszonyok utaztak tengelyen, hajón, vasúton a fővárosba, hogy bizonyos ételeket a lakomára elkészítsenek: ah, a lengyel-leves csaknem olyan jó volt, amilyen a felejthetetlen grófné halovány-fehérlő válla lehetett volna, akinek szerencsés voltam a baloldalán ü lhetni az emlékezetes estvén és egy későbbi fogásnál nem tudtam biztosan megállapítani, hogy a felszolgáló huszár sarkantyúja peng vagy a csörögée, amelyet egy zemplé nvármegyei híres asszonyság sü tött. A grófné válla fénylett, mint a régi kis olasz templomban a csodatevő szent kép és emlékezetem szerint kegyes volt velem társalogni azon régi erdélyi főúrról, Jósika Miklósról, aki szép regényeket ír vala a mult században, valamint felvilágosított, hogy a legszebb imakönyvet Hock Jánoson kívül Orczy Tekla bárónő írta, - hisz rókavadászatról nem beszélhetett velem, - s ekkor szokatlan nagyságú, dupla üvegből (amilyenből a Hotel Cecilben derby-nyerő zsokék vagy lordok isznak), francia ó-pe zsgőt öntött poharainkba a házigazda. A kristályban a gyöngyök szinte egy hallhatatlan zene ütemeire, a nagymazur lépéseiben szállongtak, mint a grófné repkedő, elmés szavai, - egy messzi karzaton a karnagy Mozart-zenére á d jelt kis pálcájával, amelyet egy mélabús fiatal fejedelemnek játszanak. Azóta is kedvelem az ünnepélyes palackokat, de a régi buborékok többé nem lejtének.

Tehát, miután a nők elmondták már mindazt, amit érde mesnek tartottak közölni a férfiúval és látszólag örökre elhallgatnak, némán lezárulnak a szép ajkak, mint a bolthajtásos könyvtárterembe helyezett, régi misemondó ruhába vagy halott kedvesünk selyemöltönyébe kötött könyvek egy zordon csehországi várban, hogy majd a sánta könyvtáros hosszan ásító őszi délutókon megírja történetüket: a velünk rendelkező hatalom új tennivalóról, foglalkozásról és örömről gondoskodik, a férfiak, miután elsírták könnyeiket, a gyomrukkal kezdenek törődni; mint bölcs falusi barátnő m mondta: a kappanháj megjöttével a férfiú nemcsak a konyhán sürgölődő szép menyecske kedvéért kukkant be az ajtón, hanem azon ételillatok kedvéért is, amelyek onnan kiáramlanak. Észrevétlenül eljő n az idő, midő n az étekfogás fontosabb, mint egykor a nők magaviselete volt. Egy peccsenye, amelyet ínyes erdélyi fejedelmek receptje szerint, szakértelemmel, gondosan készítenek a konyhán, majdnem olyan szenzáció, mint a téli délután volt, midő n kisbőgőzni jártunk egy zenekedvelő hölgy szalónjába. És vidéki atyánkfia úriházát, ahonnan egykor a háziasszonyt vagy a hajadont titokzatos módon megszöktetni akartuk, - fergeteges éjszaka, szánon, amelyet megbízható, erőse zű kocsis haj t el a farkasvonításos, holdas erdőszél mellett vagy lomhán leereszkedő, aranypiros őszi délután, kényelmes postakocsin, a kerekek nesztelenül fordulnak a nyárfával szegélyezett hosszú, egyenes úton a vastag levélrétegen és a legközelebbi állomáson pihent lovakat ragasztanak a jármű elé, - manapság már csak a névnapos ebéden, házassági évforduló vacsoráján keressük fel, mert akkor egy nevezetes főzőasszonyt hívnak meg egy messzi vármegyéből. És fiatal barátaink kiválasztott jegyeseit komolyan megvizsgáztatjuk a szakácskönyvből, mielőtt beleegyezésünket adnók a frigyhez, holott hajdanában egy régi

mívű gyűrű vagy egy antik, nyakbavaló amulett beszerzésén törtük a fejünket. A szakácskönyvet a pamlagon heverészve lapozzuk, mint valamikor a költők könyveit; egykor megragadó, szívlelítő, csöndes női képzeletvilágot csóva módjára felgyújtó szavakat, hangokat, útbaigazításokat kerestünk költőink vérrel, bánattal, szenvedéssel írott soraiban és falusi vagy városi hölgy ártatlan szempillájára szórtuk a hamvakat, amely régi költők szívéből megmaradt; most az Ambrus fordításban, e világhírű inyes-könyvben, a Hét szakácskönyvében, Zilahy Ágnes és a többi jeles kútfőkben a legszebb regényeket feltalálhatjuk. Olykor az ujságok asszonyoknak való rovatából is kiböngészhetni egy-egy ételnek az ismertetését, ez azonban nagyon ritkán fordul elő. Nem ajánlom senkinek, aki az evést művészetté fejlesztette, hogy a könyvatos-közlönyből tanuljon esztétikát.

Mindez pedig tán nagyképűségnek látszik mai világunkban, midőn a messzi határokon talán hideg konzervet és reá frissen hullott havat étkeznek testvéreim, azonban úgy látom, hogy a városban még mindig elegen vagyunk, a vacsorázóhelyeken nehéz a kellemes asztalhoz való jutás, a divatos éttermekben a zene és a női kacaj együtt tündöklök a csillárok lángjaival, a vásárcsarnokok tömve vannak és a csemegekereskedések alig győzik kiszolgálni vevőiket - és Pesten soha ily rossz nem volt az ételmezés, mint manapság. Rendes ételt kapni nem lehet a város fogadóiban, amely egy tejjel-mézzel folyó országnak a fővárosa. Szégyenletesen elromlott a híres magyar koszt. Fehér holló a vendéglő, ahol tisztán, ízletesen, ehetően főzik meg az ételeket. Az ember valóban nem tudja, hogy a szakácsnékat is elvitték a városból a harctérre vagy pedig a korcsmárosok arra a gondolatra jöttek, hogy ennek az ostoba pesti publikumnak minden rosszat oda lehet adni. A zsír lett hamis, a hús lett ehetetlen? Milyen állatoknak a húsát szervírozzák a pesti korcsmárosok? Ki ellenőrzi, hogy zsírral főznek a fogadókban vagy valamely mérges anyaggal, amely a gyomorbajosok számát a fővárosban fölemeli a harci megsebesültek és megbetegedettek számára?

A gyomorháború, amely mostanában Pesten csöndes, olykor feljajduló pusztítását végzi, végre nyíltan leleplezi hogy ennek a városnak az ételmezése mily elvetemedett uzsorások kezében van. Miért él a pesti ember drágábban, mint a bécsi, miért gazdagodtak meg a mészárosok, hentesek, pékek, tejesek és mindazok, akik élelmiszer-kereskedelemmel foglalkoztak. A liszt, a magyar liszt, amely olyan nemzeti kincsünk volt, mint a Tisza vagy a Hegyalja, hűtlen lett a magyarokhoz. Elfogyott vagy talán szegény nem is fogyott el, hisz mindig eleget tett eddig kötelességének, hogy kenyérrel táplálja az országot egyik terméstől a másikig. Valahol jól elzárt raktárakban alszik a liszteszsák és a lakat kulcsait ragadozó kezek őrzik, amelyek máskor az arannyal megtömött zacskót őrizték ugyanily görcsös vonaglással. Ha semmink sem volt, lisztünk, búzánk fogyatékán volt, kenyér mindig akadt Magyarországon. Az áldott ország, amelyet földi Kanaánnak énekelt a krónikás, végtelen búzatermő földjeivel bőven fizetett a magért. A búza, amely mint egy drágálatos bibliai csoda ismétlődése, esztendőnkint megjelent a magyar égbolt alatt, hogy megnyugtasson, boldogítson, ámulatba ringasson jóságával, bőségével, gazdagságával, Bánát búzája, Tiszamente szőke kincse az elmúlt esztendőben éppen olyan fejedelmi pompával tartotta megérkezését, mint a regék megszámlálhatatlan seregű nagy királyai. A búzatermés ideje volt ennek az országnak az áhitatos, szent időszaka, midőn a gazda megilletődötten, szinte magábaszállottan, meghatottan nézte a földjeiből felnövekedő szárakat, a kalászok megtelését és a szélben ringó vetést. Ez volt a magyar földnek a költészete, a magyar ember álma, reménye, életcélja, jövője, jelene: a búza. A politikás urak lármája az üzleti élet zajongása, még talán a családi bánat vagy öröm is eltörpült a búzatermés jöttével. Mennyi lesz? Milyen lesz? És az ára sem volt még fontos, csak legyen belőle minél több, mint szegény zsidóknál gyerek. Betegek, öregek, télen mozdulatlan vének örvendező nyájassággal járták be az érőben lévő termőföldeket, a kamatszámító penna szorgalmasan percegett a hitelező kezében, boldogan reménykedett az uzsorás. Jön a búza. - És most ebben az országban kevés a liszt, amelyet

búzából öröltek. A kenyérünk, amelyet az anyánk dagasztott, hogy nemzedékről-nemzedékre erős, jófajta magyarok nevelkedjenek, izmosodjanak, erősödjének, a kenyérünk a szegény országok kenyere. Hej, öntudatos, büszke rátartós magyar, élelmezésedre, jószágodra, konyhádra, táplálékodra, búzatermő országodra hiú magyar: hová lett dölyfös kedved, szegény, idegen népeket megvető gesztusod, amellyel áldott, jó kenyered falatoztad? Hová lett a fehér kenyér, amelyet nehéz munkája után a kubikos bicskájával oly jóétvággal fogyasztott, mint olyan országnak a fia, ahol mindenki fehér kenyeret eszik? Hová lett a lacikonyhák ingyen vesztegetett omlós, fehér cipója, amely a magyar vásárokat oly emlékezetessé tette kupecnek, parasztnak, úrnak, akinek a vásáron dolga vagy nézegetni valója van? Hová lett a koldusnak, vándorlónak, szegénynek vetett fehér kenyér, amelyet jószívű falvakban nagy karéjban vágtak le az asszonyok? És hová lett a kenyérdarab, amelyet árokszélén, dülő-úton, útszéli fészület alatt gondtalanul eldobott a csavargó vagy a kőrakásra helyezett, hogy kőbor eb vagy éhező szegény ott portól, szennyből megóva feltalálja?

Az ország, amely nevezetes volt arról, hogy lakosai századokon át csendben esznek-isznak, szakácsságokon múlik a nők hírneve és a férfiak az étvágyuk, a nagyehetőségük révén lesznek jeles hazafiak, az ország most gyomrán érzi a háborút. Mily rossz dolga volna most szegény Szücs pátrinak, a híres pesti jurátusnak és nagyevőnek! Nem hívnák meg sehová, hogy étvágyában gyönyörködjenek. De a rendes fogadómban sem látom többé azokat a vidékies külsejű, duzzadt derekú, teliarcú, komoly tekintetű, mély férfiakat, akiknek jóízű ebédelését olykor betegen, figyelmesen lestem a sarokasztaltól, hogy magam is étvágyra kapva, teli szájjal és gyönyörűséggel szürcsöljem a levest és villahegyére szúrt kenyérdarabbal törölgessem a tálat, hová lettek ők, titkos kedvenceim? Az élet is más, körülöttem az evők megváltoztak, összeráncolt homlokkal nézi az étel-kártyát a vendég és senki se mondja gondtalan, reménykedő kedvvel:

- Jóska, hozzon valami nagyon jó ennivalót, amit maga akar.

TÉLI HADJÁRAT

Az élet barátságtalan és hűvös, régi színdarab; a háború, amely ha talál fiatalon és heves vérmérséklettel sok esztendővel előbb, bizonyára megtette volna a magáét életmódom, gondolkozásom, világfelfogásom és keserves kedvem megváltoztatására. A biedermeier-bútorok és képek helyett hadiszerekkel díszíteném házam. A háború most már nem olyan, amint a meséskönyveink, a hagyományaink mondták. A háború egy nagy gyári üzem; matematikusok, mérnökök, tudósok állnak a gépek mellett, megnyomnak egy gombot, százezer ember emelkedik fel a lövőárból, meghúzzák a szellentyűt és a következő percben ugyancsak százezer ember tűnik el a föld alatt; a fényezett könyökű irodai kabát győzelme ez a háború a párdúc-kacagány fölött, - a tudomány mindenhatósága az emberi kedv és hangulat fölött, - a falanszter közelsége, midőn majd egyáltalán csak gépek mennek gépek ellen, mint most hébenkorban a páncélos vonatok, automobilmek és repülőgépek.

Mintha a fényes, csörgő és daliás kard szerepkörével a dicsőség és egyéni bátorság szerepét is megnyírbálná a modern hadviselés. Szigfrid és Etele kard nélkül, Hunyadi hadi-pallós nélkül, Wallenstein struccollas fővegű, cifra katonái eldobják büszkeségüket, a rövid, erős kardot és az előreszegzett szablyával dübörgő magyar huszárságot, e földrengéshez hasonlatos, gyönyörű nemzeti elképzelést nyomorult farkasvermek és meglapuló árkok semmisíthetik meg, mielőtt a kard hegye elérné az ellenség koponyáját...

A háború, amely még nemrég az illúziók, álmok, lobogó tűzű gondolkodások panorámájának látszott a messziségből, a csillagvizsgáló távcsövén, a költő fantáziáján és az ifjú férfi elképzelésén át, amint földközelségbe ért a szférák felhőiből: megmutatta a maga kenetlen parasztszekereit; aranyzinórzat nélküli ruházatát; csukaszürke vagy egyéni divatját a télies öltözködésben; halinacsizmáit; érmelegítőit; földalatti barlangjait; gépfegyvereit és a szerbiai országutak rettenetes sárát; a flandriai zsilipeket; az orosz-lengyel tájak ködös áthatolhatatlanságát; a középkori csillogó harcos, a csengő-bongó, valkür-sisakú természetfölötti lény, a szentföldi Godofréd, az oroszlánketreces Rikárd és félelem és gáncsnélküli páncélos lovag - akiknek kőből faragott szobrait a régi templomok falában annyiszor láttuk - helyett az ásóval fölszerelt, sárban, földben kúszó gyalogoskatonát mutatja az emberi szemek reflektorfényében, amennyit nagy messziségből a háborúból láthatunk.

Ez a háború az egyszerűségek, a természetességek, a szürke technikai és poros statisztikai kabátok háborúja. A rettenet, a visongó rémület és az égen járó véres üstökös s elsötétülő napkorong riadtsága, a feketébe öltözött városok, a megszokott emberi teendők szünetelése, örvongő nők, véres templomok és elárvult gyermekek csapatának vándorlása az országutakon, a kóborló ebekkel együtt: amint a háború középkori képe élt az emberi emlékezetben, mostanában, e messzi háborúban nem jelentkezik oly közel, hogy a tekintet felfoghatná. Katonák vonulnak végig a városon, vonatok robognak bakákkal megtömötten, sebesültek bandukolnak, a távirat városok, falvak nevére oktat, a haditudósító megnyert kilométerek számát közli velünk, sehol egy kétségbeesett roham, amely eldöntené a háború sorsát, semerre egy elhibázott, meggondolatlan cselekedet, amely jobbra vagy balra billentené a mérleget. Mindenütt komoly, hosszadalmas, jól átgondolt tetteknek a sorozata. Minden hadsereg megtanulta már a harcászatot, ha voltak is lelkes vérpazarlások, virtuskodó cselekedetek a háború első szakaszaiban, most szorgalmas, kitartó, óvatos munka minden párton, mint az ártézi-fúró munkája vagy a logaritmusok egymásból folyó egyenletei: ilyenek mostanában a háborús események.

Ez a háború a szorgalom háborúja.

A kard, ki kard! vezényszó, amely megremegtette magyar lelkünket a békében tündöklő katonaéletben, a legendás előre!, a honvédek fergetegszerű szuronyrohama és egyáltalában az emberfölötti megrohanása és letiprása az ellenségnek csak ritkán jut görögtüzes felvonásához e színjátékban; a Zrinyi Miklós-féle kirohanások és az egekig hangzó Jézus-kiáltások, Budavár szabadságharcbeli ostroma, Vak Bottyán sascsapásai, Görgei téli hadjárata s az összes hősi tettek, amelyek katonai példázatok voltak a magyar történelemből, új alakban jelennek meg.

Ennek a háborúnak a képzete a gőzkalapács egyenletes, ellentállhatatlan, egyhangú és fáradhatatlan munkájának képzete leendő. Mint az acéltömbből ágyúcsövet kalapáló rettentő erejű kalapácsok: a hadseregek. Kiszámított, előre meghatározható időben, mint egy óriási gépezet lendülése történnek a hadmozdulatok. A kalapács nem hibázhatja el célját. Az ütés, a mozdulat kifogástalanul talál, mint a 42 cm. ágyúnak a ritka lövése. Szinte óvakodnak a hadseregek a felesleges és céltalan munkától. Habozás és vereség-érzet nélkül visszavonulnak, ha a gép kormányozza ezt a mozdulatot rendeli, valamint serényen előremennek, ha ilyen irányú erő kifejtés célszerű. Hisz hátramenni csaknem olyan nehéz munka a hadvezérnek, mint előre haladni. A helyes visszavonuláshoz több energia szükséges, mint a vad rohamokhoz a lövő-árkok ellen. A roham rövid időre van tervezve, a hátrálás idejét nem mindig a hadvezér szabja meg, hanem az ellenség nyomása is.

Ebben a háborúban győzni fog a minden eshetőséggel számoló, óvatos, szinte fokozatosan emelkedő, de sohasem túlfeszített erő kifejtés. Ezt a háborút a szorgalom hősei vívják.

E háború nem poéták harsonás, tölgylevélkoszorús, mámorító zengésű, testi tülekedése, - a kard- és birokverseny izgató menete, - a lengőtollú hősök csengős felvonulása: a háború dísztelen, szinte láthatatlan ruházatú, földbeásott és éberem figyelő katonáknak a lassú előrehaladása, a szorgalmas lépések, a szorgalmas kalapácsütések sorozata. A hősök hőse a lövész, aki ritkán löv, de biztosan talál, a csákányos baka, aki aláássa az ellenség lövőárkát és a levegőbe röpti, a trén, amely járhatatlan utakon hozza a municiót és az ebédet, a napokig esőben, hidegben, virrasztásban guggoló baka, hogy egy alkalmas percben néhány lépéssel ismét megközelítse az ellenséget.

Szívünknek drága nemzeti büszkeségünk, a világhíres vörös ördögök, a Hadik- és Lenkei-huszárok unokái, akik csillogó történelmi hagyományaikhoz hiven a háború első részében a földkerekség felharsanó tapsát kiérdemelték, vörös nadrágjaikban ismét visszatérnek a nemzeti legendák hősi csarnokában. Egy vezényszóra azonban ismét ott teremnek a most járhatatlan csatatereken és táltosaikon végignyargalnak a hadak útján, hogy hősi tetteik száma felülmulja a csillagokét.

És mégis, amint végigtekintünk a lövőárkokban eltűnedező katonasapkákon, a nemzeteken, akik fiaikat fegyverbe öltöztették, végig a téli sportruhás, szívós angol zsoldoson, a bámulatos energiájú, silány híret megcáfoló francia védőseregen, a nemzeti öntudat és a gazdag jövő mázsányi súlyával nyomuló bőrnadrágos Herkulesen, a német gyalogságon, a fegyverben felnövekedett, harcokban megedzett és egyik háborút a másik után végigmarsoló szibériai, turkesztáni és kaukázusi orosz katonaságon: e nemzetközi vásár cifra mérkőző-helyén; ahol a különböző nemzetek bajnokai földrengésléptekkel, a gazdagság öntudatával és a nemzeti nagyság csillogó címerével mellükön a viadalhoz felvonulnak: szerényen mosolyogva, szemérmesen, magában gondolt büszkeséggel és naiv csodálkozással e világ-felforduláson állong árvalányhajás kalapjában, ingben, gatyában a magyar paraszt. Vajjon hogyan jutott ő e nagyszerű uraságok társaságába, gazdag ember barátjává, a világfigyelem központjává hogyan lett? Szemérmes, halkdalú, igénytelen, csendes magyar, hogyan jöttél e helyre, ahol a halál együtt lakik a holnap dicső gazdagságával, mikor te sem gazdag, sem

dicsőséges nem akartál lenni? Senkire nem haragszol; békés természeted a pacsirta dalát kedveli, amely ekéd fölött hangzik a kék mennyboltozaton; kis cselédeidet fölnevelni, magtárad, házad és házad környékét rendben tartani, ez a vágyódásod; a követválasztás a reménységed; sem tengert, sem gyarmatot, sem új tartományt nem akarsz, mert nem kívánod a másét; sohase vétettél senkinek se karddal, se szóval, legfeljebb a pajtásod vagy a komád fejét ütögetted, ha rádjött a virtus: és most egyszerre, egy nyári nap szempillantása alatt itt állsz kellős közepében a világháborúnak. Fegyverek zengenek, idegen népek tolongnak határaidon és fenyegetik kis házad épségét, vagyonodat, asszonyaidat, jószágodat. Észre sem vetted, hogy már magad is háborúban voltál és védted magad. És mintha sohasem csinálnál egyebet, te drága magyar paraszt, mindig fegyvert köszörülnél, puskát forgatnál és lövőárkot ásnál: megvédted országodat, megmentetted határodát, félesztendő legendás hosszadalmaságában ellenálltál milliónyi oroszoknak, szerbnek északon és délen. Magyarság, - akinek tündöklése ismét felragyogott az idegen nemzetek szemében, mint a csillag a Kárpátok fölött; magyarság, - akit elámulva, hálás tisztelettel, csodálkozó elismeréssel néz most az ellenség és barát; magyarság, - aki sohasem készülődött komolyan más háborúra, mint az esedékes képviselőválasztásra: minden csodatett a tied e háború viselésében. Megállítottad, meggyőztetted az ellenséget, hogy az öklöd kemény, a fegyvered derék és a vitézséged világhíres.

Te naív, szemérmetes, csendes magyar ember, te szegény, a gondoktól megviselt, otthonodban boldogtalan, nemzeti ideáljaidban hiába sóvárgó magyar ember: te vagy ennek a háborúk-háborújának az egyetlen, az igazi böse. A becsület, a kötelesség, a férfias szótartás hőse.

Elmerengve mondjuk a Petőfi költeményét:

...Csak a szegény szereti hazáját.

A fasorban két apáca megy, mint a vallás fekete lepkéi szállnak a cifra nők között.

Az öreg azt mondja a fiatalnak:

- Ma sok dolgunk lesz. Megint sebesültszállító vonat jön.

Feleli a fiatal:

- Csak sok magyar bakát hozzanak. Azokkal nincsen baj. Ők nem panaszkodnak. Túrnek, csöndesen szenvednek.

EGY ESTÉM PESTEN

A gyorsparasztnak, aki szekeréről a Tigris-fogadónál letett, ostopattogással elhaladt, nagy útja van még ma. A lámpásokat gyujtogatják a botos emberek, a téli liget fölött halkan emelkedik a hold és bágyadt tekintete egy percre megáll a kálvinista torony csillagán. Vajjon jegyzi-e valaki Pesten a hold állását, jövését, menését, hogy abból időjárási jóslatokat következtessen, mint a napokban elhunyt öreg ügyvéd úr, báró Purczel negyven esztendeig figyelte az ég esti vándorát? Egyáltalában nézik-e Pesten a holdat, mint faluhelyen, magányos tanyán a hold megjelenése csaknem felvonásnak számít az esti szórakozások között? A holdba nézek és többé nem látom benne azt az embert, aki gyermekkoromban még állandóan hegedült. Hová lett a fáradhatatlan hegedüs a holdvilágból? Sóhajtok és arra gondolok, hogy a színes, furcsa mesefelhők sem láthatók többé hajnalonkint, amelyek az ifjú vadászt a nedves réteken egykor kísérték. A hegedüs még ma is buzgón vonja nótáját a holdban, de csak a fiatal, üzekedő erdei vadak és bodros nyakkendőjű fiatalemberek hallják, akik kecsgeorrú cipőben várják az utcasarkon a varróleánykát. Vajjon szokás manapság holdtöltekor ablakok alatt csavarogni? Nem gondolnám, mert a fiatalembereknek egyéb tennivalójuk van. Holott akkoriban volt jó dolguk a nőknek, mikor minduntalan ólmot röpített a szívébe a gavallér vagy sírt, szenvedett, szeretett, költeményt olvasott és a liceum nyurga akácai alatt Desgrieux történetén gondolkozott... Azóta se divat a vadászfegyvert vízzel megtölteni, tönkremenni, az árvák pénzét elkártyázni, hajójegyet hordani a szív fölött az „Ujvilág” nevű gőzhajóra: - nő miatt. A férfiak okosodtak meg vagy a nők lettek jobbak? Senki sem mondja többé téli délután, hogy a pármai ibolya a kedvenc virága? A táncosnők nem viselnék többé a kék rókát? Az aranyművesek boltjai többé nem a legragyogóbbak Pesten, míg a suszterek operai fényben úsztatják ablakaikat és többen állnak meg a hentesek kirakatai előtt, mint ott, hol a drága selyem hullámszik a Belvárosban. Hová lett Pestről a nábob, aki francia pezsgővel öntötte tele a színésznő fürdőkádját, hová lett a mulatóhelyek csillagaiért rajongó gavallér, aki később a nagybögöt hordta a banda után vagy lengő, deres bajusszal, rézpitykés istállóimesteri kabátban pattogatja ostorát a manézs közepén, mialatt az öreg szürke ló megszokott tempóban nyargal a hervatag lovarnő tüllszoknyácskája alatt? A férfiak előbb megkomolyodtak, alig fogadták már a keménykalapos fiákeres udvarias köszönését, a Herzmann-orfeum elműlott és vele lovag Desgrieux, aki ingujjra vetkőzve, céltalanul tologatta a zöld posztón a golyókat, míg a különszobából hölgyének éneke hangzott... És most, midőn a vasúti kocsik sietve kattognak katonával megrakottan észak és dél felé, a lovagot is felöltöztették a szentek és a gyermekek csukaszürkeszínű, háborús ruhájába, hogy bűneiért megvezekelve, megtisztulva, hősi halált érve: Desgrieux is az égbe szálljon.

Tehát a régi Tigris-fogadó előtt álldogáltam, amelyet még a forradalom előtt lebontottak. Néhány lépést tettem, míg elhagytam az árnyakat, szellemalakokat, amelyek a félmult Pestből körültengettek.

A nagykörúton megyek, este van, az úri-primásokat már beretválja valahol a borbély, a színházak hátulsó részein az ajtók sűrűn ki- és becsapódnak, a kis moziból reménytelenül hangzik az életunt zongoraszó, sétára indul a tévedt nő, mint a régi novellákban írták és hajdani imádoztam, a Coeur-Dame, a pesti delnő kiszáll illatos fürdőjéből, hogy napkeleti madarak ezüstjével ékesítse hajdíszt, mielőtt elfoglalná helyét a színházi páholyban... És ez talán nem is olyan szomorú, amint a férfiak szentté avatandó virága ott messzi a lövészárokban képzelet: Pest megszokta a háborút, megszokta a családapákat és bajusztalan ifjakat látni, amint fegyverbe állnak, a hősöket és a gyávákat, Höfer jelentései előtt többé nem tolong a nép az Erzsébet-körúton, ideges rémhírterjesztők és háború-szakértők publikum nélkül

maradtak térképeik előtt, már vígjátékot játszanak a Lipót-körúton, a déli napfényben locsognak a nők az Andrássy-úton és látszólag minden rendben van a városban, senki sem halt még éhen, sem veréb, sem ember... hová menjünk tehát estére szórakozni?

A kerek hirdetőoszlop az utcákon barátságos útmutatója a pesti embernek.

Tehát nézzük a színlapot, mintha egy idegen, hideg szép városba érkeztünk volna estvére és a fogadóban lemosván az útiport, mindenütt szívesen látott aranyakkal a mellényzebben és arcunkon jámbor mosollyal útrakelnénk, - miután fájdalmas dolog az időt mindig naplórassal tölteni, mint a régi regényhősök, akik szerelmi bánat elől futottak.

A Nemzeti Színház fehér színlapját hiába keressük. Nincs ma előadás, holott egy művelt útitársnő a vonaton azt beszélte, hogy a Peleskei nótáriust okvetlen nézzem meg. De itt van a Vígyszínház és a színlap Délibáb-utca 7. című vígjátékot három felvonásban hirdeti. Személyek: Sz. Varsányi I., Gombaszögi E., Csontos, Fenyvesi, Szerémy... Ha nem volna olyan messzire a színház, talán nyomban megváltanám a bilétát, hogy régi jurátus módjára lelkesedjek a hátsó sorban. Az út hosszú és időm van gondolkodni. Az egyik hírlapban azt olvastam, hogy a színdarab a vígjátékíró veleszületett jogánál fogva enyhíti a gúny keménységét, míg egy másik lap némi szigorral írja, hogy korai dolog az ápolónők fölött tréfálkozni. Egyszóval, pesti darab, modern kisasszonyokról és furcsa emberekről, ismeretlen és nem szimpátikus miliő, - holott én falusi ember vagyok, a nőket sólyomvadászaton vagy a harisnyakötésnél szeretem és haragszom, hogy valakit Ilónak hívnak. Ah, de itt a Népopera és Rip van Winkle neve, mint egy ábrándos ifjúkori emlék - lágy szerelem vagy tavaszi utazás a Rajnán, - köszönt a színlapról és a kékhegyek szellemét Szóyer Ilonka énekeli. Itt vannak ők mind, Rip, a csodavadász, Hudson kapitány és Richardson; bizonyára ma este is játszi bájjal hangzik, hogy: Szikla-utakon vezet el a - nyom... A hirdetőoszlop előtt egy egész elmerült, tengerfenékre süllyedt világ emelkedik föl képzeletben. Vidéki, fából épített színházak olajlámpásainak szaga keveredik a millflór-parföm illatával, Lisbeth tarlatánszoknyácskája leng a szürkefejű, gyomorhajos karnagy pálcája fölött; a Népszínház kiskapuja, a budai aréna hársfavirágos udvara, ahol néha, forró nyári estvén kissé megnyitják a vaksi ablakokat az öltözőn a színésznők és jó dolga van a nyurga fiatalembernek, - és minden-minden, egy félig álmodott, félig átélt ifjúság buborékai, egy régen félretett regénykönyv megfűleztetett lapjai, ifjú költő kis szobája, szentimentális színésznő rajongása: ez volt hajdanában Rip van Winkle. Azonkívül öreg urak, régi színházi zsöllye-bérlők a háború első idejében emlegették őt, a vadászt, hogy álmát, ez időknél átaluvását jó volna megpróbálni, háború után fölébredni, de Lisbeth ne puderozza haját. Hagyjuk aludni a holtakat, idős embernek szüksége van az éjszakai nyugalomra: nézzük, mit ígér még a színház.

Itt Helén neve a színi-cédulán. Igen, szép volt a regény, a pétervár-nizzai expresszvonat még akkor közlekedett, a nihilizmus, mint egy rejtelmes, havas panorámakép tűnt előttünk az ablakocskán, Sándor cár trojkája vágat, nagyszakállú kozákok nyomában és repül a nihilista bombája, hogy véresre fesse a kiömlő vér a mély orosz havakat. A színlap vígjátékot hirdet, vajjon hogyan lehetséges a zordon, félelmetes és rejtellemmel teli orosz nihilistákat lengő, almasívás-hangulatba elképzelni? Bizonyára kedves színdarab lehet, hisz többen írták, de nem szeretek olyan helyre járni, ahol a szerzők egymás között perlekednek, leszállnak a színi-céduláról és az arénába ugranak.

Hová menjünk tehát?

A kabaré vagy az orfeum, a nagymozgó vagy a télikert legyen a hely, hol robogva megjelenni lehet és a gukkeren át élénken szemügyre venni a pesti szépeket?

Hol cseng az a dal, amelyet egykor régen hallottam, hol harangozik a színésznő nevetése, mint az erdei kápolna csengettyűje, hol van az önfeledt, boldogító mámor, amely hajdan - a

háború előtt még - rózsaszínben vagy az ópium barna füstjében lengett a nézőtér széksorai fölött és valóban érdekelt, hogy a trikónadrágos diva feleségül veszi-e a segédszínésznőt ? A színész lépéseit komolyan figyeltük, amint a kulisszák mögött eltűnt és Fedák kisasszony új ruháját szemügyre vettük. Hegedüs Gyula ha énekelt, Rózsahegy fütyült, harmatos-tekintetű Paulay Erzsébet érzelmesen szavalt, mintha aranypirosba kötött drága verseskönyv szólalna meg a húgom szalonzasztalán, a francia darabban bál volt és a szép színésznők keringőt táncoltak, a frakk esténként frissen jött meg a szabótól és szokás volt a virág kelyhébe parfümöt hinteni, - hol van e szép idő, mikor operette-léptekkel járt fölöttünk az óramutató és a hosszú vacsora alatt a bundás kocsisok fázósan csapkodták karjukat az utcán?

Háború van. Elgondolkozva megyek tovább, a testvéreimre gondolok, akik hadban vannak. Mily kár, hogy a kedves öreg Purczel báró már nem jár a kávéházba, hogy megjósolná, milyen lesz e hónapban az időjárás a lövészárkok között!

NYÍRSÉG

Geszferéd, Balkány és a többi falvak, amelyek a nyírségi orkán után, mint megannyi „leégett, tető-vesztett községek” merednek pusztá falaikkal a homokdombok között: tudják-e önök, mily derék, szinte honfoglaláskori magyar faluk?

A nyírségi orkán, amely e falvakat lerombolta az elmúlt napokban, a valóságos magyarság eleven testén ütött sebet, midőn vagyon- és életpusztító munkáját végezte. Szegény Nyírség, hol mostanában napi járóföldre nem látni férfiembert, (mind elmentek a király mellé), vajjon felépítik-e ledöntött házikóidat, hol századok homokján, jövő-menő ezüst nyírfák alatt, szinte ázsiai tűző napsugárban, az első foglalásból maradt földeken az ősmagyarok ivadéakai születtek, szokásokat és hagyományokat tiszteltek, csak magyarul tudtak, felhőjük a Tisza vizéből keletkezett, szelük a határszéli sorsok felől fűjt, amely az ősök lovainak fejét e tájra irányította és az ekevas nyomán olykor kifordult a domboldalból egy napkeleti főúr sarkantyúja vagy kardja... Bolondos, zizegő, fáradhatatlan nyíri szél, amely az ezüst-fákat, makkos tölgyeket, rezgő nyárfákat, jószagú ákácokat, barna szemű nőket, méltóságos férfiakat, búskomoly nádasokat, hallgatag morotvákat nótázni tanítod, hogy is tudtál megbolondulni ennyire, rombadöntöd a falut, amely a régi időkben legfeljebb követválasztáskor volt szokásban?

*

A Nyírség Magyarország legszebb tája.

Írni róla csak oly gyöngédséggel lehet, mint egy halott menyasszonyról. Vagy egy elaggott vitézi életről. Régi szép kalandokról, regényes hőstettekről, amelyek ifjú korában eszébe juthatnának egy tunya, elcsitult falusi nemes embernek, midőn méhesében jelenen és multon eltűnődik.

A magyar regényes-időknek hősi korában mindig az első sorban lengett Zabolch zászlaja: a vármegyék idejében, az első hegedűt játszotta a nemzeti hangversenyben; verekedés, vitézség, sujtásos és kortes években a Nyírség diktálja a divatot; politikai és hazafias időhullámok itt lendülnek a felhőkig, hogy magukkal ragadják életre-halálra az idevaló embereket a meggyőződések, politikai hitek; testvérek, atyafiak, apák és fiúk állanak szemben nem egyszer az ellentáborokban és az időben szokásos nemzeti politika miatt visszaküldik a más meggyőződéses szülői-házhoz a szeretett ifjú feleségeket, apák fiaikat kitagadják, politikai okokból megvetnek, kigolyóznak hazafiakat, Nyíregyházán az Ébredjünk! című hetilapban évtizedekig folyik társadalmi robbantó hecc azon, hogy ki nem hiszi a vármegyében, hogy Görgei Artur áruló volt, a csizmadia-színben megbuktatják Fabinyi Teofilt, a minisztert, fokos, tölgyfabot, dikics és bicska járja, ha elkezdődik az alkotmányos küzdelem... holott valójában nem is lakott a vármegyében másféle érzelmű hazafi, mint szélsőbaloldali.

Egy nagy darab nemzeti történelem a Nyírség. Itt pusztult el a legtöbb régi uraság, itt váltotta fel a régi helyét a legjobb, legmagyarabb, legderekből új birtokososztály, itt nem vágatta ki a kőrifát az új gazda, mert a régi szeretett alatta üldögegni, a komondorok szinte érthető magyar nyelven ugatják a holdat és a keréknyomban ugyanaz a magyar nap ragyog, mint a Tisza vizében. Mintha a levegőnek, a homoknak, a szélnek, a víznek, a levegőnek volna itt olyan varázsa, hogy vad-magyarrá lesz az is, akinek az apja még nem tudott magyarul. Daliás zsidók és selyemruhás szlávok vére keveredett a honfoglalók vérével. Muzsikusz cigányok régi nótákat játszanak az ablak alatt, míg a csecsemő a világra jön. Fűben, fában, falevélben az elmúlt szép, régi magyar világ; a kenyérnek illata, a víznek folyása, a hosszú őszi esőnek

kopogása, a télnek jószága, a falusi harangok hangja: az apákra, az ősökre emlékeztet, akiknek hagyományait szent tiszteletben tartják e tájon.

*

Néha múzeumi hangulatot vélek érezni, midőn a Nyírségre gondolok, mert láttam nagy csöndességben, alvó állapotban, holt vizek között, lecsüngesztett lombú fák alatt, oroszosan mozdulatlan ködben, apátikus kedvében, ujságpapirossal beragasztott ablakkal és tunya mozdulatlanságában. Mintha az idevaló emberek éppen úgy élnék a nyarat és az őszt, mint a természet: belsejükben virítanak és lélekben elhervadnak, sárga nyírfa-level lesz az egész vármegye, tiszai kiöntések fölött állongó novemberi köd telepedik az elmékre, a szívekben visszhangzik a szél, amely a régi temetők harasztját zörgeti.

Ilyenkor is szeretem, mert ázsiai eredetünk, napkeletről jött, változékony kedvünk, búskomor magyar szomorúságunk tükröződött a holt vizekben és az emberi szemekben. Még az agarászok is leszállnak lovukról némely esztendőben, a szüreteken csak a szőlőpásztor lövöldöz bolondjában, a sóstói erdőben céltalanul hull a makk és a házörző ebek az első lábuk közé temetik hóbertos, szőrös fejüket. Némely esztendőben az egész Nyírség elszomorodik. Nem tudni ennek az okát, mint a fellegnek a célját, amely a lemenő napot eltakarja. Nem tudni, hogy miért énekel a cinke egyik esztendőben halkabban a deres eperfákon és miért muzsikálnak máskor éjjel-nappal a cigányok? Miért bánatosabb a nők szeme, miért olvassák el újra a gyerekkorukban olvasott Jókai-regényt, miért néznek hosszasan az első tűzbe, amely a pattogó hasábokon piros lángra lobban? Miért hosszabb az ős, mint a nyár, miért láthatók olykor különös betűk a holdvilágban és a síkság felett rengő csillagtábor miért nem vidít a másvilági életre? A keleti népek érthetetlen melankóliája hosszan ásít a tájon, ázsiai álmoság ragasztja le a csősz és a falusi földesuraság szemét, a kocsikerék bánatos kelepéssel vonult át a hangtalan országúton és a kacsázó vadászok fegyvere csak néha dörren a kemecsei tavak fölött.

A gyerekkoromban elmuladozó kurtanemesség multakon való elszomorodása volt a bánat, amely e kutyabőrös, voksos, választó nyírségi falvakat elborongta? Itt sokáig éltek abból a lakosok, hogy régi királyok pecségeit őrizték a ládafiában, a mult vissza-visszatéregtetett egy-egy alispán- vagy követválasztáson és az elkövetkezett új idők nehezen nyomakodnak be a rozsdás kapu-kilincsű házakba. A történelem, (amelyet mindenki kedve szerint értelmezett) a hagyomány, (amely természetesen édes volt, mint az apák simogatása) a szokás-jog, (amelyet e falvakban pogány tiszteletben tartottak): eltűnedezőben volt. Kataszter, nyírvíz-szabályozás, telekjegyzőkönyv... Gyerekkoromban nem is hallottam más szavakat az idős emberek szájából, úrnak, papnak, parasztnak új törvényeket kellett tiszteletben tartani, új emberek előtt levenni a főveget és már kezdett nem jelentősége lenni a csendbiztos komaságának.

Talán ezért volt oly szomorú olykor a Nyírség, mintha már nem is nagyon volna érdemes az életet tovább folytatni. Elhanyagolta az apák sírdombját és tunyán üldögélt a falusi nemes az udvarházában. A szél dudált, a Tisza kiöntött, a dob pergett: ebből vette észre, hogy a kalendárium valóban igazat mondott, midőn a napok elmulását jósolta.

*

A magyarságnak, a nemzeti gondolatnak, őseink tiszteletének tájképe, ezüstös Nyír: a szomorúságom veled, hogy gyér falvaid száma megfogyatkozott. A háborúban a Gránicon vért ontani, itthon vihartól tönkremenni, adók súlya alatt nyögni! Most lehet csak bánatos a táj, amelynek melankóliája sohasem biztatott az élet szorgalmas folytatására.

BÚCSÚ SENKI SZIGETÉTŐL

Csapfi szélhámos volt Pesten, a hatvanas években.

„Szerelem gyermekének” nevezte magát, igazi atyjául egy osztrák főherceget jelölt meg (máskor a száműzött kormányzó debreceni tartózkodására tett célzást anyjával kapcsolatosan), holott a megcsalt hitelezők, megkopasztott ideiglenes barátok, komor tekintetű korcsmárosok, hol hitelben evett és ivott, nótázott és barátokat megvendéglelt: már régebben tudták, hogy Csapfi egy kassai gyertyaöntőnek a fia és anyja oly szent nő volt, mint az oltárvirág a húsvétot megelőző vasárnapon.

Köcsöskalapban járt, olykor Kossuthszakállt viselt, máskor simára borotválta arcát, téli időben nappal is frakkban járt és a forró nyarat nem egyszer töltötte prémes díszmagyarban, amelyet egy hiszékeny galamb-utcai szabó sajátkezüleg varrt. A haját viaszkkal, pomádéval, sütővassal ápolta, a hosszúra nőtt körmét használta író tollnak, amellyel a nevét kötelezvények alá kanyarította, a fúvószenekar kedvéért messzi vendéglőkbe is elballagott, becsípett mesterembereknek és mulató grófoknak sohasem mulasztott el alkalmat bemutatkozni és a barátságot másnap is fenntartani, ismerte a pesti hamiskártyásokat és nagyobb nyereség után mindig meglátogatta őket; hetivásárkor a Griff szalmás udvarán ácsorgott, ahová a vidéki kocsik befordultak; keresztapa szeretett lenni budai polgárházaknál, váratlanul megjelent lakodalmakon, midőn a hangulat már vidám volt és úgy viselkedett, mint jóságos atyafi, de kedvelte a vidéki szüreteket is. Senki sem volt jobb barátja a Pestre került falusi gavalléroknak Csapfinál és ha a legkisebb alkalom mutatkozott, nyomban párviadalt rendezett a budai lövőház mögött, midőn is titokban és idejében értesítette az ellenfél édesanyját. Az adósságait kis jegyzőkönyvecskébe írta és a jegyzéket a türelmetlen suszter orra alá tartotta, miközben félelmetes hangon, méltatlankodva kérdezte, vajjon elfeledkezett-e adósságáról? „Holott születésemnél fogva nem vagyok a számjegyek embere”, fűzte hozzá.

A lakását senki sem tudta, mert mindig változtatta, egy telet a Griff azon vendégszobájában töltött, hol reggelig kártyáztak a disznókereskedők és a játék befejeztével mindig körülnézett az asztal alatt elhullajtott bankók után; máskor egy távoli rokonához járt aludni, a messzi külvárosba, ahol leterített újságpapíron aludt az egész család, legtöbbször becsípett emberek karjába kapaszkodott, jóságosan kvártélyukra vezetvén őket, a felügyeletet továbbra sem szüntette be: körülnézett a szálláson és kényelmesen elhelyezkedett az ágyban, míg új barátját egymás mellé rakott székekre fektette.

Így múlt a pesti szélhámos élete, míg egy napon váratlan fordulat zavarta meg az egyhangúságot. Megjelent Jókai Mór regénye, a címe: Aranyember.

Ismerik önök az Aranyember bűbajos, elandalító és szív-csónakáztató históriáját? A Timár Mihály nevű komáromi hajósgazdát, aki a Vaskapu környékén, az úgynevezett Senki szigeten találja fel boldogságát egy öregasszonyság és egy fiatal hölgy társaságában, azt a boldogságot, amelyet valamennyi aranyán és hajóján nem tudott megvásárolni Komáromban? Az „élő alabástrom szobortól” - Jókai még így nevezte a hüvös vérmérsékletű nőket -, hűséges feleségétől lopva menekült a komáromi hajós a Duna elhagyott szigetére, ahol a rác hölgyek a sziklafalon várják. A legideálisabb házasságtörő regény az Aranyember. Sohasem tudja meg vala a világ Timea asszony és a komáromi gazdag Timár Mihály szerelmi cselszövényét, ha Jókai Mór regényben nem írja. A Senki szigete azóta is fel-feltűnedezik a szentimentális férfiak képzelődéseinek folyóján, mint egy halkan zenélve úszó hajó. A boldogtalan és megnyugvást nem találó férfiak Senki szigetére vágyakoznak, ahol Noémi kitárt karral vár rózsafái között minden derék és szenvedő férfiút.

A közelmúlt évtizedeken, mint egy régi naplóban olvasom, mikor a férfiak még boldogtalanabbak voltak, mert komolyabban éltek, szenvedtek, hittek és reméltek, mikor a regényes érzelmek mind közönségesen feltalálhatók: grófok, kereskedők és hajósgazdák szívében, Senki szigete még inkább csalogatta a sebzett szíveket.

Csapfi, a korábban említett szélhámos, (aki vénségére naplót szerkesztett), abból tengette-lengette életét, hogy elkalauzolta az utasokat Senki szigetére. Olykor egy erdélyi falucska, havas vagy tanya szerepelt a sziget gyanánt, máskor valóban hajóval vitte a szerető párokat a Vaskapu felé, ahol a csendes szigetet megközelítették. Jókai fantázia ihlette rózsafái helyett sivár mohamedánházakat talált az utazó, ámde mindenért kárpótolt az illúzió. Ez a bizonyos Csapfi Senki szigete ügynökének nevezte magát. Jó darabig szélhámoskodott Pesten, megrontott néhány fiatal életet, veszélybe csalt rajongó dámákat, bajba sodort titkos szeretőket, midőn Senki szigetére kormányozta őket, honnan csak nagy bajjal, néha egy egész élet csalódásának árával tudtak visszatérni. Ámbátor nem mindenki hagyta ott a fogát. A tiszteletre-méltó hölgy, akit a régi napló említ, egy esztendeig bújdosott Senki szigetén - egy erdélyi falucskában tanítván kis gyermekeket és havonkint kocsin és gyalogszerrel megérkezett J. gróf Pestről Senki szigetére, az Aranyember ruhájában. A nagyon tisztelt úrnő egy napon megúnta Noémi egyhangú boldogságát és visszatért a fővárosba. Szépszámú család környezetében húnyta le szemét öregségében, midőn már csaknem minden valamirevaló egyletnek elnöknője lett.

Az emberek rejtett vágyódása Senki szigete, a néma boldogság után, amelyet az aranytollú regényíró könyvbe írt, amellyel Csapfi Valér az elmúlt évtizedekben a fővárosban ügynökösködött: soha el nem múló délibáb csüggedt vándorlásaink közben. Vajjon ki nem szeretné, érett férfiú, Noémi önfeláldozó szerelmét, a csendes boldogságot, a rózsafákat és halk alkonyatokat?

A háború már azelőtt is sok Senki szigetet dúlt fel, midőn a Timár Mihályok hadba vonultak és Noémi hasztalan várt a sziklafokon közelgő hajóra. Hány szegény teremtsék járkal Magyarországon, aki az ábrándozás szigetén várta az imádott férfiút esőben és hóban, míg egy napon ágyúgolyók kezdtek hullani. Erdély havasai, távoli alföldi tanyák, dunai biztos szigetek, ahol a soha el nem múló regényesség hölgyeit rejtegették szentimentális férfiak, hogy majd egykor a nászinduló zenéje mellett a nagyvilágba kivezessék őket, ellenség dúlta, háború sújtotta világ lett. De a pesti kis lakás is, ahol egy-egy hölgy várta epedve az esti órát, midőn kedvese, jövődöbelije, rejtegetett szerelme megérkezik, elárvult fészek lett. Hadba szállott a gavallér és a szépjövőjű hölgyet valamerre elsodorta a szél. A háború csodálatos regényeit most meg sem látjuk, észrevétlenül megyünk el a Senki szigete mellett, ahol a szerelem lakott, nincs érkezésünk följegyezni a nőket, akik ifjan vagy éretten, már a háború előtt is várakozással, reménykedéssel töltötték az életüket, - a háború harmadik esztendejében pedig tán alig áll régi kunyhó, amelyben a várakozás mécsese pislogna. Majd a háború után, ha jön egy új Jókai, meg lehetne írni a könyvtárakat e kor végtelen szenvedéseiről, midőn a fájdalom úgy devalválódott értékében, mint minden az életben, midőn senki sem hisz már semmiben, csupán az elmúlt, régi emberek viselt dolgai keltenek bizalmat, akik még a háború előtt éltek.

Ki hisz ma Senki szigetében, ha nem a színház deszkáin látja az Aranyember című eredeti drámában? Van olyan ábrándos szív, amely a csendes, rejtett, zavartalan boldogságért dobogna korunkban, midőn bizonytalan a vonatok és gyorsparasztkok járása, az erdélyi havasok kertjeiből durva kezek tépik le az őszi rózsát, a dunai szigetet az ellenséges tüzésérg célpontnak választotta és csaknem hajszálon függ mindnyájunknak az élete? Hol van az a Csapfi, e romantikus hazug, aki manapság elhithetné a szenvedő szívekkel, hogy feltalálható Senki szigete s rajta a boldogság?

A mult idők bágyadt aranyán elkáprázik szemünk, amíg a színházban a százesztendő előtti és még néhány év előtt valódinak vélt történetei elvonulnak előttünk. Csodálatos, zsongító regényesség áramlik a régimódi drámából, a szép színésznők szavaiból és kopott bútorokból.

Ilyen volt valamikor Magyarországon az élet? - kérdezzük magunkban, mintha egy messzi tartományban járnánk, ahol egykori ismerőseink mind a temetőbe kerültek.

ÍRÓK BŐJTJE

Mikor Emich meg Ráth Mór voltak valamirevaló könyvárusok Pesten, egy-egy új magyar könyvnek a megjelenése oly ünnepélyes, meghatott, szinte áhítatos esemény volt, hogy a pesti szalónokban, korcsmákban napokkal előbb beszélgettek a készülő könyvkiadásról; a vidéken, a jóságos Magyarországon pedig félesztendő mulva tudták meg egy Pesten járt nagybácsi szívességéből, vagy egy meggondolt, lassan megfogalmazott kritikai ismertetésből, amely a hirlapban megjelent, hogy az „Eszther szerzője” új regényt írt, Liszniai verseket... A könyvárusok megannyi tiszteletreméltó belvárosi polgárok, az írók és a költők szent emberek.

Az élet olcsó volt és különben is a költő tudta magát mihez tartani az életviszonyok között. A poéta meggyőződése volt, hogy sorsüldözöttnek, szegénynek jelöltetett meg a homlokán már fogantatása percében; igénytelenül, ócska köpönyegben, hideg szobában és a végén a kórházi ágyon tervezte már kezdetben életét. Egyetlen sem akadt a pályatársak között, aki valaha arra számított, hogy négyesfogaton hajt végig a Sugár-úton pályabér gyanánt. Ellenben valamennyi tudta, hogy örök szegénységet fogadott, mint a szerzetesek. Esőverte kabát, rongyos köpenyeg, boldogtalan szív... Sok jó és rossz verset írtak eleink. Az iskolában tanították, hogy Petőfi Sándor a pipája tüzénél melengette a kezét télen Debrecenben, Csokonai kántor volt és a hanvai tiszteletes, más társaság híján: a falusi bakterral vitázott az asztrológiáról... A költői pálya sohasem ígért semmit. Lehetséges, hogy egyszer eljut a pályázó a Kispipába és Endrődi Sándor szomszédságában üldögélhet... Benyithat éjszaka a régi Fiume-kávéházba, lapíró lehet az Egyetértésnél, Emich egyszer megveszi a könyvét, Ráth Mórnál a kirakatba teszik, midőn már a kis vidéki boltokban elhervadnak, megsárgulnak a könyvei: önmaga is elfelejti, hogy valaha a költői pályára készült és abból akart megélni, amit a könyvárusok ócska zacskóból penészes tallérok alakjában a bolti asztalra leolvasnak... Hőskor volt ez! Az írók úgy érkeznek vala Pestre, mint az ó-francia regényekben a kalandorok Párisba.

Ezért volt áhítatos, emlékezetes az óra, midőn a kézisajtóból kikerült az első példánya valamely magyar könyvnek; író és kiadó meghatottan állottak az újszülött felett. Vajjon eladják-e az ezer példányt, amit a friss könyvből nyomattak? A költő esküvőjére nem mehetett oly felmagasztosult hangulatban, mint könyve megjelenéséhez. És a becsületes, öreg kiadók örömmel, büszkeséggel jelentették a homályos könyvesboltban: „Ma itt járt Erzsébet királyné udvarhölgye és egy példányt vásárolt a felséges asszony könyvtára részére”. Az író úr a Pipában foghegyről beszélt Karikás korcsmárossal.

*

Emich magyar nemes lett és meghalt. Ráth Mór boltjában többé nem üldögel Deák Ferenc. A magyar könyvkiadást más alapokra fektették, mint a Corvinában írni szokták. A nagyközönségnek nyomtatják a könyveket, nem pedig azon falusi ismerősök részére, akiket Liszniai cifra szűrben, Benedek Aladár lóháton meglátogatott és az előfizetést megejtette. A könyvkiadás nem templomi hangulat, a könyvárusok immár nem csodálkoznak, ha 6-7000 példányban is eladnak egy magyar könyvet. Tudomásunk van arról, hogy csaknem minden könyvet eladnak, amelyet egy ismertebb könyvkiadó vált magához. És most, a háború alatt, olyan könyv-éhség támadt Magyarországon, amelyre senki sem számított, - elsősorban a könyvkiadók csodálkoztak.

Most már csaknem mindenki olvas Magyarországon hirlapot és hirlapok révén kedve kerekedik a könyv olvasáshoz. Nem a delizsánc, vagy a pesti őszi vásár terjeszti a könyveket, egy új könyv megjelenésének hírüladásához nem hónapokra van szükség; - szinte önmagától, néha biztatás, rábeszélés nélkül vásárol meg a közönség egyes könyveket, még ha a kritika

ítélőszéke előtt elmarasztalták is a könyv szerzőjét. Az öreg Emich és Aigner Lajos ugyan-csak csóválják a fejüket egy mai könyvesbolt szerkezetén. A könyvvásárlók bejönnek a boltba, anélkül, hogy hívná őket valaki. Falusi kisasszonyok, előkelő dámák, nagy elfoglaltságú urak, diákok, mesteremberek: egyformán veszik az új könyvet. És most, a háborúban, csatában lévő véreink között jelentkezett olyan könyvvásárlási kedv, amelyre a magyar könyvkiadók nem számítottak.

Csaknem minden magyar könyvet megvettek karácsony tájékán. Megvették a háborús-könyvet, megvették a regényt, a verset, a filozófiát. Tizenhathónapos leírhatatlan fizikai fáradalmak után a harcos katona megszemlázott a könyvek apró betűire. De az itthonmaradtak is valamely útbaigazítást kaphattak, hogy a könyvekben keressék a vigaszt, a felejtést, a megnyugvást, a szórakozást: a könyvesboltok ajtaján naphosszant csilingelt a csengő, mint a vidéki boltosnál, hol a legjobb ostor nyelet lehet kapni. Kerestek, válogattak a magyar könyvek között. Mérlegeltek, kritizáltak, tünődtek a felvágatlan könyvek felett. Végül valamennyit megvették, amely új volt. A karácsony táján megjelent magyar könyvek általános keresletnek örvendeztek.

Ellenben alig jelent meg tiznél több magyar könyv a karácsonyi könyvvásár tiszteletére. Karácsonykor, mikor a kiadók a pincében és a padláson elásott könyveiket is forgalomba hozzák; mikor a könyvárus eladja a húsz év előtt megjelent könyveket; midőn anyák, apák, nagybácsik két kézzel viszik az ifjúsági és gyermekkönyveket: alig jelent meg Budapesten magyar könyv. Ha az öreg Emich élt volna, ő tudta volna ezt előre. Hisz neki még csaknem alkudozni kellett a vevőivel, mint a kanavászosnak, mégis eladta a reábízott könyveket! Mily könnyű a helyzete a mai könyvárusnak, aki szabott áron dolgozik, mint a patikus és nem kénytelen a József-napi vásárookra várni, hogy a Felvidékről Pestre fuvarozzon egy félbolond falusi uraság, aki könyvtárat tart.

Tehát alig volt új magyar könyv a karácsonyi könyvpiacra! Volt azonban német könyv! Száz meg száz új német könyv jelent meg a szövetséges ország nyomdáiban. A pesti könyvárusok kirakataiban csak német könyvet lehetett látni, - hisz magyar nem volt. És a magyarság, a nemzet, a magyar élet e bibliai karácsonyán: ezer és ezer új német könyvet vett Magyarországon, mert a néhány új magyar könyv eltűnt a német ezredek között.

A könyvkiadók, - akik ezen tapasztalatukat egy ujságíró ceruzája alá diktálták - csodálkoznak, hogy a közönség mennyire pártolta karácsonykor a német irodalmat!

Emich nem csodálkozott volna, hanem gondoskodik vala új és újabb és mindig újabb magyar könyvekről.

BÚCSÚ AZ Ó ÉVTŐL A HÁZTETŐK FELETT

Az ablakom háztetőkre nyílik. Kürtőkalapos kéményekre, padlásablakokra, telefon-gólyákra, amelyek mint furcsa hosszúlábú madarak álldogálnak a tetőkön és a város hangját egyik negyedből a másik városrészre viszik. A sűrű drótok e modern gázló-madarak körül Budapest hangszálait jelentik. Míg a bágyadt, esztendővégi délután, mint egy fáradt vándorkatona ballag tova a ködös országúton, a távoli Fasor ködbe, füstbe, télbe borult tornyai között, nagy messziségben a liget alszik, mint a népmese és a közel-távolban a háztetők, kémények eltűnedeznek a leereszkedő alkonyatban, mintha egyenkint kelnének útra tutajok módjára a setétség vizén: - a vasdaruk szétterpesztett lábbal, megmerevedve állnak helyükön, a vállukon a város hangja, mint soha meg nem szűnő folyam vándorol, vagy mint egy örökös szél Budapest hangja, amely változatlanul, éjjel-nappal kering a telefon-drótokon át a város felett. A hangok e világvárosias tömege fáradhatatlanul kúszik és repül a háztetőkön át. Üzletet közvetít, parancsot szállít, szerelmesek üzeneteit, nők csacsкасágait tolvisszi.

Ha a hangok egyszer megelevenednének a háztetők felett és bizonyos jelvénye mutatkozna minden hangnak a kémények között a vas-sinekből épített gólyákon!

A kereskedő mérlege, az ügyvéd törvénykönyve, a nagymama kötötűje, a szerelmesek nefelejcs koszorúcskája, Vázsonyi ökle, Tisza szemüvege, a polgárórség alabárdja, a nők új kalapja, a tegnapi színházest hőse fehér lovaglónadrágban, iskoláslányok könyvestáskája, börziánerek jegyzőkönyvecskéje, Höfer kardja, a kancellár sisakja, pesti barátnők hosszadalmas fecsegése, mint a művirágok, a randevúk bérkocsi-lámpásai, garçonlakások házszámai és megcsalt nők, kijátszott férfiak vérbeborult félszeme... és még sok minden látszik az esztendővégi téli alkonyatban a telefon-daruk ködös lábszárainál. Vajjon, mikor gyullad fel a békés betlehemi csillag a telefon-drótok között, amikor a láthatatlan galambszárnyak majd elhozzák azon várva-várt hírt Budapestre?

*

Esztendő vége, - a papok összeszámlálják halottaikat, akiket ez évben eltemettek, - de már harmadszor gurul végig az országutakon Sylveszter vénséges falusi szekere, hogy eltűnjék a hegyhátak mögött: a papok tanácstalanul állnak a hívek névsora felett. Nem lehet teljes bizonyossággal tudni, hogy ki van életben az élők között és ki halt meg valóban a holtak közül. A temető-könyvek megvékonyodtak, a városi és falusi sírásó gyakran dologtalanul üldögél a Gondúzó ivójában, a kántorok kedvükre nem dalolhatnak a koporsók felett, mert alig van jóra való temetés idehaza. A telefon-drótok ha néha napján, csendes éji órán, egymással beszélgetnek a város hűtelen hölgyeiről, a kacérokról, a csalókról, a jókról és az angyalokról, - hisz e magosban lakó ércfonálok többet tudnak Budapest titkaiból, mint hajdanában a sánta ördög a madridi tornyon, - egy zordon órában tán azokról is megemlékeznek, akiknek a hangját már többé nem hordozzák, - akit tegnap még énekelve vittek, majd a haldokló ágyon elbúcsúztattak, (vajjon telefonoznak a haldoklók?) - akik elmentek a város határába, a fűbe feküdtek, míg az élők tovább telefonoznak a vasúti töltések mentén.

Egy öreg hölgy halt meg a napokban, aki a legtöbbet telefonozott Budapesten. Matkovics Júliának hívták, telefonkezelő volt vagy harminc esztendeig. Szerettem volna ismerni és meghallgatni, mielőtt meghalt.

Mennyi mindent hallott e koros hölgy harminc esztendő alatt, amit az emberek Budapesten beszélnek! A telefon-kagylóval a fülén, mintegy a fejlődő, növekedő Budapest szájába nézett, mint az anyák vizsgálják gyermekük szájában az újonnan jött fogakat. Ő hallotta először Pesten, egy januári napon, a miniszterelnöknek szóló üzenetet Rudolf trónörökös haláláról.

Kossuth, Erzsébet királynő meghalt és Júlia telefonkezelő adta tovább híriket. A Sándor-utcában Apponyi tartja nevezetes szónoklatait és a grófnők egymástól kérdezzek a főrendiházi szavazatok állását az egyházpolitikai javaslat idején. Hallotta Wekerle hangját bukása és feltámadása idején. Gyász hírek, örömteljes jelentések, sorsjegyek kihúzása, házasságok nyélbeütése, szerelmek, háborúk, gondok, szomorúságok jutottak el füléhez. Ezer és ezer emberi hangot hallott a bánat vagy a váratlan öröm percében. Senki sem ismerhette úgy az emberi hang változatait, mint az öreg Matkovics Júlia. Hallotta a fájdalom gé-húron való játékát, az öröm pirosuló nevetését, az unatkozó éjjeli hirlapíró színes hazugságát a délutáni rókavadászatról, táncosnők keresték gavallérjukat, éjjeli kávéházak hölgyei telefonoztak egymásnak, a plebánost csemetik, hogy adja fel valakinek az utolsó kenetet, majd a mentőket hívják, anyák vajúdnak és Vörös Elek cigányprímást sürgősen kéri a telefonhoz. Egy csendes szobában, halkán, élvezetteljesen beszél valaki a kagylóba és egy unatkozó nő az ágyban hallgatja a hosszadalmas mondatokat. Jó éjszakát mondanak egymásnak a szerelmesek; korán reggel a király közelgő vonatjáról beszél húsz vonal, közben egy gyermekhang a halottasházban pepitamellényes karmestert keres, aki állítólag részegségében a Dunába ugrott éjjel... A Hentzi-szobrot felrobbantják Budán és egy mély hang jelenti titokzatossággal az eseményt az éjjeli szerkesztőnek, - mintha maga a tettes referálna a merényletről, majd nyomban a budai kapitányságok csengői szólnak a régi telefonközpontban... Baross Gábor telefonon rendelkezik az egész vasúthálózat felett... A millenáris kiállítást építik a városligeti tó partján és telefonon jelentik, hogy az emlékezetes kézcsók megtörtént. Kecskeméti hetekig üldözik az összes telefon-vonalakon; - Vilmos császár a budai várból tudakozódik gyermekei egészsége iránt; - Jakabfy Tódort követi öngyilkos útján az ujságriporter és telefonon jelenti, hogy a pisztoly szabályszerűen eldőlt az Esterházy-utcában; - híres párbajozókat, haldokló államférfiakat, löversenyeket lesnek a kagylókön át; - a Szimplon-alagút áttörése vagy Bleriot repülése a csatornán át, Vidor öngyilkossága vagy a bécsi derby eredménye: minden csak néhány másodpercig tartott a Júlia életében. Az élet nagy körforgó hintajátékán új csónak emelkedik a magasba, a csengő újra megszólal, az események, életek, jelentések, hívások: egy-egy rövid hang alakjában érintették Júliát. E szorgalmas, pontos, gépies vénkisasszony életében az ezernyi hangok talán olyanformán hallatszottak, mint magas toronyban hallhatni az alatt zúgó város áradatát. Bizonyosan ismert már egyes hangokat Budapesten és keze gépiesen végezte a mindennapi kapcsolást a két szerelmes, a két barát, a két üzlettárs között... Vékony, búskomoly, mormogó, tekintélyes, száraz, érzékeny, érzélgős és érzéki hangok, a hazug hangok, amint az emberek egymással beszélni szoktak: olyanformán jutottak el a Matkovics kisasszony lelkéhez, mint az ötödik emeletről hallani a villamosvasút csemetését.

Sokat hallott, - és tán semmit sem tudott abból, amit hallott. A kötelességteljesítő vénleány, amíg este otthon kávéját melegítette, bizonyára nem gondolt arra, hogy a grófnő mit beszélt délután a gróffal; hol várta a ligetben a kikapós menyecskét a gavallérja és mit gyónt meg egy kisasszony a barátnőjének... Az egész pesti, színes, zürzavaros, ezerkívánságú, elégedetlen és nyugtalan élet elmaradt mögötte, amint hivatalos blúzát levetette. Tán csak egy zenélő-órát hallgatott esténként a falról és kimerült hangszálait kamilla-teával öblögette. Most meghalt és a felnövekedett Budapest életéből harminc esztendő érdekes, bizonyára legérdekesebb történeteit a sírba vitte. Vajjon hallja odalent, a sírban, hogy idefent tovább folynak a kapcsolások?

*

Ó-esztendő estéjén a városrész háztetői felett nyugodtan, ködbe, setéségbe borultan állonganak a vasgolyák és a telefon-drótok, mint megannyi ráncok Budapest homlokán. A kémények, e zömök fickók álmosan pipáznak, mint széleshátú életúntak, akik már nem kíváncsiak a városi, az utcai életre. Vak padlásablakok, amelyeken hiába verdesi szárnyát a vándormadár

vagy kósza lélek, spleenes bágyadtsággal tűrik, hogy lenn, négyemeletnyi mélységben a lányok ezidőtájt bokájukat mutogatják az esti utcán, nők szeme villog, illatos rizsperrel hinti be haját a delnő tükre előtt. Itt fenn, a magosságban csak telefon gólyák végzik hűségesen, hűvösen, megindultság nélkül kötelességüket. Az unalom hangját, a csacsкасágok pergését, üzleti beszélgetések fás kopogását, szerelmet, közönyt, bűnt, bajt, bánatot, imádságot, reményt, amely ez alatt léleklő nagyvárosban előfordul, a szél közömbös zúgásával viszik tovább a tetők felett.

EGY KIRÁLYNÉ ALBUMÁBA

A peleskei nótárius már nyergeli a fakót, nemsokára útnak ered a koronázó Budára. Nagy pompa készül Magyarországon, talán a legnagyobb, amely alkotmányos hazánk történetében előfordulhat, új királyát koronázza a nemzet. Sujtásos, vitézkötéses, napkeleti pompát kedvelő fajtánk most megmutatja, hogy mi a magyar virtus, mint ahogy a háborúban is kivágta a rezet Árpád fia. E folytonos és szünet nélküli oroszláni birkózásban, amelyben a nemzetnek megfeszülnek izmai immár harmadik esztendeje, a fokosnak igazi „fénykorában” és az egetrázó, keserves, szívből fakadó káromkodások idején: talán a végzetnek különös kegyelme, hogy új királyhoz jut a harcban álló nemzet, koronáznak Budán, a kelő nap aranyugaraiban eltűnnek egy pillanatra szemeink előtt a szél- és hold járta katonatemetők.

Örvendj, magyar, hogy még újra megláthatod a keleten pirosló Napot, amely felváltja a nemzet horizontján a megvénült, halálra sápadt Holdat;

a hold immár átveszi uralmát a holtak birodalmában, az örökké lezárt ajkú alattvalókon, akik a katonasapkájuk gombján I. F. J. betűit viselik;

a másvilági hadgyakorlatokon nyargal el meredt csapatai előtt a holt király zöld generális-kalapjában, mint nemrégiben itt a földön tette;

a kapucinus-barátok sírboltjából éjfélkor útraker és letérdei imára kulcsolt kézzel a limanovai huszárok tömegsírjánál;

az ő öreg vállalai felett ezentúl már a hold fénylik a bús éjszakában.

Sóhajtsunk és feledjünk, mert hosszú uralkodása alatt megtanulta ezt már a nemzet...

Ezalatt Budán a téli napfényben égingező rivalgás között szállnak a levegőbe a tollas kalpagok.

*

Mindenekelőtt ez a nemzet a Duna és Tisza mentén: leginkább királyt koronázni szeretett.

Nézzük a magyarok történelmét a fejérvári királysíroktól Habsburg grófjaiig, a kimondhatatlan szenvedések és megpróbáltatások századaiban is mindig megnyugszik darab időre a nemzet, midőn új király lép a magyar trónusra: remél. Életre kelnek a holt királyok koporsói mögött mindig és újra azok a gyönyörű nemzeti jelszavak, amelyek kellő időben elkábították és boldogították a szabad sátorlakók maradványait. Egyik század múlik a másik után a szellős rónák felett és a folyók és legelők országában mindig egyforma hittel és bizalommal ringatják a kisdedek bölcsőjét. Az Ázsiából jött ősök, a szarvasok és sasok gyermekei szinte bálványimádó hittel bíznak a férfiúban, akinek fejére a koronát helyezik. A nemzeti regék mind a csodák világából valók és a nemzet továbbra is szereti hinni, hogy a csodákkal atyafiságban van mind a mai napig, mi sem változott Emese álma óta, turulmadár, csodaszarvas, Szent István koronája vigyáz az országra, mert a legenda sohasem szűnik meg; sohasem múlik el az ázsiai nemzet misztikus eredete, a honfoglaló vezérek emberfeletti alakja, Attila rokonsága, Sylvester pápa koronájának varázslata. A királykoronázásban visszaálmodja önmagát a nemzet a legrégibb korokig, mikor még eleven valóság volt a történelmi dicsőség, mely ma könyvek holt betűje; mikor a koronázás, mint egy nagyszerű és hatalmas nemzeti akarat nyilvánul a királyválasztás után, a nemzet hűséget esküdött fejedelmével. A koronázással nemzeti történelem látogat el a messzi ködből; ismét bebizonyosodik, hogy mindaz, amit a nemzet múltjából a históriás könyvek beszélnek, valóság volt; csakugyan olyan gyönyörű, tündöklő a magyar nemzet ó-élete; valóban vitézek,

költők, félistenek voltak eleink, akik a királynak is parancsoltak, hisz ők választották; tehát minden igaz, amit a fehérszakállú lantosok a várudvaron énekeltek, a kontyos fejű vének a pásztortűz mellett meséltek, titokzatos jegyzők felírtak és homokbuckák cölöpsírfai napvilágra tártak. Igazak a csodák, a királyok és a multidő erdejének jegenyefáin lomhán üldögélő magyar századok. Valóság István királyunk és Szent Lászlónk, Mátyásunk és András fejedelmünk, az Anjou-arany fénylett és a visegrádi vár boltozatai Lajos dörgő hangját visszhangozták. A molyette könyvtárosok nem hazudnak a nemzet nagyszerű dicsőségéről és a rákosi szántóvető sóhajtása az itteni szebb életről nem költői képzelem.

A királykoronázás megismétlődése mindig megerősíti a nemzetet multjába és jövőjébe vetett bizalmában. A magyar korona felmutatása az új király homlokán, megnyugtatta a nemzetet hatalmáról, erejéről és büszkeségéről. A főúr felvetett fővel gondol történelmi őseire, akik a királyokat koronázták, de felemelkedik az árokszállás legrományosabb falusi koldus is, mert neki, a senki-fiának is köze van ahhoz, hogy Magyarországon új királyt koronáznak. A magyarságba vetett bámulatos hitvallás, amely nem hagyta el a nemzetet legszomorúbb napjaiban sem, a magyar szent koronának a megjelenésével a Bakonyban bujdosó táltosok bálványimádásává emelkedik.

Minden koronázásnál újra meg újra fogadalmat teszünk nemzetünk nagysága és a magyarság zöld fája mellett,

öreg dalaink megifjodnak, mint az erdőn holdfényben lengő szűzek,

dajkameséink visszatérnek, mint a fehér gólyák tavaszkor a kémény fölé,

himnuszaink ismét felzendülnek, mint a tarpataki vízesés dőreje a visszhangos Kárpátokban,

költészetünk új mesékkel és tündöklő élményekkel gazdagodik, mint mikor új aranyfészket találnak a kincskereső bérceinkben,

történelmünk új büszkeségektől lesz ékes, mint a szentföldi hódításokból hazatérő király palástján feltűnnek a napkeleti ékszerek.

Régi királyaink ereklyéinek felmutatása a koronázó-templomban nemcsak a multidők rajongott szellemeit ébreszti fel a kripták mélyeiből, hanem mindig új alakokat mutat meg a felhők képeiből jövőket jóslók előtt, a lehullott, kiszolgált csillag helyén új égi kép jelenik meg a pásztorok nemzetének égboltozatán és a tágas magyar mezőkön jószendőt jósolnak a tél babonás jelenségeiből a csendes gazdaemberek. Karácsony adventjében a hajnali misékre ballagó asszonyok már látják a kisdedit fehér, hosszú ingében lefelé szállani a zuzmarás, nádfedelű házak magosságában. Zöld gally van a kezében. Így közeleg a jövő Magyarországa felé.

*

A budai koronázás napjainkban is, midőn a búcsúzó esztendőt többé senki sem látja annak a hófehér öregembernek, aki elbandukol a mult hóesésébe, hanem inkább halálhörgést hallunk a mogorva decemberi országútról, bevert fejű, legázolt testvéreink véresen hevernek az útmentén, miután vándorlásukban civakodtak, a budai koronázás e piros homlokú vándorlegények képei között is csengő-bongó, hattyúprémes szánon közelg a nemzet történelmében. Fiatal nő ül Mária Terézia aranyabroncsú szánjában és repkedő fátyolán a reménység kis szentjános lámpásai világítanak. Ez asszonyt és királyt csaknem egyformán hódoló nemzet gondolatában nem lehet kíváncsiabb fogalom, egy ifjú és szeretetreméltó királynénál. A férfias ország szívesebben hajlja meg merev térdét egy fiatal asszony előtt, mint vén császárok lábánál. Keletről jött eleink óta nagy becsé van fajtánknál a simogató asszonykéznek, gyengélkedő női hangnak és dícsérő királynői szemnek. Az ibolyák hazájából származott új királynénak nem lesz nehéz feladat női gyengédséget árasztani a trónusról, hisz fiatalabb és

így kedvesebb is, mint drága elődje volt, aki néhány magyaros varrású szoknyával és lebontott hajával, ajándékba adott szavaival úgy megzavarta nagyapáink szívét, hogy a legbölcsebbnek tartott Deák Ferencnek szállott csizmaszárba az esze legelőször.

Elhalványuló arccal néz felénk a régi koronázási albumból Andrassy Gyula; vidékies frizurája és táncmesterlépése biztosan a királyi pár mögött jelentkezik. A bajor-leány mélytüzű, merengő szeme az áldott asszonyok lelkébe sarjadzott és a kopasz, kipödrött bajuszú zászlósúrok egész életükben hajadonfővel állottak volna a budai vár alatt. A gödöllői vadászkastély szentimentalizmusa elkísérte őt egész életén. (Amint majd Zita királynét elkíséri ifjúsága, barnasága, lengesége, borzas haja, ártatlan szeme. Ő a jövőendő divatja, asszonyok álma, amint a császárszakállas urak együtt multak el a holt királlyal.)

A pesti polgári bál után, hol a Wittelsbachi-leány fehér selyem ruhájában megjelent, nem igen volt férfi Magyarországon, aki oda ne adta volna a félkarját Erzsébetért. Asszonytisztelő paripás fajtánk levett süveggel várja új királynéját. Hála Istennek, ifjú szép asszony került a trónusra, akibe lehet újra szerelmesnek lenni, akit lehet majd dédelgetni és akitől reméljük, hogy Budát megszereti és asszonyszívvel a történelem könyvéből a téli estéken felolvassa az urának és gyermekeinek azoknak a Habsburgoknak az emlékezetét, akik mind pórnál jártak, mert a koronázás után hátat fordítottak nekünk, itt hagytak, mint Szent Pál az oláhokat és a nemzet csak sóhajtván, de néha fogcsikorgatva gondolt arra, hogy miért is szerencsétlen ő, akinek nincs királya?...

*

Egy puha, fehér asszonytenyér simogatását várja a harcbanálló, a hosszú hadjáratban megkopott bundájú, fésületlen üstökű és elvadult szakállú vitéz Magyarország.

Vajjon megtalálja-e az asszonytenyeret?

CSIZMÁS KANDÚR

Dickens, aki az árva gyermekről először írt égi jelentést; Andersen, aki megszólaltatta a mogorva szélkakasokat és hallgatag esőcsatornákat a gyermek mulattatására: az Ezeregy-éjszaka és a magyar mese- és mondavilág tündér-lepke hátán lovagoló fantáziája, amely ifjú korunk hajnali felhőit befestette: nem gondoltak ki olyan mesét, amely most Budapesten valósággá lesz, mint egy számjegy. Harminckétezer pár gyermekcipőt osztanak ki a városban a szegény gyermekek között. 32 ezer kis bakancs indul el viszontagságos útjára, gyermekek lábán, amely eddig meztelen volt. Elmennek a bakancsok a Népjóléti házból és soha többé vissza nem jönnek. Pedig az volna csak nagyszerű, ha mához egy évre visszatérnének és jelentést tesznek az igazgatónak, hol és merre jártak...

Amikor Twist Olivér Londonba futott a koporsó-csinálótól, midőn Andersen mese-alakjai, a szélkoronák és papírtáncosnők bolyongtak még a földön és Csizmás Kandúr elkövette hőstetteit: aligha jutott eszükbe a meseíróknak az a pokoli fantázia, hogy van valahol a világon egy város, amelyben harminckétezer vagy még több gyermek kékszakállú téli kora reggelen cipő nélkül indul iskolába. Mert akkor egyebet sem írtak volna a mesemondók, mint a meztlábás gyermek-hadsereg történetét. Ha Dickens tudta volna - pedig majdnem mindent tudott az emberi jaj és kacaj mélyeiből, - nem ír vala soha egyebet, mint a meztlábás liliputiak regényeit. Mi a sorsa, élménye és viszontagsága harminckétezer gyermeknek egy sötét, háborúba roskadt nagyváros közömbös háztetői alatt, akiket cipő nélkül csípett el a hófürtös gubájú December?

Harminckétezren legalább voltak, mert a jótékonyosság oly gyanakodó a háborús években, mint egy vallató csendőr. Becsületes kis tanítónők, a gyermeknyomort pontosan ismerő iskola-igazgatók és kerületi emberek, akik nemcsak a szavazókat tartják számon, hanem névszerint is ismerik a városrész szegényeit, állították össze a boldogtalan kis meztlábások névsorát. Három esztendő előtt csak négyezer gyermeket soroztak be a hadseregükbe. Ezek azóta akár manipuláns örmesterek lehettek Budapest kis rongyosai között, mert tavaly már huszonegyezer gyermekről vezettek törzslapot az írkok; míg az idei karácsonyra már a szegénységnek harminckétezer kis katonája faszol bakancsot, kötényt, kabátot. Az embernek kedve volna megkérdezni, mit csinál hát a Gyermekvédő Liga, amelyről ragyogó júniusban annyit hallunk a gyűjtő-napokon?

A katonásan szabott kis bakancsok e héten kelnek útra, hogy ezentúl sorsává és mindennapijává váljanak a pesti gyermekeknek. A fényűző fővárosi utcákon, hivalkodó nők lábán versre-járó Sperai- és Bence-cipők arisztokrata társaságában egy új hang kér magának helyet a lábak kopogásában. A „népjóléti-bakancs” a jövevény, amelynek a gyermekek mindennapi beszédében már meg volt a neve. Tavaly Csizmás Kandúrnak nevezték az iskolában azokat a fiúkat, akik a jól szegelt városi cipőkben kopogtak a kockaköveken. Csizmás Kandúr volt a cipőnek a neve.

Nos, Csizmás Kandúr ismét elindul karácsony hetében (miután az elmúlt időkben meséivel mulattatta a gyermekeket), hogy a háborúverte, felejtethetetlenül leromlott Budapest gyermekeit megörvendeztesse.

A temetők ama udvaraiban, ahol a gyermeksírokat ássák, egy darab időre megpihenhet kapáján a sírásó.

A BÉCSI KALAP

Az emlékezet.

Éjszaka jön, mikor úgy csörög a szél, mint a lószerszám másvilági paripákon; a fatáblák mögött haldokolva távolodik a hold a felhők köpönyegei mögé; orgyilkosok, kormosképű rablók, kést szorongató vándorlegények óvakodó lépésétől reccsen meg a grádics, hogy a tolvaj ijedten megáll; a gyertya fekete kanócában ifjúkori szemeket látni, amelyeknek tulajdonosait egykor megaláztunk, megbántottunk; a görcsös kezek alig tudják távoltartani a nyakra kívánczó hurkot... Ő ott áll az ágy lábánál és fekete köpönyegében mozdulatlanul néz ránk, mint egy Dante-fő. Közöségesen: álmatlanságnak hívják.

*

Álmatlan éjszakákon utazom.

Valamelyik éjszakán Bécsbe mentem, mint régi atyámfia, aki követ volt és Felső-Magyarországról a diétára utazott, Pozsonyba, egy kőhajításnyira Bécstől. Ha az öreg élne, most tán delegátus lenne, újra utazhatna a kocsiján a szakácsával, a pincemesterével, a kenőasszonyával, a muzsikusával. És gúnyosan bólongatna a töltésen vágató vonatnak, ahol éhes, fáradt emberek egymás fején ülnek. Milyen jó lett volna fogadalmat tenni, hogy életünkben sohasem ülünk vonatra, mint a régi emberek! Manapság arra szokás megesküdni, hogy a repülőgépre nem szállunk fel.

Ez a fentebb említett rokonom két dologról volt nevezetes. Meghallotta bármily messziről is a kincssásók munkáját. Megmondta az ágyában fekve, hol ásnak a határban rejtett kincs után az unatkozó parasztok. Ugyanezért egy télen kiásták a saját kamaráját. Másik nevezetessége volt: az utazás. (Végül is holtan hozták haza a lovai a gyékényes kocsin; a hold világított és hazáig egyenesen holtan ült.) Ismert minden csárdát és korcsmárosnét a bécsi úton. Tisztában volt vele, hol kapni a legjobb pörköltet, hányas termés fekszik a pincében, kinek a leánya korcsmárosné, mi a háziszolga neve. Még Bécsben is kiösmerte magát. Tudta, mikor csapolnak a kulmbachi serházban, a Burg tövében, amely csapolásból a császárnak is visznek egy korsóval, mellé einspennert. Eligazodott a Rothenthurm-gassze körüli borpincékben. Lakáscímek voltak a fejében, ahol barátságos nők fogadták az idegent. A főhercegnőknek köszönt az utcán, azok visszabólintottak. A bécsi magyar iparosok dalárdájában a basszust fújta, ha éppen dalestély volt. Olcsó kesztyűket hozott ajándékba. Kezet fogott az udvari múzeum portásával. Egy öreg inas egyszer szemethúnyt, mialatt az öreges ember próbaképpen behemperedett Mária Terézia hatalmas ágyába Schönbrunnban. Ha pénze elfogyott, volt akitől kölcsönkérjen. Keresztapja volt egy meidlingi kertésznő gyermekének. A korcsmaiban esztendősz távollét után is helyén találta a pipáját. Egyszer aztán a császárhoz is meghívták.

Vasárnap volt és udvari kurir ment érte a Fehér Farkasba, a vámhoz. Rokonom frakkot húzott, köcsöggalapot tett a fejére és elindult a futárral. Útjuk a csatornán vezetett át. Azon a régi hídon, amelynek közepén egy nagy Mária-szobor örökdik, éjjel-nappal mécsekkel megvilágítva. A hídon, hirtelen nagy szél kerekedett, amely leragadta rokonom cilinderét. Repült a köcsöggalap, egyenesen a csatornába. A fekete víz csendesén meghintázta a kalapot, aztán vinni kezdte.

Rokonom a csatorna partján a kalapja után futott és kiáltozással hívta fel az emberek figyelmét szerencsétlenségére. Amíg egy ögyelgő hajós nagynehezen megértette, hogy rokonomat a császár várja, amíg csónakot oldott, amíg evezni kezdett, a cilinderkalap elmerült a csatornában.

Még ha nem lett volna vasárnap és a boltok nyitva lettek volna, rokonom akkor se vehetett volna nyomban új kalapot. Olyan nagy feje volt, hogy csináltatni kellett külön a kalapját! Így nem tehetett egyebet, mint nyakába vette a várost és hajadonfejjel futott egyik ismerősétől a másikhoz kölcsön-kalapért. A verejték patakzott a homlokán. Elképzelte a császárt, amint türelmetlenül kinyitja az előszoba ajtaját.

- Ejnye, hol késik az a magyar?

Az ismerősöknek mind kisebb fejük volt, mint rokonomnak. Próbálgatta, rángatta a kalapokat. Némelyik csak a fejbúbját fedte, a másik úgy állt a fején, mint a cirkuszban a dummer Augusztén. A delet is szaladgálással töltötte, pedig jó ebéd várta a Piros Almánál. A korcsmárosnének megígérte, hoz valami emléket neki a császártól. Már csaknem összeroskadott a fáradtságtól, amikor benyomult Riedlhez, - a mostani nagyapjához, aki szintén kávéfőző volt. Riedlnek akkora feje volt, mint rokonomnak, s mint tisztos bécsi polgárhoz illik, kéznél volt a köcsöggalap. Délután négyet vert az óra Szent István tornyában. A császár már elhagyta a Burgot. Vadászni ment. Sohase jutott többé eszébe hivatni a kalapnélküli magyart. Némelyek szerint meg is haragudott, ugyanezért rokonom elveszítette népszerűségét Bécsben, ahol tengett-lengett, reménykedett. A korcsmárosnék kiadták az útját, a kesztyűsök elhúzódtak az asztala mellől, végül a policáj is érdeklődni kezdett. Rokonom testben, lélekben megtörve utazott haza, ahol azt mondták:

- Úgy kell a kutyának. El akarta adni a hazát.

*

Most megint Bécsbe készülődnek a magyar követek. Delegációs ebédet ad Szemere, a külügyminiszter, a Magyar Ház gazdája; ámde még se jut mindennapra nagykanál; hol esznek akkor a követeink? A bécsi korcsmáknak mostanában rossz híruk van. A bécsiek Budapestre járnak jólakni. A híres konyhákat hiába keresné rokonom, ha feltámadna. Még a sör is elfogyott, pedig az öreg Dreher él.

Tervezték, hogy pesti vendéglőst visznek magukkal, aki majd főz, mialatt a követek tanácskoznak. Lehet, hogy így is jó lesz. De mégis csak leghelyesebb visszatérni az öregek, a régi utazók példájához, akik kényelmesen tengelyen tették meg az utat, senki se ült az ölükben a vonaton Pesttől Pozsonyig, legfeljebb szépleány. Az élelmiszert nem egyszer eleven állapotban vitték magukkal. A disznót kocsin, az ökröket hajtották hozzáértő emberek. A városvegi fogadóban a magukkal hozott szakácsné állott a tűzhelyhez. A saját borukat itták, az otthoni lisztből dagasztottak, a maguk tányérján ettek. Az ejtőzés közben fogpiszkáló mellől nézegették a sok plundrás osztrákot, aki a városban szaladgál.

Az igaz, hogy mostanában országos veszedelmet jelentene az éhes osztrákok amúgy is alig fékezhető irígysége, még keményebben összeszorítanák öklüket a zsebükben, de a követeink legalább nem koplalnának idegenben, midőn hazánk ügyeiben tanácskoznak. Csak hadd füstöljön az a magyar kémény Bécsben, ropogjon a láng a hízó alatt, elég gazdag még ez az ország, hogy a delegátusait ellássa étellel a hideg osztrák földön.

Ámbátor szép álom, illetőleg álomtalan éjszaka fátyolképe mindez. Abból a huszonegy korona napidíjból, amelytől a delegátus szeme kopog, nem lehet valami nagyon nyújtózkodni. Száz év előtt önkéntes honleányok, buzgó nagyasszonyok siettek volna a magyar követek segítségére; akkor még primitív volt az érzés, mondják korunk gyermekei. Most megnyugsunk, hogy már többet is szenvedett a magyar ezeresztendő alatt, mint a követek éhségét.

Aztán, ha a szél elfújná valamelyiknek a kalapját, - az is csak úgy járna, mint régi rokonom, pedig mondom, ő volt az egyetlen magyar, aki jól kiismerte magát Bécsben.

A MAGYAR ELŐFIZETŐ

Az ujságok mindennap farkast kiáltanak. Holnap, vagy holnapután nem lesz papiros... Előfizető, ez a szép, rendes, kedves ember, hiába várja a postát. A szemüveg céltalanul vonul fel a homlokra, miután tennivalója nincs. A kéz, amely simogatva, gondos hajtogatásra készen várja a nyomdászagú papirost, szórakozottan dobol az asztalon. És a gondolat borongva száll a messziségbe a tanyákról, ki, vidéki városokból, nagy Magyarországból: vajjon mi történt a világban, a szomszédban, Pesten, Berlinben és Breszt-Litovszkban? Nincs aki feleljen rá, a hű barát, a mindennapi vígasztaló, mulattató és okosító: az ujság bajba jutott, megrekedt, mint a hófúvásban a postaszán.

Nincs kedvesebb ember, mint a magyar olvasó. Nem hiába nevezték őt nyájasknak a múlt században, mikor még testhezálló nadrágban és zrinyiben járt, galambduc volt a házikóján és hosszúszárú pipa a szájában, elandalgott az egyveleg hirein, összeráncolt homlokkal olvasta a követek beszédét, negyven esztendeig volt hű prenumeránsa az „Egyetértés”-nek és a fiú folytatta az apja előfizetését és politikáját: a magyar olvasó mindig híven kitart az ujságja mellett, amíg valami hazugságon vagy köpenyegfordításon rajtacsípi. Régi nagy ujságok, amelyek szinte nemzedékeket szolgáltak ki postával, új ideállal és szórakoztató olvasmánnyal; amelyek olyan sajátságai lettek az előfizetőknek, mint a kabátjuk: szinte egyszerre haltak meg, amidőn hűtlenek lettek az eszméhez, a programhoz. Mert az előfizető csak látszólag olyan jámbor nyárspolgár, mint amilyennek látszik. Csöndes házikójában nemcsak az időjárásra figyel, magyar szokás szerint, hanem vizsga szemmel örködik ujságja hitvallásán, amelyet magáénak fogadott. Sok ujság volt a múltban, amely megpróbálta a színváltoztatást Magyarországon. Érdekek, kormányok, befolyások fordították a köpenyeget. Ámde valamennyi megjárta. Ha a politikusaitól nem is várt mindig hűséget a magyar ember, az ujságjától feltétlen megkövetelte a körömszakadásig való kitartást, mert arra előfizetett.

A szerkesztők és kiadók mindig ujításokon, haladásokon törik a fejüket, mint az elvarázsoltak, akiknek egynapi nyugalma sincs, míg a telegráfrótok bűgésében, friss tollak percegésében, a megpattanásig feszült idegességben nyugodalmasan, csöndesen ül az olvasó. Vetélykedő hirlapírók harcában, a modern sajtó versengésében, a telefontáncban, gyorsvonalos mozdonyok módjára dolgozó gépek zajgásában, rikkancs-üvöltésben és ujságszállító autók túlkölésében: az olvasó flegmatikusan várja a mindennap biztosan megérkező ujságot, mint akárcsak apáink a régi „Egyetértés”-t. Felnyitja, elolvassa, elgondolkozik, búsan biccent a háborúnak, érdeklődve keresi a békét, megkóstolja a híreket, nyugodtabb órára félre teszi kedves írója munkáját, megnézi az illusztrációt, - aztán tovább folytatja a maga megszabott életét. Az ujság nem mondja, hogy összedőlt a világ. Minden a maga helyén van. Az élet mehet tovább a megszokott mederben.

De ha egyszer elmaradna az ujság!...

Higyjék el, hogy nem volna többé senkinek nyugalma Magyarországon.

PESTI KALAP

A pesti nők valaha olyan csinosak és tiszták voltak, hogy senkinek sem kellett elkíváncozni a városból, aki itt nyugdíjából éldegélt: ingyen legeltette a szemét.

Az ember bizalommal várta az öregségét. Lehetőleg teljes penzióval visszavonul a hivatalából, vagy életjáradékot vesz, hogy minden eshetőségre biztosítva legyen. Elhordja régi ruháit, a szalónkabátokat, a himzett fehérmellényeket, az ünnepélyekre tartogatott köcsöggalapot: a nyugdíjas önmagát ünnepli, senkitől sem függ többé, senki előtt sem kell meghajolni, gögösen vágja könyvecskéjét a hónap elsején az adóhivatal elé. Függetlenség és szabadság, minden nap. Az ember szert tett valamely rendjelre vagy címre, amiért elnökké választják egy asztaltársaságban, ahol kedélyes butaságokkal telik az idő. Hazamenet, amíg a bütykös, fáradt lábak megszabadíttatnak a lábtyűktől: már kezdődik az elbeszélése a mamának, hogy mit mondott ez vagy amaz, öreg pajtás, régi barát... És így a mama is kiélvezi a magáét, mint akár fiatalkorában, midőn azok a pajtások, barátok még buzgón udvaroltak, szépeket hazudtak és jószagú pedróvel látták el bajszukat. Ha némi szerencséje és összeköttetése van a nyugdíjasnak: kaszinó-elnök lehet valahol. Milyen hatalom, tekintély, sőt ünnepély volt egy kaszinóelnök például a Józsefvárosban, amikor a polgárság még javában virágzott! A trafikban a legjobb szivart kapta. A hentes, mészáros, fűszeres kedvében járt. Visszaköszönetekkel, kézszorításokkal telt el sétája. Pártügyekben tanácskozott, kis tanítónők tőle várták a megválasztásukat, ezüstlakodalmán a polgármester mondta a pohárköszöntőt és ha olykor éjjelig a kaszinóban maradt, a familia otthon meg volt győződve, legalább is megbukott a kormány.

A nyugdíjas volt a legboldogabb ember a városban. A szépidőnek, hamiskodó tavasznak, régi szeretős ősznek ő volt a legnagyobb élvezője. Néki építették a Halász-bástyát, az ő részére tartották a zenés-miséket, a promenádon ő reá mosolyogtak a gyermekkertésznők, a börze előtti játszótéren a nevelőnők az ő kedvéért vetették keresztbe a lábukat, hogy a térdük látszott. A Stefánián korai tavaszkor a nyugdíjas tartott szemlét és elefántcsontfejű sétatálcájával intett a városi örnek, ha valamit nem talált rendben. A ligetben levette a kalapját, amint a nap sütni kezdett. Hiába harangoztak a Fasorban, a toronyban, a nyugdíjas csak akkor indult el hazafelé, mikor az ő órája mutatta a delet. Ezt az órát a műegyetemi órához igazította és hetenkint ellenőrizte pontosságát, ami csak egy kis sétába került. Ő volt az, aki sohasem dobta el ujságját, miután kiolvasta. Gondosan összehajtogatva, eltette zsebébe. Milyen bolond a világ, ha az ujságból nézi az ember! Szerencséire, nem minden igaz, amit a hirlap ír. Az írók pedig kötözni valók. Némelyiket meg sem lehet érteni. Ő volt az, aki sohasem sietett Pesten, ebben a vadul élő városban. A cipője mindig fényesre volt keféelve, a nadrágját otthon a mama vasalta, a kalapjáról a könyökével dörzsölte le a port. A borbéllal vitázott, ha nem borotválta elég lassan és alaposan, - hiszen ő ráért. Méregbe gurult, ha valamely portékának az ára egy krajcárral emelkedett. Ő tudta a messzi boltokat, ahol olcsón lehet vásárolni. És ő tudta azokat a régi anekdotákat, nótákat, amelyekre már senki sem emlékezett a városban. Már csak ő találta meg az Ősz-utcát, az Ötpacsirta-utcát, a Zerge-utcát. De nem tudta teljes biztonsággal, hogy merre van a Lipót-körút. A mosóintézetet feljelentette, ha kirojtosodtak a gallérjai. A szabónak öt forintot küldött minden elsején, - tán még az esküvői frakkját, a hivatalnoki Ferenc József-kabátját, a tanácsosi bundáját törlesztette. Ő volt az, akinek az „idejében”, „korában” minden másképpen volt. A nők vallásosak s erkölcsösek. A férfiak tisztelettudók. Mindenkinek kijár a respektus vagyona vagy rangja után. Ő volt az, aki büszke volt arra, hogy harmincöt esztendeig ült a hivatalában és semmit sem csinált. Ő volt az, aki kitalálta az ujságpapirosból való ülőpárnát, amelytől nem fényesedik a nadrág. Ő járt karonfogva az öreg élettársával temetésre, esküvőre s egyéb

ingyenmulatságra. Ő járt korán reggel vizet inni az artézi-forráshoz, térzenét hallgatni (a bosnyák zenekar előadásában) a császárfürdői platánok alá. Ő ment fel a Gellért-hegyre napfölkeltét nézni, rándult ki gyalog Mária-Remetére, ő szaladgált a kormányhoz, hogy a nyugdíjasoknak adjanak félárú vasúti jegyet, pedig soha életében nem utazott sehová. Ő tudta krajcárig a bélyegilletéket, a tisztviselői fizetéseket, hány krajcár van egy forintban és mennyit keres a főpincér a borralalóból. Ő volt az, aki a szájától vont el minden krajcárt, hogy öregségére gyűjtsön... Rakta, rakosgatta harminc-negyven esztendeig a forintocskákat. És most itt van megöregedve, nyugdíjasan, élvezni vágyóan a takarékoság, munka gyümölcsét. S ráeszmélt, hogy egész életének elvonultsága, garasfogdosása, kielégületlen gyomrának korgása, aszkéta nyomorúsága mit sem ért. Egy jó kalapot sem vehet azon a pénzen, amit azelőtt egy egész esztendeig megtakargatott. Érdemes volt így élni?

SZEMERE MIKLÓS ÉS INDAI ISTENKÉJE

Vassal bélelt, háromkilós rövid kis botjával, amelyet inkább tornagyakorlat kedvéért hordott a kezében, mint bármely más okból, amiért az emberek botot szoktak viselni: megcsapkodta a hajnalodó Stefánia-út szeptemberi bokrait. Röviden, visszakapva jókedvét, felkacagott: - A játék? A nyerés? - Mindenki nyerhet, aki okosan játszik. Én például sohasem veszítettem egy ülőhelyemben többet tízezer koronánál.

Elhallgatott, mintha meghökölt volna a témától, amelyre észrevétlenül, nagy ügyességgel terelgettem az irányt. Talán arcomba vetette szokásos, gyors, kémlelő pillantását és azon észrevette a meglepedést, - végre, évekig tartó ismeretség után megérkeztünk ahhoz a nagyszerű titokhoz, amelyről mindig szerettem volna beszélni, de nem lehetett.

Egész éjszaka együtt voltunk ekkor a városligeti Royal-pavillon külön szobájában, igen jó vacsorát ettünk és az öreg Berkes Béla szolgáltatta a halk zenét, gyakran játszván régi magyar csárdásokat, kuruc nótákat, tánczenét, amelyre eleink olyan táncokat jártak, amelyeket manapság már senki se tud: nagy szivarokat szívtunk, amilyen szivarok csak az ő táskájában voltak feltalálhatók, - Pomery-magnuszt ittunk, alig-alig beszélgettünk, végre ránkvirradt a kora őszi hajnal, gyalog elindultunk a ligeten át, míg Béla, a kövér fiákeros, távolról követett... ekkor, végre ekkor érkeztünk el ahhoz a témához, amelyről már tavaly, öt esztendő előtt, vagy még régebben óhajtottam vele beszélni, a leghíresebb magyar játékosal. (Hisz ebben az időben még olyan szakszerű kártyás voltam, mint egy facér matróz Szalonikiben.) Áldott hajnal, őszi míting közepén, a St. Leger- és Ausztria-díj előtt, - most végre fellebben a titok fátyola egy szerencsétlen flótás vak szemei előtt; egy átkozott vesztő, akinek évekig mindig csak a hátsó részét mutatta Fortuna asszony, most nyeri első leckéjét a szerencse kabalisztikus tudományából. A Szerencse pesti helytartója, a magyar játékosok dalaj-lámája vált közlékennyé az átvirrasztott éjszaka után... Itt van a babonás perc, most pillantom meg a lidérclángot, alatta az elátkozott kincset, amelyet eddig hiába kerestem. Elveszítettem már a jó angol aranyakat is, amelyekre Viktória császárné képe volt verve s amelyeket ő szinte külön megáldott, odadörzsölte őket ahhoz a negyedméteres indiai istenkéhez is, amelynek olyan alakja volt, hogy csak agglegény lakásán foglalhatott helyet. Elvesztek a kékhasú, vadonatúj, parfümös bankók, amilyen pénzüik kokottoknak, szeretőknek vagy nagy uraknak szokott lenni. Elgurultak a kakasos pénzek, amelyeket a múlt nyáron nyertünk a francia gyepen, amely frankokat az öregebbik Dobrin valódi aranyakban hozott fel a Pannoniába. Hiába sürgönyözött Sh. Angliából, hogy a Gold-Coupot csak Cherry-blossom nyerheti, amelyet ő lovagolt a nagy díjban, mindhiába kaptunk Hamburgból, Epsomból, januárban Nizzából expresszlevelekben megbízható értesítéseket. Varga, a jockey, ez a kevészavú ifjú hiába jelentette ki, hogy „valószínűleg” megnyeri evvel vagy avval a paripával a versenyt... a Szerencse, amelyet úgy ostromoltam, mint egy féleszű cincár vagy egy öreg vagyontalan markőr, következetesen cserbenhagyott. Néha úgy éreztem magam, mint valami elátkozott, lyukaskezü vándorlegény...

De most végre megszólal az, aki legjobban tudja a dolgot Ausztria-Magyarországban...

Kissé gúnyosan reám villantotta ópiumfüstszínű, fáradt szemét és ismét kacagott, de komolyan, megfontoltan beszélt:

- A minap is a Casinóban játék volt és én elvesztettem a magam porcióját... Felálltam és nézegettem a játékot. X. kért, adnék neki mutyit, de én megtagadtam, mondván, hogy nekem mára elég volt. X. igen nagy összeget nyert, de én nem sajnálom, hogy kimaradtam a

nyerésből. Ha egyszer eltér az ember a szisztémájától: önmagát csalja meg. A játékban is olyan karakternek kell lenni, mint az életben. Hüvösödik az idő.

Szél keletkezett a Stefánián. Nedves, sárga levelek hullottak fejünkre. Szemere előintette a háttérben baktató kocsit és felgyűrte a kabátja gallérját.

*

Nagyon vigyázott magára, - nem is értem, hogy már meghalt. Nyáron is fűtötte a szobáját, persze, mindig fával, mert a régi magyar házakban nem ismerték a szénfűtést. Kánikulában se ment el felöltő nélkül a fogadóból, évenként legfeljebb háromszor-négyszer tett a fejére szalmakalapot (aranyszínű szalaggal) és óvakodván az erős lelki felindulásoktól, amelyek leginkább megrövidítői az életnek, otthon is könnyű fehér kalapban üldögélt, vastag kelméjű vörös garibaldi-ingben, sokszor foltozott, tehát annál melegebb téli nadrágban, amelyet a kezével fogott a derekán, járás-kelés közben. A fogadónak abban a részében lakott, ahol csupán az ő távollétében szellőztettek az öreg szobalányok, télen-nyáron zárt kocsiban ült és az egyenletes tempóban haladó hintó belsejéből figyelte meg, hogy mily gonosz szemük van az embereknek Pesten. Ő valóban nem szerette, sőt megvetette ezt a várost, pedig számos furcsa ismerőse lakott itt: urak, úrhölgyek, bukmékerek, tipszterek, sporthirlapírók és a pápai nuncius, aki midőn Bécsből Budapestre rándult, az ő vendége volt. Glück Frigyes ilyenkor felhúzatta szállodájára a sárga lobogót. Viszont Róza asszony (akit a mostani öreg hirlapírók, totyakos vén grófok, Szirmai Imre s más színészek és költők a „nagy Rózának”, majd a „fehérekaméliás hölgynek” neveztek), nyomban meghívást kapott a Pannoniába, midőn Szemere Pestre érkezett: - mondaná el íziben a legfrissebb pesti pletykákat. És ez a jószívű, okos asszony, aki annyi bölcseségre tanította a férfiakat, mint a Korán: egy napon „az öreg Szemerének” kezdte nevezni, holott még szakálla és haja fekete volt, naponta vívott Santelli-vel, gáláns kalandjai voltak Karlsbadban, szépasszony ismerőse a freudenaui és operaházi páholyokban (mindig az ő páholyának szomszédságában), éjfélután feküdt le, mint egy bongarçon, gumilabdát dobált a besötétített szobában, amely testgyakorlatra egy csendes-tengeri hajóskapitány tanította, röpiratot írt, képviselőjelölt volt, oly forrón szerette nemzetét, mint a fiatal Széchenyi... És már „az öreg Szemerének” kezdték emlegetni a nők, akik a hatvanesztendős Batthyány grófot még mindig Elemérnek nevezték, Üchtritzet röviden Zsigának... Az ő „spitznáméja”, - amije a régi Magyarországon minden úrnak volt, - egyszerre elfelejtődött. Kevesen emlékeznek rá, hogy darab időben Traktárovicsnak is nevezték, amikor minden héten ebédet adott, - az ő ebédjeit! - és huszárja az ebéd végén rátukmálta a búcsúzó József főhercegre a Szemere-szivart: „jó lesz az otthon, Fenség!” Megöregedett, anélkül, hogy észrevettük volna mi, akik régen ismertük s gyakran láttuk. A szakálla mindig oly füstös volt, mint egy ázsiai káné: - „keleten az urak szakállt viselnek”; - a haja nem hullott, egyforma gonddal nyírta Budapest is Mencil úr, a bécsi borbély, délután hat órakor fürdött, jóétvággyal evett, lassú kortyokban ivott, minden iránt érdeklődött, ami a városban történik, Wekerle volt a barátja, minden kétéves versenylovat és új szép asszonyt szemügyre vett a gyepen, sohasem mulasztotta el megkérdezni, hogy: „tisztelt barátom, regényíró úr, mi a véleménye X-ről vagy Y-ról”; mindvégig fenntartotta a barátságot, a levelezést, a megemlékezést, az ajándékküldést még külföldi ismerőseivel is, akiket tán azóta sem látott, mióta fiatal követségi attasé volt Rómában, talán száz levelet is elintézett napjában, pontosan ébredt, beteg ritkán volt, semmiről sem feledkezett meg, mindig volt türelme beszélgetni, sohasem múlt el fékezett életkedve, lassan lépett, holott már nagyon régen nem volt semmi szüksége az emberek jóakarására. Igen okos ember volt. Ismerte Cleminson, az angol jockeyt és levelezett Vilmos német császárral. A kis Vidával, a tipszterrel tárgyalt versenyek előtt, várakozásteljes délelőttökön és barátja volt Landstone lord, a legelső angol mágnás. A szobája néha olyan volt, mint egy bukméker legbizalmasabb kabinetje, lócsiszárok, gyanus hirlapírók, bukméker-bérencek fogdosták a kilincset, máskor

becsületbíróság ült a fotelekben, innen intézték el ama emlékezetes Tisza-Károlyi párviadalt. S így történt valahogy: mi férfiak, férfiszemmel látók, még mindig nem vettünk észre rajta változást, mikor az asszonyok már régen „az öreg Szemerének” nevezték.

Az indiai bálványka, amely annyi évtizeden át hűségesen szolgált, ugyancsak kezdett elpártolni; ő sohasem panaszkodott, - ez általában nem volt szokása, - ámde nagy veszteségek érték a turfon, nagyratartott Derby-nyertes paripája, a híres Confusionárius, egy ostoba baleset folytán kimúlt, fogadásai nem mindig sikerültek, mind ritkábban láttam a tribünön felragyogni arcát a finish pillanatában, a látócső szórakozottan kísérte tovább a paripákat a cél után is. Úgy látszik, az indiai istenke is elpártolt tőle, mint az asszonyok.

.....

Huba vezér késői unokája, már elevenen magyar legendává lett jó Szemere Miklós, hívője mindennek, ami szép és nemes az életben, barátságnak, paripának, asszonynak, most idegen földben nyugszik, a bécsi központi temetőben, amely oldalról egykor Ocskay lovasai rohanták meg Bécset. Csendes éjféleken tán látja is a nyergelő kurucokat mély sírjából. De egyébként minden idegen körülötte. Egyedül, árván, agglegény módjára halt meg...

SAKÁLLAS TÖRÖK

Egyszer, bizonytalan, belvárosi utcácskában találtam; lehajtotta, meg felemelte a fejét, haragos volt és szomorú volt; megvetette az embereket, amennyire csak magyar író tudja megvetni őket s majd elepedt szomjúságában az irodalmi sikerért. Végül ez lett halála, - a pusztaság után következő oázis forrása, amelyből a legmohóbban ivott minden ismerősöm között; nem bírta el a hirtelen fejére szakadó napfényt, amely az ismeretlenségből, szinte váratlanul megvilágította; lemondáshoz, önfegyelmezettséghez, csöndes magányhoz szokott szívének az utóbbi esztendő eseményei (amelyek az ő irodalmi fellendülését jelentik), olyan erős munkát adtak, amit kellő gyakorlat híján nem bírt meg a rozoga szív. Példája: maradandó példa az írók pályafutásán. Halála, bármily megrendítő, pontosan bekövetkezett összeomlása egy gépezetnek, amely nem bírta el a reázuhanó munkafeladatot. Élete, amelynek aszkéta módon és a csöndes visszavonultság gyógyító magányában kellett volna lefolyni, egy beteges szívdobogás figyelmes ápolásában, élete írói tragédia.

A váratlan, de hön áhított irodalmi sikerek lármás kajdácsmadarai kicsalogatják vala az ismeretlenségből nemcsak nevét, de személyét is. Nem állta az emberfölötti feladatot, hogy írói sikereit különválassza testi megjelenésének sikereitől; nem tudott meghúzódni a függöny mögött, amíg odakint a világban a nevét kezdték emlegetni. Az újbornál erősebb irodalmi sikerek boldog-boldogtalan mámore nemcsak pontosan beosztott munkaidejének, de nyugodalmas éjszakáinak is véget vetett. És az újbor megölte, szelid, szomorkás, fékezett kedve nem bírta el a sikert. Úgy esett el, mint egy rajongó, Mekka falánál. Úgy halt meg, mint egy vőlegény az esküvője előtt. Bár sok szenvedéstől és csalódástól szabadult meg egyszerre - hisz a legsikeresebb írói pálya is telve van tövissel - mégis sajnálom őt, hogy nem szűr-csölhetette tovább a nektárt, amit harmincéves korban írói dicsőségnek szokás nevezni.

A munkakedve szinte szerelmesen nyílt, a termékenység a sikerek májusi esőzésében olyan lett, mint a magyar mező, tiszszereken adta a magot; s az elismerés,- amely azelőtt esztendőig elkerülte, mert epesztésre és fájdalomra akarta szoktatni, mint egy céda asszony a kedvesét, - az elismerés a homlokára szállott, biztonságba, célegyenesen emelkedő útra helyezte a harmincéves ifjút, holott a kimerült szív már úgy zörgött, hogy menekülni kellett volna ebből az írói dicsőséges és bús-szomorú pesti életből. Falura kellett volna elvonulnia s szépeket, hosszúakat, elmerengőket írni regényekbe, - s nem az Otthon-klubbeli gavallérokkal vitázni, fanyarkodni, felvidámulni s hajnalban keserűen hazaballagni. Egy jó asszony kellett volna melléje, aki szeliden kivette volna a tollat kezéből a megerőltető munka közben, nyugalomra és lemondásra szoktatta volna, a tenyerét a szíven tartja vala és minden sóhajtása azért száll ajkáról, hogy a beteg író életét meghosszabbítsa. Vagy egy csendes, jövőbe látó, messzi-messzi tervek s remények bárányfelhőit festegető éjszakának kellett volna jönni szegény Török Gyula életében, amikor látnok módjára bepillanthatja a jövő messzire kanyargó országútját; s ezért elmenekül a jelen nagyon szíves és nagyon kínálkozó örömeitől.

De hát ki tudná pontosan és okosan az életet, amely mindig oly ismeretlenül suhan el mellettünk, mint egy éjszakai vándorló, aki köpenyegével arcát eltakarja? Ki tudna végzettel és rajtunk kívül álló elhatározásokkal perelni, amikor még arról sem lehetünk biztosak, hogy mi történik velünk a következő órában?

Török Gyula, - aki szakállt viselt, mint keleten az urak, - mindig nyugodtnak, csöndesnek, szédületmentesnek látszott. Holott belül úgy égett, mint egy falu. Nyitott sírjánál az írói regényhős jelen meg búcsúzó emlékezetünkben. Ő valóban végigélte az írók balsorsos, reménytelen és áldástalan életét. S elvonult a sors hizelkedő simogatása elől.

*

Az özvegy őszi Margitszigetről, ahol az októberi boldogtalan fák alatt meghallottam a szakállas Török halálát, a sárga lombok alól, a nagy vizen át, reszkető, öreges ködben hosszant átnézek a Császárfürdőre, ahol Török Gyula a halállal kezettfogott. A régi fürdőépület és emlékkönyves környéke most úgy tűnik fel, mint az a hely, ahol romantikus magyar írónak méltóan befejezni lehet életét. A fehérrámás, apró ablakok, az oszlopos, kastélyos falak, bíborpiros szőnyegek, tágas folyosók, emlékezetesen csendes szobák, ahol a falakból régi, multszázadbeli asszonyok zokogása hangzik, a csörgő, száradó kertek, ahol már annyi regényes fiatal szív várta a halált; látták a magyar író meghalni. A sárga falaknak mindegy, hogy ötven vagy tiz esztendővel hosszabb vagy rövidebb az idő. S az ajtózárok már akkor sem voltak a legbiztosabbak a halál elől, amikor én laktam ezen a helyen és az őszt figyeltem a fürdő sétányain és szívemben. Valamely furcsa véletlen folytán meg tudtam szökni az elmúlással barátkoztató helyről, de szegény Török szelidebb s gyöngédebb volt, mint én. Halkan beleegyezett az őszi halálba.

Sóhajtok, elgondolkozom s míg a sárga kerten tovább lépegetek, úgy rémlik, hogy a szakállas Török valaki helyett itt meghalt, aki valamikor kijátszotta a halált.

AZ ÉJSZEMŰ PEST

Azt kérdezed, barátom, hogy tudnak-e még dalolni az elszegényedett Pesten, amely város egykor az éjszemű nők, vígalmak és léhaságok városaként volt megjegyezve az európai menetrendben.

Megnyugtathatlak: Pest nem sokat változott, nem sokat öregedett, nem is lett kiáltóbban rongyosabb, mint valaha volt, bármit híresztelnek a rossz nyelvek ez életvidám, szegénységében is kacér és rossz arcfestékével is kíváncsú Pestről. Olyan ez a város, mint egy érett korú Carmen, aki nem élhet szenvedély, szerelem és udvarlás nélkül. Azon csodálatos nők közül való, akiknek bár nem kifogástalan a hírük, mindig találnak széptevőkre, akik előbb-utóbb megszeretik és később megesküdnék tisztességére. Bármily botrányok és ballépések után sem hanyatlik alá csillaga; mindig ért egy szalagcsokor vagy fodor elhelyezéséhez, mellyel kíváncsúsá teszi külsejét; szívesen vállalja az erkölcsös, szolid életmódot is, ha udvarlójának így tetszik; egyforma érdeklődéssel siet ablakához, ha odalent éjjeli zene, vagy bajvívók viaskodása hallatszik; vasárnapjait a templomban tölti, ha a hitszónokok mennydörgő hangja hívja, míg délután a népgyűlésen agitál, ha a plakátok ellepik az utcák sarkait; jószívvel síránkozik a hontalanok, menekültek fölött, ám áldozatkészségében sokkal mérsékeltebb, mint részvétnyilvánításában, akárcsak a háború első időszakában, amikor pezsgős pohárral várta az első sebesülteket, de a másnapi feketekenyérről elfeledkezett. És nem mérhetik olyan drágán a rőfösök a kelmét, a suszterek a bőrt, hogy a pesti lakosság lemondjon a tetszetős öltözködésről. Láttam rongyokban megérkezett menekülteket, a vad hegyek közül futamodó szerencsétleneket, akik a kezükbe jutott első segélyen nyomban csinos ruhát vásároltak, hogy külsejükben is hasonlatosakká legyenek a pestiekhez. (Sokkal kevesebben sétálnak az utcákon a frakkos férfiak, mint az általános szegénység miatt ez várható volna.)

A mostani szegénység nem újdonság Pesten, hisz mindig szegény volt ez a város, mindig több volt az igénye, mint amennyit erszénye megbírt, szívesen feláldozta éjszakai nyugalma, hogy másnap frissen mosott fehér harisnyában mutakozzon, örömmel lemondott a gyomor megtöltéséről, ha ennek árán valahol tündökölni, szerepelni lehetett. Pesten körülbelül azóta nélkülöznek a gyomrok, mióta az új körutakat felépítették, mióta világvárosias boltokat nyitottak a Belvárosban, mióta a nők csak otthonukban viselnek papucsot és esténként annyi lámpát égetnek az utcákon, hogy aludni sem lehet miattuk. Több, mint negyedszázada annak, hogy a sötét kis udvari lakásokból tündökölni léptek elő a pesti nők és vigyázni kezdtek arra, hogy a káposzta szaga ne érződjék lehelletükön. Ez a generáció már szülei idejében kezdett lemondani az öltözködés és csinoság kedvéért a gyomor és egyéb jólét örömeiről, mikor a krajcár volt még az uralkodó planéta. A házak belseje, a lakószobák kényelme voltaképpen újszerű még mindig Budapesten; kezdődött az otthon építgetése akkor, mikor a részletre való vásárlás volt divatban. S ugyanazok a régi részletfizetők, ugyanazok a vagyontalanok nézegetik jókedvű arcukat, csinoságukat ma is a kirakatokban

A városnak a fekvése, szerencsés születési helye okozója annak, hogy itt nem juthatnak többségbe se a rongyos, se a szomorú emberek. Igaz, hogy a Rákos felől por száll a városba és az elmúlt télen kidöntött fák miatt szabadon beszáguldó szélvész felkapkodja a nők ruháját, mint akár a régi poros Dunaparton, amelyről annyi tréfát írtak a negyvenes évek humoristái; de ez a por és ez a szél olyan jókedvű, mint a régi nagyvárosok hangulata. Igaz, hogy a kövezet és az utca-öntözés gyalgó, de a szennyes utcákon fehérebb a nők cipője, mint valaha. Az is igaz, hogy a házakról lehullott a vakolat, az esőcsatornák felmondták a szolgálatot, a tetők düledeznek, mintha Pesten folyt volna le a világháború valamely csatája,

de nézzük a házakban levő boltok kirakatait, nézzük az utcákon járó, gondtalan arcú önérzetes embereket, akkor elfelejtjük, hogy házainkat a nyolcvanas években építették és évek óta nem javították.

S hogy végleg elfelejtsük ennek a városnak minden rejtegetett vagy sarokkőnél hentergő nyomorúságát: álljunk meg a Dunaparton, vegyük szemügyre onnan Pestet palotasoraival, kupoláival, még mindig szilárdan álló hídjaival, jóillatú sétálóival, piros villamoslámpákkal hunyorgató fogadóival, - vegyük szemügyre a budai panorámát, amely most sem kevésbé andalító, mint a háború előtti aranykorban, a drágalátos hegyvidéket, a középkorias harangszavú tornyokat, a regék ködéhez hasonlatos nyári párázatban emelkedő házsorokat, - nézzük az álomszerű Óbudát, a fenséges Várat, a titokzatos jánoshegyi tornyot, a Gellérthegyen csúszkáló szerelmeseket, az ódon Rudast, a fiatalságunkra emlékeztető bástya-sétányt, régen olvasott romantikus regényekből való, hegynek járó utcákat, az ódon falakat, ahol éjjélkor aranyisakos, régi szent királyaink lépegetnek, ahonnan nemzetünk dicsőséges múltja, a megható könnyesszemű magyar emlékezet szálldos át minden harangkondulásban, - hallgassuk a dunai hajók kürtölését (mintha nászutasokat vinnének), figyeljünk a császárfürdő felől csengő katonai zenére (mintha ezüstitakodalmasoknak fújnák a régi valcereket), lessük meg az emberek tréfás beszélgetését a lánchídi néma oroszlánok alatt, vagy a korzó kéjelgő székein: ráeszmélünk, hogy nem is oly szerencsétlenség Pesten élni, mint néha gondoljuk.

A nyári holdvilág éjjél után egyedül bolyong el Pest tetői felett. Barátságosan pillant be az ablakokon. Sok virrasztás után alszik a város. - Itt még nem énekelnek a koldusok és nyomorékok az utcákon, mint Európa egyéb nagy városaiban. Az éjszemű Pest bájos és hódító szegénységében is.

APOSTOLOK ÚTJA

Hová megyünk piros Pünkösdi napján?

Elmegyünk Erdélybe, megnézzük véresejünk, lelkünk, régi városainkat, végig-gondoljuk e hegyeknek, országutaknak, sírdomboknak történelmét, megidézzük a soha el nem múló tegnapot, a zöld Erdélyt, a magyar Erdélyt... Elmegyünk és végigcsókoljuk szent köveinket, letérdepelünk a magyar sóhajással megtelt börtönöknél, megesküszünk Mátyás szobránál és szemünk égő könnyét behullatjuk a gyors folyamba.

Elmegyünk Kassára, a Felvidék királynőjéhez és megérintjük kezünkkel Rákóczi Ferenc hamvait, imát mondunk a mély bánatot harangozó dombon, süvegünket megtöltjük a Hernád és a Poprád vizével, amelyből a diadalmas, majd a bújosó kurucok ittak, végigkalandozunk a Kárpátoknak emelkedő országúton, melyeken századokon át nyargaltak mindennapi álmukká lett magyar leventék, utaztak hazai kereskedők, mendélt nemzeti történelmünk járóműve, amely néha csörömpölő hadiszékér alakját vette föl, máskor utazóhintó volt, amelyen királyok és fejedelmek jártak a címerünk hegyeinek meglátogatására; ott áll helyén ma is a Kárpát, és az angyalok megőrzik áldott kezükkel szegény Magyarország javára.

Elmegyünk napsütött tengerünkhöz, kékszemű Adriánkhöz, pirosbarna Bácskánkhöz, arany-port ringató Drávánkhöz, középkori koronát viselő Pozsonyunkhoz, a szilaj Vág fölött öregesen könyöklő, megbölcstől lovagkorunkhoz, mindig kuruc-nótát fütörésző, szeles Árvához, gyémántfejű máramarosi havasainkhöz, a szobrokon lengő turulmadarainkhöz és a határszéljelző oszlopokhoz, amelyekről még nem moshatta le a tél piros-fehér-zöld színeinket; - elmegyünk az észak-keleti Kárpát öserdeibe, ahol az évszázados fák kérgében megtalálni erre vadászgó régi királyaink kézjegyet, elmegyünk a vörös kolostorhoz, ahol a Rákócziak keltek át lengyel földre, a zöld erdőbe, amelyekről százestendőkön át fujdogált a keserves nóta és az őszi-szél, iskoláinkba, hol kuruc-kontyos ősök arcképei hallgatták a falakról a piarista páterek történelmi leckeóráját, templomainkba, amelyeknek szószékéről Rákóczinak és Kossuthnak verbuválták a tótságot, ódon városházainkra, amelyek ládjukban őrzik a magyar királyok pecsét leveleit, fehérfüggönyös, ölesfalú polgárházainkba, ahol a varrógép és a leányhang Lavotta melódiáin álmodozik, bármilyen színű zászlót hordanak a fegyveresek a piacon; - elmegyünk Lőcsére...

*

Elmegyünk túl a Dunán; legelő, legelőn szarvasmarhák, tarkák, borzderesek; halmokon túró disznókondák; szürke rögjei, furcsa bütykei a földhajlásnak; világos és sötétzöld föld-táblák, atlaszfényű barna földek, gólyalábú tornyok, rezgő erdők messzire nyúlnak, mint a szél, az országútak fehérén, nyugodalmasan hegynek, völgynek kanyarodnak, mint az utas elgondolkozása holnapi terveiről, messzire reménykedve, amilyen messzire az országút megy... tájképek, amilyeneket a legnagyobb festőművészek festettek, váromladékok, amelyek a féktelen szerelem csillapultával dalra, regemondásra hangolják a kopaszodó táblabírákat, ezüstszelei a földnek: az égből távoztak, a napsugár és a szél báli parkettje, az utas embernek megnyugtató néznivalója... nézi a szem a Balatont, nem tud lemenni róla, s nem tudja mit lát rajta... szőlők, amelyeknek karói megannyi gombostű, amelyekkel a földnek szagos koszorúja itt meg vannak tűzködve... a hegyoldalon szelíden fehérítő pincék, tarka borházak lehajtott vággyal álldogáló kis házikók, amilyenekben az ember öregségét álmodja eltölteni... a falvak környékén orgonavirágos temetők, a kő Krisztus lábánál sötétlila az orgona, amíg az útra világosabb gally hajlik, legyen mit lépni leánynak, legénynek, csendes kis temetők, ahol a falubeliek nyugodalmasan tartózkodnak, türelemmel várják maguk után azokat, akik

még a faluban maradtak dolgaik elvégzésére; mindenki eljön az andalgó úton, a faluvégi kovácsház tűzszeve végképpen elmaradozik a temetőbe utazók mögött, mind messzibbről hangzik a kalapács-játék, a torony keresztjének árnyéka hosszant elnyúlva mutatja mindenkinek a helyet, ahol majd sírját megássák. Ámde addig is nyitott szemmel járunk ebben a szép országban, ahol a hegy úgy váltakozik a síksággal, a megkoszorúzott halom, a boldogságos völgyekkel, a pergő eső, a fütttyentő szél, (Dunántúl majdnem mindig fúj,) a sarkantyús lábát tavak ezüstjén szikráztató napsugárral: mint az ember kedve, lelke-tükörlapja.

Zöld selyemmel bélelt szelencében hunyorgató ékkövek, fénylő aranyak, vízi ezüstök, alkonypir rubintjai, hegyoldalak smaragdjai, szántók ametisztjei, aranyfürtös országutak fehérei: vannak ebben a szelencében, amilyen a boldog, békességes, bőséges Dunántúl napjainkban, amelyet még nem árasztott el az ellenség, mint az ország többi tájait.

*

Elmegyünk mindenhová, ahol magyarok bús tekintete mereng a látóhatár bealkonyodásán, ahol a sötét éjszakában párnáját könnyel és fogcsikorgatással illeti az álomtalan, ahol rabok bilincse kongatja a messzi virradás óraütéseit, ahol a folyók tükrében korán őszült magyarok nézegetik barázdás arcukat, ahol drótosokat, kósza vándorlegényeket fogadnak repeső öleléssel, mert híreket hoznak Magyarországból; - elmegyünk oda, ahol éjjel és nappal mindig reánk gondolnak és soha el nem felejteneik.

MAGYAROK PRÓBÁJA

Mártir-koszorú még nem takarta az oroszlán jegyét a magyarság homlokán, még atléta-állásban maradt a nemzet az elröpített diszkosz után, még búsan és keservesen könyököl a gyászoló szemrehányás talpig gyászos leányzója száz csatát járt hőseink pillantásában: „ezért harcoltunk, ezért véreztünk?” kérdik a fájdalmas szemek, még toporzékol a harci mén a távoli trombita-szóra, - de nem messzi az idő, amikor tisztulni kezd a gondolat, a látás, az érzés és nyugodtan tekintünk körül a pokolban, hová ellenségeink taszítottak. És akkor föleszmélve: átgondoljuk az utolsó tíz esztendő történetét.

Tíz esztendő alatt annyit élt meg Magyarország, mint amennyi élet a régi ezeresztendő históriás könyvébe fért. Voltak szívet magasba ragadó diadalmaink, midőn itthon és a távoli csatamezőkön bizakodva villantak össze a magyar szemek; voltak fejet csüggedésbe hajtó vereségeink, midőn borús orcáinkkal kerültük egymás tekintetét; voltak hőseink, akiknek nevét az ágyúdörgésben és a messzi kis falvak csendjében egyforma áhitattal ejtették ki az ajkak; voltak halottaink, akikkel együtt esett el szívünknek kedve, örömünknek taréja a harcmezőn; városaink és falvaink fölött zúgtak a harangok temetésre és feltámadásra, öreg királyunk halálára, új fejedelmünk megkoronázására, kormányzónk jöttére és vereségünk megpecsételésére, a szentekről nevezett ércnyelvek közölték a hegyekkel, fellegekkel, rónaságokkal, hömpölygő folyamokkal, hogy öröme vagy gyásza van Szűz Mária országának; lázasan nyöszörögtünk, mint a beteg gyermek és az első keresztények fénylő homlokával álltunk a Tagadás torz bírái elé; jöttünk rongyokba burkoltan, koldussá alázkodva idegen országok fogoly-tanyáiról, hogy az imádott hazában búcsúzzunk el életünkől utolsó leheletünkkel és vettük a vándorbotot kezünkbe, hogy bujkálva és átkozódva hagyjuk el országunk határát; kivándorló és hazatérő találkozott a rejtett hegyi ösvényeken, a folyók partjain, a határok háromszínű oszlopainál, örökös jövés-menés volt az életünk, mint a megátkozottaké, miután az első katonavonat elindult Szerbia felé; északi mocsarakban kapta el a kegyetlen fagyos farkas a magyar katona kezét, lábát, felhőkig felpirosuló nyugoti égboltozat lángja perzselte ki a honvéd szemevilágát, dél felé nyargaló folyókkal vegyült a szikláról csurgó magyar vér, ázsiai mezők bozótjából lőtte nyílát a járvány az alföldi legényre, több földet bejártunk, mint Napoleon obsitosa; daloltunk és sírtunk, üvöltöttünk, mint a szerencsétlenek az örültek házában, könnybeborultunk egy meztlábás gyermek látásán, vad kacajjal koccintottunk a halállal és hosszú éjszakákon sajgó szívvel sóhajtottunk hazafelé; a bénák alázatosságával álltunk meg rég nem látott házunk küszöbén, majd Szent György terén forgattuk mankóinkat, midőn örjítő keserűséget öntött a szívünkbe a nyomorúság és az izgató beszéd; egyik városban felgyújtottuk a templomokat, hogy más városban térden csússzunk a vallás küszöbéhez, kiséprültük a nőket a táborhelyekről, hogy Budapesten epedő szívünket adjuk egy néembernek; elfelejtettünk emberileg gondolkozni, hogy ugyanakkor érzélgős nótákat gajdoljunk, a mindennapi pokolból a kálvária stációkhoz zárandokoltunk; láttunk gazdagságot, amely mámorosan és hivalkodva fetrengett arany szemétdombján és halálos betegség tudatával csillapítottuk szomjúságunkat az öszvéryomból; jajongva jártunk, mint a zárandokok és gondolkodás nélkül öltünk; hörögve vonszoltuk magunkat hazafelé a csaták alvilágából, hogy itthon ismét lángot fogjunk; esztendőig sírt ástunk, gödröt gödör mellé és az esti harangszóra nyugodalmas éjszakát kértünk magunknak a jó Istentől; hősök, szentek és emberek voltunk...

Ha majd multtá válik ez az évtized, ha nem Esztergomnál végződik a magyar határ, mint a török hódoltság idejében, ha megszűnik a megbolygatottak jövés-menése, a hontalanok siráma, a láncra vert nemzet jajkiáltása, körülnézünk s látjuk, hogy e legviszontagságosabb korszakban annyit szenvedett ez az egy nemzedék, mint a magyarság ezer esztendő alatt. Ez évekből keltezett sírkeresztek alatt fekszenek a sokat próbált magyarok.

BLAHA LUJZA MOSOLYA

Blaháné mosolya olyan, mint az őszi napfény; az elmúlt szép ifjúság. Blaha Lujza mosolyában, mint egy tükörben meglátjuk mindazt, ami a tizenkilencedik századbeli Magyarországon szép és emlékezetes. Meglátjuk az egykori „boldog” Magyarországot.

E kerek kis katonatükörben pedergeti bajszát első Ferenc József Budán, ebben a tükörben látja magát a mélabús magyarság, ettől a tükörtől tanulja meg a félig szomorú, félig víg magyar lélek azokat az ősziesen napfényes és borongós érzelmeket, dalokat, kedveket, amelyek mindig jellemzői voltak a magyar kedélynek. Blaháné mosolyában élt a magyar női lélek, ebben a mosolyban pattant a menyecske-élc, az asszony-bánat itt merengett, e mosolyban vigasztalódott és ujhódott a szelíd szomorúságoktól beárnyékolta magyar kedv. Blaháné mosolyát láttuk anyánk és kedvesünk arcán, ő mosolygott könnyes szemmel a tizenkilencedik század búsan ringatózó dalaiban, Erzsébet királyné kedvenc nótájában, érzelmes szívek megindító hangjaiban, Kecskeméten és Rózsahegyen, füredi szerenádok holdfényességében és Rimaszombat alatt a határcsárdánál a vízmerítő szolgálóleány ajkán. Az ő mosolya volt mindaz az érzelmek, amely az elmúlt Magyarországon a mézeskalácsszívek versikéiből éppen úgy áradt, mint a szalondáma emlékkönyvéből; áradt a koncertdobogó Beregszászy zongorájából és a vályogvető cigány hegedűjéből, a Kispipa költőinek dalaiból és a csordakútnál fakadt nótákból, a jogászbálon a kivilágos-kivirradtig tartó csárdásból és messzi kis tanyaházak fosztókáinak dalaiból, a walesi herceg és Rudolf trónörökös magyaros mulatságaiból és a vénecske számtartó úr füttyüreszéséből... az ő mosolya áradt apáink elfakult fotografiájáról, midőn vőlegénykorukban Koller tanár úr gépezete elé állottak, az ő mosolya világítja meg Jókai regényhőseinek szívét, az ő mosolyával ajkán tépdeste anyánk a cserepes virág hervadt leveleit... Andalgó nyárfasorokban karöltve járó jegyesek, a tó partján fuvalázgató szerelmesek, régi magyar farsangban hófúvásban utazó leánynézők, kiviaszkolt bajszú násznagyok, sarkantyút pengető vőfélyek, a Lóban búslakodó csalódottak az ő dalait fújták, amíg a Redout aranypiros báljain, a fehérfátyolban úszó Ferenci-barátok templomában az esküvőn, a sasadi szüreten vagy a déli zenénél a császárfürdői platánok alatt az ő mosolyát vették fel arcukra az asszonyok, leányok. „Blaháné mosolya” volt generációkon át minden magyar nőnek, ha tetszeni akart. Így mosolyogtak a grófnők, akiket az öregebb Andrássy Gyula pörgetett az udvari bálokon s így mosolyogtak Tisza Kálmán idejében a Szervita-téren a virágáruslányok, akik majdnem grófné lettek. Az öreg Polónyi Géza, aki bár élete utolsó éveiben jobban szerette a harcsákat, mint a nőket, utolsó lovagi ajándékkul egy teret ajánlott fel a hódolt nagyasszonynak, amely téren az ifjúság énekel ez estén.

Sok színésznő röppent fel a színpaddeszkára, amíg Blaháné hetven esztendő lett. Sokan egyeztettek a botrányt és egyéb feltűnőséget tehetségükkel, hogy a közönség lankadó érdeklődését ébren tartsák. Ideig-óráig voltak más kegyencei is a publikumnak Blahánén kívül, hisz a színésznői furfang kifogyhatatlan az eszközökben, amelyekkel a siker káshégyét vájják. Blaháné félszázadig tartó népszerűségét sohasem kereste pávarikoltással, házassági botránnal, de még az ékszereit sem lopatta el vidéki primadonnák módjára. Szinte észrevétlenül telt el magánélete, a legöregebb krónikások sem emlékeznek arra, hogy valamely pikáns skandalum sminkelte volna nőiessége varázsát. Blaháné hetven esztendő születésnapján nemcsak felejthetetlen művészetét ünnepeljük, hanem magasztaljuk benne a női erényt, amely nem hagyta el őt a sikamlós pályán, örök példaként maradván ősz fejével, hogy színésznőnek a népszerűség eléréséhez nem okvetlen szükséges ledérnek lennie. A magyar nő szemérme, szelid tartózkodása, elpirulása és asszonykorban sem múló ártatlansága, (amely szűzies amulettként függött a tizenkilencedik század színésznőinek keblén), a

dalnak forrás-tisztasága, a kedvnek fecskeívelése, a szinpad művészetnek természetessége emelte a példa magaslatára Blahánét, hogy mélnázó, könnyes mosolyában megtalálta magát minden jóra való magyar nő ötven esztendőn át. A vándorszínészek ponyvás szekeren ezelőtt hetven esztendővel, a batyi-i országúton csodálatos kökőrcsinyje született az őszi napfénynek, őszi borongásnak. Szegény kóbor komédiások meghatott arcáról az országúton, - és az országúton túl egy sírva vigadó, elátkozott nemzet bújkáló kedvéből való volt az a mosoly, amely az újszülött arcára eltévedt lepként röppent és mindvégig ott maradt.

Ő volt, akit mindenki szeretett. Ő volt, akibe ötven esztendő alatt minden valamire való férfi egy kissé szerelmes volt Magyarországon. S akit még ma is szeretünk: mint boldog életszakunk drága emlékét.

PETŐFI

A szótlán sírásók kapáikat vállukra vetve hazaballagtak a temetőből, ahová a múlt századbeli Magyarországot elföldelték; a horpadozó sírhantok mellett alig maradt eleven látogató, aki személyesen ismerte volna azokat, akik a fejfák alatt fekszenek. A „nagyidők tanúi”, Petőfi kortársai és ismerősei kis betűk alakjában élnek a sárguló könyvekben; két éve elballagott Lévy József is, aki még látta Petőfit, hírét többé nem hallani összeszáradt öregasszonykáknak sem, akik Petőfit ismerték; az évfordulón, a júliusvégi napon már nem jelentkezik senki Magyarországon, aki valóban látta volna a költőt. A vidéki levelező, aki szerényen visszaemlékezik a régi ujságokban Petőfi eddig ismeretlen cselekedetére, látogatására, esetleg levelére: évek óta tétlenül gunnyaszt kiszáradt kalamárisa felett; a „kortárs”, aki a vén diófa alatt pókhálós hangon megszólalt Petőfi halálának évfordulóján, végleg elballagott a vidéki szőlőskertek útján; a molyette szakállú múzeumi irnok, aki hajdanán minden nevezetesebb évfordulón feltette pápaszemét az egykorú ujságok és könyvek felett, hogy tárcacikket írjon ezen a júliusi napon, amely nemzedékeken át Petőfi emlékezetének volt szentelve, a csonka hírlapokban nem emlékezhettek meg a dicső múltról, hisz az ujságok a napieseményeket sem győzik papirossal; az öreg színészek, akik verseket szavaltak ez estén a függöny előtt, a Petőfiről elnevezett asztaltársaságok, amelyek életjelt adtak magukról, a negyvennyolcas honvédek, akik kivonultak: immár a nyugalmazott hírlapírók memoárjaiban élnek.

Izgalmas, vergődő, siralomház-kedvű napjainkban nincs időnk megállani a szélverte futamodás országútján, hogy tiszteletünket bemutassuk kővé vált nagy szellemeinknek, nincs érkezésünk hátranézni a megpróbáltatások kínjaiban, nem figyelhetünk a harangszóra, amely a dicsőséges múlt idők tündér-tavának mélyeiről hangzik utánunk, nincs kedvünk visszalapozni a régi könyvekben, hogy emlékezetes napokra bukkanjunk, hiszen még rongyokban lóg rajtunk a gyászruha a tegnaptól, még világtalanná teszi látásunkat a frissen égő könny, még mellünkön fekszik a kétségbeejtő malomkő... Hol van a gigászi erő, amely velünk felejtetni tudná koldus jelenünket, poklos sebeinket, szétmarcangolt nemzetünket, hogy mátfelédve áldozhassunk a hív emlékezetnek?

Petőfi dárdával a mellében fekszik a fénylő hegyormon, míg a mai nemzedék sírva, gyászmenetben vonul el a hegy lábánál; elszegényedett, nincstelen emberek módjára dicsekednének dúsgazdag rokonunkkal, ha őt emlegetnék; törpe szívünkbe hívnánk meg a Kárpát-nagyságú óriást, ha őreá emlékeznénk.

Szemünk nem tudja követni felhők között rázott üstökét, lealázottságunk nem állja villámos tekintetét, törött hangszereinken nem adhatjuk vissza az ő égbezendülő dalait, tenyérynál ablakú házikónkba nem fogadhatjuk az ő magosba sudárzó alakját, lábbadozó, harmadnapos lázunkban nem kapaszkodhatunk az ő üstökös-röpívű gondolataiba, elhalkult, bánatos hangjaink mellett úgy harsan fel az ő hangja, mint a tevehajcsárok pislogó tüze mellett az oroszlán bömbölése.

Csak tartsuk lakat alatt a könyveket, amelyekbe a régebbi századok magyarja van zárva, mint a bedugaszolt palackba az ezeregyéjszaka dzsinje; felejtgessük a tizenkilencedik századot, amelynek aranyvonalából megmaradt öreg úgyis sírja felé tántorog. Ne mérjük össze koldusnyomorunkat, vakolat- és ablak nélküli lelkünket, őszi légy ténfergésünket az emlékezet délibábjában feltünetező őseinkkel. Világszerte ismert kincses atyánkfia, Petőfi Sándor oly messzi időnkig áll a hegytetőn, mikor mi talán már nem is leszünk. - De megtaláljuk őt akkor is, ha életben maradunk, felgyógyulunk mostani nehéz betegségünkéből; ha ismét szabadok lesznek az országutaink, amelyek felett langyos eső fürösztö az összeboruló fákat, ha ismét visszatérnek gyászfátyollal letakart tájaink, ha a folyamok és folyók mentén dalolva

ballaghat a vándor északnak vagy délnek, ha a hegyeken kialudnak az idegen őrtüzek, ha majd a juliusi napon az emlékezetnek nem kell könnybe és bánatba borulni, ha Petőfi sejtett sírjához elzarándokol... El nem orozható kincsünk a költő a föld alatt és a föld felett, amely kincs csak akkor tárul fel a kereső előtt, ha magyar lélek magyarul mondja el felette a varázsszavakat. Nem hervadnak el soha a rózsák, amelyek a magyar arcokon fakadnak az ő versei hallatára. A dárdával átdöfött szív a hegytetőn vagy a sóbánya mélyében nem szűnik meg dobogni és az ifjú magyarok mindig megtalálják a zseni korai halálában is a példaadást, hogyan kell a hazát szeretni.

Jönnék majd július-végi napok, amikor ismét megteríthetjük asztalainkat, ezüsttel és kehellyel, hogy dagadó szívvel vendégül lássuk a büszke Emlékezetet...

JÁSZAI MARI ŐFELSÉGE

Kora tavaszi reggeleken, amikor az énekes madarak sem tudják pontosan a leckéjüket: felzendült néha egy csodálatos, mélységes, a Szent István Bazilika nagyharangjának a hangjára emlékeztető hang az ablakom alatt, abban a régi házban, amelyet a Margitszigeten még József nádor-ispán épített a napoleoni háborúk alatt, - talán éppen azzal a célzattal, hogy százharminc esztendő múlva, egy világtól elvonult író írogassa a sziget történetét...

Zengett a hang a legcsodálatosabb reggeleken, amikor a tavaszi szél megejtő gyengédséggel, égi kellemetességgel, felejthetetlen suttogásokkal ébresztgette a „Kastély” Szent János fiát. Jászai Mari tanulta odalent az udvaron a legújabb szerepét.

Legjobb szerepeit a sziget tavaszi ábrándozásában tanulta. A nyugalmazott szivattyúskút dombocskán állott és ő hallgatta meg legelőször a csodálatos asszony színpadi szerepeit. A karzaton a Hét Testvérek fáján gyöngyszemű feketerigók felhagytak beszélgetésükkel, amikor Jászai Mari Shakespeareből felolvasta nekik a tragikus királynők szavallatait. Itt bűgött fel Elektra keservesen a görög drámából és itt járt-kelt a féktelen Gertrudisz, amíg a házban lakó kis szőke mérnökné felébredt, hogy kezdetét vegye az angol lecke, amelyet Jászai Mari adott barátnőjének.

*

Híres szerepei betöltötték ennek az asszonynak ritka lelkét, mint senkiét a most élő magyar színésznők között. Ő még abból a korból jött, amikor szentek, a végzet kiválasztottjai voltak a színészek. - Átok és áldás kísérte lépteiket. Keserű könnyek között átkozták önmagukat, midőn már alig bírták elviselni az emberfeletti küzdelmet a szürke mindennappal és áldást rebegtek feléjük a hangtalan ajkak a nézőtérrel, midőn életet adtak a színpadon egy-egy hangnak, amely milliónyi ember szívében él kimondhatatlanul.

A magyar színészet hőskorából zeng ma is fáradhatatlanul és áhítatos lelkesedéssel ez a Jászai-hang, amely egy félszázadon át gyászra, méltóságra, mély érzelmekre, fenséges bánatra tanítgatta a magyar nővilágot.

Blaháné mosolyogni tanította meg a magyar nőt, - egy emberöltőn át az ő mosolya tündöklött a legtöbb asszonyarcon; Jászai Mari a szenvedés, a bús sors, a fájdalmas végzet királynői magaviseletére oktatta a nőt. Az ő tragikus hangja, fájdalmas szava be sokszor hangzott fel halk utánzattal a bánatos magyar nők ajkán! Csak az tudja, aki a Nemzeti Színház régi jó közönségét személyesen ismerte, hogy mennyi méltóságot, nőiességet, ünnepélyességet vittek magukkal otthonukba innen a leányok és asszonyságok, amikor Jászai Mari produkálta magát az előadáson! Az igénytelen, kis szürke, nézőtéri asszonykák mily lelkesedéssel vitték be a hétköznapi életükbe a brit király drámáinak a dómok isteni bolt-hajtásával vetélkedő hangját. Mennyi új magasztosság, friss érzélem, női tökély mutatkozott a leányok magaviseletében, amikor a színház kapuján kiléptek! Mily fenséges nyugalom, tragikus csend, művészi megbékülés szállott alá a színpadról azoknak a sorstól megbántott nőknek a szívébe Jászai játéka után, amely megsebzett nők egyébként nem tudtak volna szembeszállni sorsukkal, csak gyenge panasszal, erőtlen sírdogálással! - Bizonyosan tudom (mert hiszen kiszolgáltam manipuláns éveimet a pesti városi életben), hogy a fővárosi nők jobbik fele, amely legalább hetenként egyszer meglátogatja az Isten házát, ugyanannyiszor a Múza hajlékát: nagyon sokat tanult Jászai Mari fenségességéből. Ismétlem, nem azokra a nőkre gondolok, akik egyébként is rejtett színésznők a polgári életben, szívesen utánóznak minden divatos primadonnát, tánclepet vagy új arckifejezést: hanem gondolok most azokra a derék, halkszavú, mélyérzésű nőkre, akik életüket többnyire a polgári otthon négy fala között

töltik, akiknek lelke tele van üde ábrándokkal az élet iránt, akik személyesen ismerik a tűt és a cérnát és a főzőkanalat és a mindennapi teendőket... akiket nem látni mindig az utcán, amikor déli verseiket mondják a harangszók, akiknek örömük a tavasz megérkezése, még ha nem is jön vele az új ruha, akik egy héttel előre váltják meg a jegyüket a Nemzeti Színház ritka előadásaira: ők a Jászai Mari királyi művészetének nyitottszívű rajongói, fenséges mozdulatainak és ágálásának utánzóí, csodálatos hangját örökre szívükbe zárják, szerepeit eljátszák álmaikban vagy az életben, ha tragikus sorsfordulatot vesz a csendes életcsermely.

Egy félszázadon át tanulták asszonyaink e csodálatos nőtől a királynők szenvedéseit a jók és nemesek bánatait, bús panaszait a megcsaltaknak, bántottaknak... Ezüst-halántékú, holdszelid arcú asszonyságok látták őt tűzhányó lelkesedésében Elektra harsogásával, gyermekleányok látják őt fénylő fáklyának a honszerelem mellett.

Fénylő pásztortűz ez a halovány nő a magyar nemzet éjszakájában. Mindig fellobogni látjuk szemhatárunkon, midőn csüggedés környékez tehetségtelen korszakainkban. Magyar tűz ő, amely egykoron egy szellős komédiás-házba szállott be és onnan ötven éven át ragyogott a földrézre, amelyet Magyarországnak neveztek.

Ó, mennyi meleget, bizakodást, hazafias gerjedelmet kölcsönzött az égből a földre szállott láng azoknak, akik belenéztek! És nem fáradt, ércetlen ma sem ez a tragikus magyar kürt, csak zengő fájdalommassága lett szívrehatóbb.

*

A szigeten, ahol egykor a korai, párázatos tavaszi hajnalokon, amikor még a hold az égen volt, régi királynők árnyai felejtették itt magukat a kísérteties éjszakából, midőn Jászai Mari szerepei tanulása közben megidézte őket: sok nagy, terebélyes fa még csemete-korát élte, amikor a tragikus királynők hangjai itt először felzendültek. Arany János felett egykor bús-komoly tölgyek nőttek e tájon. Jászai Mari tanulgatása közben pedig évről-évre magasabbak, terebélyesebbek lettek a platánok, a szilfák, mintha az ő dicsőségét példáznák. A kertben, ahol annyit sétálgatott a színdarabok árnyalakjaitól kísérve, most a tavasz keltegeti virágocskáit, rügyeit, csak a kert királynője hiányzik a korai napsütésből, amelyet egy ázsiai asszony nap-imádatával tudott élvezni. Új szerepet kapott Jászai Mari, amelyet nem kell tanulni a feketerigók társaságában: jubilál.

AZ ÉGETT EMBERHEZ

Ne hajtsd búbánatnak fejed, jó magyarom, amit elvettek tőled a hegyszorosban, ahová bekergettek a viszontagságok, balsorsok: amit elvett a rossz szomszéd, nem veszett el, mert nem rejtheti el sehová, mint a lopott subát, nem áthatja a föld alá, mint az orgazda a kincset, el nem viheti helyéről, hogy túladjon rajta, mint az elkötött lovat a vásárban... Helyén marad minden. Ott állnak a tornyok, a városok, a hidak, ahol tegnap állottak. A temetőkből nem űzhetik ki emlékezetes halottainkat, de még a házakból sem eleven testvéreinket. Nem mondhatják a dicsőséges korok harangjainak, hogy másképpen konduljanak a mennybéli szentekről elnevezett templomok felett, mint talán II. Rákóczi Ferenc alatt kondultak; nem mondhatják az óráknak, hogy más időt mutassanak és nem az elrejtett sziveknek, hogy ne érezzenek; nem fordíthatják ki a gondolatot, az álmot, de még a szót sem, amelyre mától fogva titkon, de halálos komolysággal tanítják a megszületendő gyermekeket; nem tilthatják meg az imádságot, amely évről-évre lázadóbb, hogy végül megostromolja az eget; nem égethetik el a Károli Gáspár bibliájából Jób szenvedéseit; nem semmisíthetik meg Vörösmarty verseit; nem törölhetik a memóriákból ezeresztendő históriáját, sem a kálvinisták zsoltárait; nem tehetnek semmit, hogy Szűz Mária elvegye pártfogását a szegény magyaroktól: nem mondhatják, hogy Petőfi meghalt és nem kelhetnek versenyre a magyar kultúrával, amely bizonyosan fokozott mértékben, minden erő megfeszítésével, minden gyümölcsöző energia felhasználásával lendül új fejlődésnek, hisz olyan szegények lettünk, hogy a tihanyi kecskekörmöt is meg kell ezentúl becsülnünk.

Nem lesznek ágyuink, se gazdag bányáink, aranyúzózt hajtó hegyi folyóink, sem merengő várromjaink, piros háztetős felvidékeink, karácsonyfaerdőink, a határszél felé kanyargó fehér országutaink, - de velünk a lelkünk, a magyarok lelke, amelynek nincsen új országhatára, új vámsorompója, mert az elmegy a fináncok orra előtt a széllel, amely a magyar nevű virágok és fák himporát is hátán hordja egyik határból a másikba; velünk a költészetünk, amely a folyók habjainak sarkantyúpengésével szökik át az idegen vámosok hídjai alatt; velünk a jövő, amely ott ragyog ugyanazon csillagsugárban, amelyet a kecskeméti pusztákon és az erdélyi havasok között egyformán látunk. Velünk az Istenbe vetett bizodalom, hogy zengő nyelvünket tündérek szótték, nagyszakállú tántosok énekelték, kobzosok pengették, Tisza selyem-vize susogta, Kárpát mennydörögte, tatár-török nem birta, magyar költő kis mécsvilágánál imádkozva idézgette, mint az aranyvarázsló az ő szellemeit. Ezt a nyelvet nem tanulhatja meg más igazi kottáján, csak aki itt született. Ezt a nyelvet nem felejtheti el, aki benne született, bár kezét-lábát bilincsbe verik.

Ne hajtsd búbánatnak fejed, jó magyarom, hiszen, amit elvettek tőlünk, miénk marad. Nagy a lopott süveg a szomszéd fején, nem viselheti még éjszaka sem.

Csak egy kőhajtasnyira leszünk testvéreinktől és mindig hallják a hangunkat, a szívünk dobogását, a lélegzetvételnket, amint a tömlőc falán át mi is mindvégig halljuk az ő sóhaj-tását. Mintha a rabbá tett hitvest akarnák kényszeríteni, hogy felejtse el az ő hites jó urát. Mintha a gyermekkel akarnák elhitetni, hogy édesanyja elfelejtette őt. Mintha egy töről fakadt virágoknak mondanák, hogy ne szeressék egymást. Mintha a Göncöl-szekeréből szednék ki a csillagokat és azt mondanák nekik, hogy többé nem tartoznak egymáshoz.

*

Most legalább látjuk, hogy mik voltunk, kik voltunk, amíg a magunk urai voltunk Szűz Mária palástja védelmében. Most látjuk, hogy nem becsültük meg magunkat, mostohák voltunk hegyvidéki, messzi élő testvéreinkhez, nem hallgattunk a furulyaszóra, amely vérszerint való

hűséggel hangzott a Kárpátról, a Királyhágóról, nem is nagyon tudtuk, hogy kik laknak ott, ahol a bércek kezdődnek...

Most látjuk ellutrizott, a sors kockájára dobott boldog gazdagságunkat, koldusbotra juttatott szépszámú, derék családunkat, lefitymált határszéli rokonságunkat, adófizető alanyunk taksált messzi atyafiságunkat. Most sírunk Kartágó romjain, a veszendő, elárvult Magyarország felett, amikor az ország négy tája felől temetésre szólnak a harangok. A latrok osztoznak a megfeszített köpenyegén.

*

A lelkiismeret furdaló hangján át azonban még mást is hallhat a leégett magyar. Elszerencsétlenedett, félárvaságra jutott gyermekei között tán észreveszi most a legreményteljesebbet, akinek tegnap még hamupipőke módjára sarokban volt a helye. Észreveheti, hogy minden gazdagság, nagyhatalom, önérzet mulandó, csak a kultúra örök. A kultúrát nem bírhatja le még a háború sárkánya sem. A kultúra nem éghet el, mint a vetés; fénymadárként megszépülve, megnemesedve menekül meg a tűzvészből. A nincstelen országnak azért nem kell koldusbotot venni a kezébe, mert maradt kultúrája, amely ezentúl pótolja bányáit és várait. A javaitól, kincseitől megfosztott nemzet új hódításait a szorgalmasan percegő író tollakra is bízhatja. Az irodalom, a tudomány, a költészet és a művészet az, ami ezentúl a nem csüggedt magyarság sors-motorja lehet. Ezek a lenézett élesfogú egérkéek szabadítják ki talán bilincseiből az oroszlánt. A közömbös vállvonogatás, amelyben eddig a nemzeti irodalomnak része volt, most majd csendes csodálkozássá áhit. A kis betűk átmennek, mint a fecskerajok a tömlőcfalakon, a dalok átszökösnek a fellegekkel a hegyhátakon, az új légátusok pedig kifűrt vándorbotjaikban viszik tova a magyar tudományt. Emelhetnek falakat az egykori és mostani Magyarország közé az idegen kezek: a delizsáncok megtalálják a gázlókat a folyókon, a vándorlegények átúsznak a vízen a csillagtalan éjszakán, erdők, hágók, ormok medve-járt ösvényein viszik a tarisznyákban az új csittvári krónikákat, az új dalokat és új tudományokat, amelyeket az anyaország küldözget rabgyermekeinek.

ÖREG ÚR SÉTÁJA A SZIGETEN

A verebek már csapatosan jártak, a kékfejú cinke reggelenként megszólalt aranykező lombok között, a felszéllel megérkezett az óbudai oldalról valamely mérges kis szellem, amely a fatetőkön helyet foglalva, rejtekhelyéről vadgesztenyével dobálta a kertészlányokat, varjúkárogás zavarta meg néha a csendet, a váratlan szélroham belefújta a nagy fák tarka szoknyájába és olyan magosra kavarta a sárgult leveleket, mint az újpesti kémények: a palatinus régi háza körül beköszöntött az őszi, a zöld zsalugátéereket meghimbálta a szél és csörögni kezdett valami a háztetőn, mintha régi levélrétegek változtatnák a helyüket, hogy helyet csináljanak az újonnan jötteknek.

Általában e szünetnélküli csörgés jelezte, hogy a kalendáriumi változás beköszöntött. Néha olyan hangokat adtak a levelek, mintha szitát rázott volna valaki a régi házban; máskor meg úgy csörrentek a futó halottak, mintha titokban, susogva elmondott történeteket sodornának magukkal, elszaladnak, mintha lábuk volna, futnak, mint az egerek, majd halkán szálldosnak, mintha elővennék a jobbik eszüket: nem érdemes a világgal törődni, az őszi időt már úgysem becsülik meg, nincs mutogatni való lábbelijük, tetszést arató ruházatuk azoknak a hölgyeknek, akik valamikor a sárga fákért, gordonkázó szélrohamokért merengve éltek, az utolsó őszejongó nemrég áruba bocsátotta az emlékkönyvét, amelybe azok a nevezetes emberek írtak, akik régen meghaltak. A régi ház körül tehát nem üldögélnek azok a szentimentális lelkületű nők, akik itt valamikor úgy emlékeztek minden vén fára, hogy neveket is adtak a fáknek, amely nevek néha összefüggésben voltak a fák kérgébe vésett monogrammmal, évszámokkal, szívekkel; nagyon régen nem láttam friss betűket a szigeti fák derekában, a kések tompultak el vagy nincs idő az efféle bolondságokra? Mikor a kések élesek voltak, nemcsak Arany Jánosnak és József nádornak voltak tölgyei a szigeten, hanem más pesti lakosoknak is. Csak kérdezzétek meg az öregurakat, akik a Hattyúval érkeztek meg hajdanán a kikötőbe és a hölgyekre való várakozást azon Istennek tetsző foglalkozással töltötték, hogy női monogrammkat ájtatosan véstek az iharba! A Hattyú csak egy óra múltán verte ismét a sziget alatt a Duna ezüst hajkait, kerekei nászindulót kelepelték és a fedélzeten egy kis kalapos dáma könnyű legyezőt tartott arca elé, mint Erzsébet királyné diktálta e divatot. A betűk körül a szívalakú metszet is elkészülhetett ez óra alatt. Vagy kérdezzétek meg azokat a tiszteletreméltó matrónákat, akik egykor ősziidőben több padra, több fa alá is leüldögéltek, hogy félig lehúnyt szemmel ismét átgondolják elmúlt szerelmeiket! Az őszi nap valóban az édesded emlékezésnek volt szentelve, amikor a nőknek olyan hosszú szoknyájuk volt, hogy csak kivételes szem láthatta a lábukat. Szeptember végére névhez jutott minden lombos fa a szigeten. Voltak itt Ferdinándok és Engelbertek is, amikor a császári és királyi ezredek feküdtek a pesti kaszárnyákban és a borbélyok a frizurát hátul, a nyak csigolyáig pomádézták. Ám a civillakosság pepita-nadrágosainak sem kellett szégyenkezni a búzavirág-kék kabátosok mellett. Nevét megörökíthette a kápolna falán mindenki, aki hölgyével a szent romokhoz rándult. Nem nyomtak annyi eljegyzési kártyát a pesti nyomdákban, ahány szerelmi fogadalom elhangzott itt. A szerelmet Isten adta a szívekbe...

S így nem csodálható, hogy az őszi délutánnak olyan csörgése van mostanában, mintha egerek szaladgálnának a padláson, amely egerek a rókavörös bundákat is megették már, amely bundákat az egykori szigeti merengők viselték. Bár azt találta ki mostanában a német, hogy a nők hatvanesztendőskorukig ismerik a szerelem gyönyöreit, nem látni már őket sem, akik a mult század érzelmességével, felejthetetlenségével, gyöngédségével vették körül szerelmeiket. A palatinus régi házán hiába vörösödik a vadszőlő, a kertre ereszkedő kis csigalépcsőre nem teszi lábát a szórakozott udvarhölgy, aki bizonyosan sokat járkált titkon erre, amíg a napraforgó-virág volt a divat. A nagy fák alatt nem fordul meg hirtelen várakozással

az andalgó, ha a szél vadgesztenyét dob utána és az utakat belepő faleveleket nem szúrkálja a merengő napernyő hegye. Veréb-csapat rebben az út keresztezésénél, s nem selyemszoknya; cinke füttyent, harkály koppant, varjú lebben közelgő lépések helyett. Mintha örökre szétváltak volna, jobbra és balra eltávoztak volna azok a párok, akik itt nevüket ölelő szív metszetében a fákra felírták. Senki sem jött át a hidon megnézni, hogy vajjon helyén áll-e a kopott pad, amelyen hő ifjúságban, fuvolázgató estén dideregve ült. Cserbenhagyták a szerelmesek azt a mély utat, amely a sziget pesti oldalán vezet, ahol egykor oly sűrűn jártak, mint a lelkek a purgatórium folyosóján. Úgy látszik, hiábavalóság a máskor oly ünnepelt ősziidőnek a fővárosba érkezni.

A vén fák derekaiban már beforrottak a szívek. Az őszi alkonyat csalóka homálya nem ruházza fel a fákat álombeli alakok külsőségével. A romoknál sem alakult át a rezgő nyárfa fehérruhás apácává, sem a sötét szoknyás törpefenyő találkára várakozó pesti úrhölgygé. Az ábrándosok, akik a levelek csörgésében mindig régi hangokat hallottak, kimentek a divatból.

*